

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 542 944

HUN
978.1
HOR

**HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY**

Young

2234 146
STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEBKÖNYVTÁR

— 119-120. —
JAN 26

Hörk József

Magyar protestáns egyházjog

Ára 1 kor. 20 fill.

STAMPFEL-FÉLE KÖNYVADÓHIVATAL

(Bécsi Távlevél 1742. 188228 K-7.)

Budapest, VIII. Üllő-ut. 10.

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 119—120. —

MAGYAR PROTESTÁNS
EGYHÁZJOG.

IRTA:

HÖRK JÓZSEF,

EV. THEOL. AKAD. TANÁR.

1842

POZSONY. 1903. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA

H

TARTALOM.

I. Bevezetés. (Fogalom.)	3
II. Források. (Eredet.)	7
III. Beosztás. (Kép.)	26
IV. Hittan. (Létalap.)	28
V. Egyházi élet. (Létnyilvántás.)	
a) Illetékesség	36
b) Istentisztelet	37
c) Szentségek	42
VI. Egyházi alkotmány. (Létalak.)	
A) A szervezet	46
B) Törvényhozás	89
C) Törvénykezés	98
VII. Egyházi vagyon. Pénzügyek. (Külső létföltétel.)	114

126/422

I. Bevezetés.

Egyház és egyházjog.

(Fogalom.)

A Luther-féle reformáció a Tetzl által a pápai bűnbocsátó czédulák árulása körül űzött visszaélésekkel szemben hangoztatott ama, a szentíráson alapuló tétel alapján keletkezett, hogy a bűnőket egyedül Isten bocsáthatja meg; megbocsátja pedig azokat a Krisztus érdemeért, benne, a Krisztusban vetett hitünkért és nem cselekedeti elégtételünkért, — a mire képtelenek vagyunk, — ingyen kegyelemből („gratis . . . propter Christum per fidem . . .“). — Ennek folytán a lutheri egyháznak is fő, Luther által holtáig folyton hangoztatott, mindenek felett állónak, — legbecsesebbnek tartott, — elvévé, tantételévé lett a hit által való megigazulás. — S mivel ennek bizonyítására folyton a szentíráásra hivatkoztak, mint hit dolgában egyedüli és legfőbb tekintélyre s ezen kérdésben a reformátorok között eltérés nem volt: lassanként a köztudatba ment át s a protestantismusnak ismertetőjévé lett ezen két alapelv, t. i.: az anyagi (materialis) a hit által való megigazulás és az alakí (formalis) a szentírás egyedüli tekintélye. A reformatióval szemben a róm. kath. egyház az egyház tekintélyének elvét állítván: szükségessé lett az egyház fogalmát is szabatosan körvonalozni, meghatározni. S ime most ezen pont körül folyt a tudományos küzdelem. — S az egyház fogalma oly fontosságot nyert, hogy nem ok nélkül hangoztatja az újabb protestáns theologiai tudomány az egyház fogalmát, a z egyház elvét, harmadik alapelvül. — Az egyház fogalmának különböző meghatározásából folynak azután a róm. kathol. és protestáns egyházak között fölmerült és fenálló többi különbségek, eltérések. —

Mert, ha a róm. kathol. felfogás szerint az egyház határozza meg: a hitet, a szentségek fogalmát és számát, az üdvösség útját és módját, az egyházas élet mikéntjét és az erkölcsiség lényegét stb. stb.; a protestáns felfogás szerint pedig ezek tekintetében egyedül a szent írásnak van szabályozó tekintélye s maga az összes keresztyén egyház által felállított tantételeknek is — csak annyiban és azért van tekintélyök, („quia et quatenus cum scriptura sacra conveniunt . . .“) mivel és a mennyiben a szent írással egyeznek: a különbségnek, az eltérésnek, okvetetlenül be kellett állania, fel kellett tűnnie; mert az emberi sohasem lehet isteni, — és az isteni sohasem válhatik gyarló emberivé. Krisztus ugyan czélul tűzte ki nekünk az isteni tökéletességre való törekvést (Máté 5 vers 48) és az egyház igyekszik is bennünket arra nevelni, de azért egy ember sem mondhat többet, mint Pál apostol, a ki azt mondja: (Filippi 3. vers 12—13.) „Nem hogy immár elértem volna a czélt, avagy hogy immár tökéletes volnék; hanem igyekezem, hogyha elértem-é, melynek okáért is megfogattattam a Krisztus Jézustól. — Atyámfiai, nem állítom, hogy én a czélt még elértem volna.“ — S ime ez vezette azután Luthert az eszményi vagy láthatatlan és a polgári vagy látható egyház közötti különbség megtételére. — A láthatatlan egyház csak egy lehet, melynek tagjai az igazán hívők, bárhol legyenek is találhatók; a látható pedig több részegyházra oszlik, — melyek a magok, a szentírásból merített tanait hitvallásokba, — symbolumokba — foglalják.

Hogyan lehet immár a látható, vagy mint magát Luther kifejezte, a polgári egyházat meghatározni, az egyház lényegét kifejezni?

Az egyház általában a Krisztusban hívők egyesülete, — Krisztus követőinek egysége. — E meghatározás általános — elvi szempontból van adva. — A létező tényleges ker. egyházak szerint más a meghatározás.

A róm. kath. egyház szerint ugyan is: „Az egyház azon emberek összessége, kik ugyanazon keresztyén hitvallás s ugyanazon szentségek közössége által, jogszerű főpásztoraik, s különösen a Krisztus földi helytartója, a római pápa kormánya alatt van-

nak egyesítve.“ Vagy más meghatározás szerint: „Az egyház a hívők látható egyesülete, a Krisztustól alapított főpásztori hivatal vezérlete alatt, a mely hivatalnak legfőbb birtokosa a római pápa, mint szent Péter hivatali utóda.“ — A Catechismus Romanus szerint (P. I. cap. 10.) az egyház azon intézet, melyben az „apostolatus, az apostolok utódai“ (a főpapok, püspökök) a Krisztustól magától a Krisztus megváltó működésének folytatásával megbízván, az emberiségnek a bűntől való megtisztítását és megszentelését közvetítik.

Az ágostai hitv. evang. egyház szerint: „Az egyház a szentek egyeteme (communio, congregatio sanctorum, az igaz hívők egyesülete) gyülekezete, melyben az evangelium tisztán, helyesen hirdettetik s a szentségek a Jézus rendelése szerint helyesen szolgáltatnak ki. S az egyház valódi egységéhez elég az evangelium hirdetésében s a szentségek kiszolgáltatásában való egyetértés, megegyezés.“ (Ág. hitv. 7. czikk.)

Az ev. ref. egyház szerint: „Az egyház a híveknek az Isten által eleitől fogva kiválasztott, e világból hivatott, vagy gyűjtetett serege, vagyis: „minden szenteknek egymás között való egyessége, kik t. i. az igaz Istent a megtartó Krisztusban az ige és a szent Lélek által igazán megismerik és helyesen tisztelik.“ (II. Helv. Conf. 17. r. 1. §.) Vagy egyház-jogilag kifejezve: „Azon keresztyének összessége, kiket közös hit és közös szervezet tart egybe.“ „A közös hit, a központi elv, melyet a hitvallás ad meg és a közös szervezet az egyházi társadalom közös határa.“ — (Pokoly F. a M. Jogi Lex. III. kötetében.)

Valamennyi egyház tana szerint tehát lényegében az egyház a Krisztusban hívők egyesülete. — Ha az egyház a Krisztusban hívők egyesülete, akkor az egyház valami belső, szellemi egyesület. — Ezen egyháznak jellemző vonása, hogy az isteni kijelentésen épült fel, tehát alapja és mértéke a Krisztus, illetve a Krisztusban történt kinyilatkoztatás és annak okmányára a szent írás.

Az egyház tehát isteni intézmény — mely az emberi életbe lép. — Ámde az ember folytonosan fejlődik s így az emberekből alakuló egyháznak is folytonosan kell fejlődnie, — miglen eléri, — a mire

hivatva van, az Isten fiainak dicsőségét, a Krisztus követőinek kitűzött ama célt, mely Máté 5 v. 48-ban számára kitűzve van: „Legyetek tökéletesek...”

Midőn az egyház, ezen szellemi közösség, ezen isteni intézmény, az emberi életbe lép, bizonyos cél megvalósítására, — akkor intézeti jelleget vesz fel. — Mint intézet az emberi életben csak is jogilag szabályozott életet élhet.

Az egyház a maga intézeti jellegét s azon törekvését, melynél fogva az emberből istenfiát nevelni igyekszik a Krisztus által és a Krisztusban, — a világba lépve — a jog terén fejti ki; — tehát midőn az egyház az életbe lép, — jogi intézménynyé válik. — Egész életét, külső és belső viszonyait a jog szabályozza.

Ezen jognak az egyházból kell fakadnia, kinőnie, — mint azt Luther 1523. május havában megjelent: „Das eyn Christliche versammlung odder gemeyne recht und macht habe alle lere tzu urteilen und lerer tzu berufen eyn und abzusetzen, Grund und ursach aus der schrift“ — című művében mondta és 1527-ben Fülöp hesseni őrgrófnak írta — és ennek a jognak az egyházban kell alanyát látnunk — mint azt Luther: „Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes 1526.“ című művében tanítja.

Az egyházi jog tehát belső eredetű.

De az egyház, mint jogi intézmény, — más jogi intézményekkel jó érintkezésbe s nevezetesen az állammal, melynek területén és jogi körében a maga e világi életét kifejti s így azok, illetve az állam jogrendjéhez kell alkalmazkodnia. — A mi szabály ezen kivüleső életkörükből az ő életét módosítólag réá hat, külső egyház joggá lesz.

Azon jogi szabályok összessége, melyek az egyháznak belső életét, saját híveihez és intézményeihez és külső életét — kivüle létező intézményekhez és egyénekhez való viszonyát szabályozzák, — egyházjog-nak mondatik.

Ebből már most azt látjuk, hogy az egyházjog: belső és külső. — Ha pedig a jogi szabályok az egyházat egyetemében, egészében érintik, akkor egyetemes, ha csak részeiben, akkor rész-szerű az egyházjog.

II. Az egyházjog forrásai

a) *belső*k. b) *külső*k.

(Eredet).

A) *Belső jogforrások.*

a) A szorosabb értelemben vett magyarhoni ág. hitv. ev. egyház egyházjogi belső forrásai.

1., A szentírás. 2., Az ágostai hitvallás, 1530-ból. (*Confessio Augustana Invariata*). 3., Az ágostai hitvallás védírata 1530-ból (*Apologia Confessionis Augustanae*). 4., A smalkaldi czikkek (*Articuli Smalcaldici*) 1537-ből. 5., Luther kis kátéja (*Katechismus Lutheri minor*) 1529-ből. 6., Luther nagy kátéja (*Katechismus Lutheri maior*) 1529-ből. Ezek közösek a külföldi ágostai hitvallásúakkal. 7., Az úgynevezett „*Formula Concordiae*“, 1577-ből, mely a külföldi ágostai hitvallásúaknál, még a németeknél sem fogadtatott el mindenütt, a magyar ágostai hitvallásuak által sem tekinthető egyetemesen elfogadott jogforrásnak. Nem, bár Nádasdy Ferencz a csepregi colloquium 1591. jún. 1–3 után kinyilatkoztatta, hogy uradalmaiban egy lelkészt sem fog tűrni, ki a *Concordiae* formulát alá nem írja és bár a zsolnai 1610. márcz. 28. 29. 30-diki zsinat a maga VII.-dik czikkében minden lelkészt s a superintendensek számára előírt esküben minden superindenst kötelezett is a *Formula Concordiaera* és bár az 1614 jan. 22. és 23-dik napján megtartott szepesváraljai zsinat a maga VII.-dik czikkében a lelkészekre nézve a „*Liber Concordiae*“ hangoztatja is, a püspökök = superintendensek esküjében azonban ezen szavakat „*tum in Formula Concordiae*“ — „*tum in aliis Symbolicis Ecclesiarum nostrarum libellis*“ — szavakkal helyettesíti, és bár

a s e m p t h e i c o n s i s t o r i u m 1622 sept. 1-jén Thurzó Szaniszló nádor által megerősített „leges et articuli“ második. II. a „liber Concordiae“ra kötelezi a papokat („Presbyteri“); az 1707. apr. 3–10-diki rózsaszelegyi zsinat egy „Articulus Separatus“-ban egyhangúlag („tota nostra Synodus“) megerősíti, helyesli „approbat“, a symbolikus könyveket s köztök a Formula Concordiae is, („ac Formulam Concordiae „in specie sic dictam“); — mivel azt az 1791-diki sept. 12-től okt. 14-ig tartott pesti zsinat, mely 3-dik Cónonában a ref. egyházzal „salvis dogmatibus“ testvéries viszonyt kíván ápolni és az egyházigazgatásban („uniformitatem observent“) egyformaságot behozni, nem említi, sem pedig az első egyetemes magyarországi ev. zsinat törvényei 1894. okt. 10-ről kötelezővé nem teszik. Ellenkezőleg 2 superintendens, nevezetesen: az V. szab. kir. városi és a szepes-sárosi folyton azon törekedék*), hogy az elől említett 6 mellett 7-dikül a Stöckel Lénárt által szerkesztett s 1549-ben Lőcsén a szab. kir. városok által elfogadott, I. Ferdinánd királynak és Veráncz Antal egri püspöknek is bemutatott P e n t a p o l i t a n a fogadtassék el. —

Az ágostai hitvallásuak ellenségei örökösen azt hangoztatták, hogy ezek csak is az ágostai hitvallás alapján fogadtattak be és valóban sokszor üldöztek is az ágostai hitvallásuak, mert hogy az ágostai hitvallástól eltértek, a minek a fentebb ecsetelt törekvések voltak okai s onnan van, hogy hittani tekintetben csakis a szentírásnak és az ágostai hitvallásnak tulajdonit a mai ágostai hitvallású ev. magyar egyház kötelező erőt. — A mi pedig az egyházas élet szabályozását illeti, tehát fegyelmi tekintetben a fentebb említett zsinatok határozatai, valamint a történet folyamán keletkezett confessiók, kerületi rendszerek, rendezetek, utasítások mind hatályukat veszítették a most, már egyedül szabályozóvá lett 1891/4-diki zsinati törvények mellett. Ezen zsinati törvények alapján ad ki az ev. egyetemes gyűlés szabályrendeleteket, készítik az egyes kerü-

---

*) Lásd: Hörk J. Az eperjesi ev. ker. Collegium története. Kassa, 1897. 43. l.

letek a magok, az egyetemes gyűlés által és az egyes esperességek a magok, az egyház kerületi gyűlések által, — s végül az egyes egyházak és egyes egyházas intézmények a magok az esperességi gyűlések által megerősítendő szabályrendeleteiket. — A népiszkolai ügy az esperesség, — a szak- és középiskolai ügy a kerület, — a főiskolai ügy az egyház-egyetem szabályozása alá tartozik. Magától értetődik a király legfőbb felügyeleti jogának, tehát az állam souverain törvényhozói jogának megsértése nélkül. —

Az ágostai hitvallású evangélikus egyház belsőegyházjogi forrásai ezek szerint Magyarországon mai nap a következők:

1) a szent írás. 2) a symbolumok s nevezetesen az ágostai hitvallás. 3) az 1891/4-diki zsinati törvények. 4) az egyetemes gyűlés. 5) a kerületi gyűlések, 6) az esperességi gyűlések, 7) az egyes gyülekezeti közgyűlések és 8) az autonom statutum alkotási joggal bíró testületek és intézetek, intézmények határozatai, végzései.

Ezekén kívül a szokásjog (consuetudo, usus) és a törvénytörvényes gyakorlat. (Observantia ecclesiastica).

b) Az ág. h. ev. erdélyi (szász) egyház egyházjogi belső forrásai.

A minden ág. hitv. ev. egyházzal közös belső egyházjogi forrásokon, t. i. a szentíráson és a symbolikus könyveken kívül, vannak ezen egyháznak külön, saját belső egyházjogi forrásai is. — Ide tartozik a Honter által kiadott (1547) s az „universitas nationis saxonicae“ által 1550-ben törvényerőre emelt „Kirchenordnung“. — Ugyanis az összes szász községek áttérvén az evangélikus hitre, a szász nemzeti egyetem (univ. nat. sax.) t. i. a szász nemzet politikai képviselője, 1550-ben azon törvényt hozta, hogy az egyes városok, mezővárosok és falvakban a „Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen“ („Reformatio ecclesiarum Saxonicarum in Transsilvania“) értelmében reformáltatásának az egyházak s a lelkészek ahhoz tartssák magukat. — Ez megtörtént s a reformatio befejező-

dött az által, hogy az 1553-diki zsinat egy evangélikus superintendenst választott. — Ezen év. egyház belső szervezete a r. kath. egyház uralma idejében lerakott alapon fejlődött, a káptalanok továbbra is maguk választották espereseiket s az új egyházban is megtartották régi jogukat; a községek maguk választották lelkészeiket s ezek megtartották régi tizedjogukat; a tizedet a földbirtok fizette, bárki kezén lett legyen az. — A reformatió előtti „Geistliche Universität“, mint a püspök által összehívott zsinat, mint a káptalanok, azaz az egész egyháznak képviselője lépett át az új egyházba. Midőn országos törvények és I. Leopold Decretuma 1691 és Diplomája 1693 által biztosított jogai daczára támadásoknak volt kitéve, 1753 aug. 3. gyűlt össze először az „evangelikus főconsistorium“ Nagy-Szebenben s a következő évben szervezeti szabályzatot alkotott, mely 1776-ban revideáltatott és most az egyházigazgatás súlypontja az akkor alakult Consistoriumra ment át. Ez a száz év. kormánytanácsosokból és főhivatalnokokból, a püspökből, az esperesekből és a két év. országos káptalan (nagysebeni és brassói) képviselőiből állítottatott össze. — 1807-ben a kormány egy új szervezeti szabályzatot „Vorschrift für die Constistorien der A. C. in Siebenbürgen“ octroyált az ev. egyházra. Ebből azonban zavar keletkezett, mert az egyház a régi jogokhoz ragaszkodott. Ennek folytán a régi viszonyok visszaállítására 1855. febr. 27-dikén egy új „Provisorische Vorschrift“ adatott ki, melyet a főconsistorium 1855. jun. elfogadott. — Majd 1860-ban egy bizalmi férfiakból alakult bizottság Nagy-Szebenben egy új szervezeti szabályzatot dolgozott ki, melynek alapján a kormány 1860 dec. 4-dikén „Provisorische Bestimmungen für die Vertretung und Verwaltung der ev. Landeskirche A. C. in Siebenbürgen“ adott ki. Ezt az ev. alkotmányozó országos egyházi gyűlés 1861. apr. 18-dikán elfogadta. — Visszakapván autonóm jogát, megalkotta az egyház legújabb szervezetét az 1870-diki „Landeskirchen-Versammlung“ által megállapított: „Landeskirchen-Verfassung“-ot is.)*

*) Legújában 1878-ban újra kiadta némileg módosított szabályzatát, szervezetét, alkotmányát, 10 Bezirksgemeind-ét — esperességet, — alkotván.

Ezek mellett fontosak az egyes egyházközségi Consistoriumok és Conventek = Versammlung-ok, a „Bezirks-Consistorium- és Versammlung“, — de legfőképpen a „Landes-Consistorium és Landeskirchen Versammlung“ a maga autonom jogkörében alkotott szabályzatai.

(Az ország fejedelmét megilleti a főfelügyeleti jog 1791. LIV. t. cz. és a püspöknek rögtön megválasztása után legfelsőbb megerősítésért kell folyamodnia, bár százados jogszokás szerint megválasztása után azonnal felszenteltetik és beiktatják).

J e g y z e t: 1887-től az erdélyi ev. szász egyház, 1886-ban 11 magyar, a brassói körhöz (Bezirk) tartozó egyházközség — a magyarországi tiszai egyházkerülethez csatlakozván, — területileg szűkebbre szorult.

c) A szorosabb értelemben vett magyarországi ev. ref. egyház egyházjogi belső forrásai.

1) Első és főforrás a szentírás.

2) A symbolumok = hitvallások közül, — bár ilyenek sűrűn keletkeztek a hazai földön is, p. o. a tarczali 1562, a tolnai 1563, az egervölgyi 1562, a csengeri vallástétel 1570-ből, — első és főképpen a helvét-hitvallás, mely az ú. n. Helvetica Confessio Secunda, melyet Bullinger Henrik († 1564) csak magánhasználatra írt, melyet azonban a schweizi reformátorok Bullinger halála után 1566-ban symbolikus könyvül fogadtak el s mely azután Magyarországon az 1567. febr. 24 - 26-ig Debreczenben tartott zsinaton elfogadtatván, aláíratott és az egész magyar reformált egyházban közhatalmúvá emelkedett.

3) A k á t é k közül, — ámbár elterjedett volt a genfi Calvin-féle 1541-ből és más káté is, — mégis ugyancsak a debreczeni zsinaton, 1567-ben, az Ursinus Zakariás és Olevianus Gáspár által, III. Frigyes pfalzi választófejedelem kívánságára készített, 1563-ban elfogadott, 1567-ben Debreczenben átvett, ú. n. heidelbergi káté emelkedett általános érvényre és lett a Confessio Helvetica. II. mellett a magyarországi ev. ref. egyház második általános symbolikus könyve.

4) Ezekhez járultak a zsinati határozatok. A sok zsinat közül, melyek ezen egyházban tartattak, különösen a következő 4 zsinat határozatai említendők, mint olyanok, melyeknek kánonai törvényerőre emelkedtek, u. m. a) első sorban a Szathmár-Németiben 1646-ban megtartott zsinat kánonai, melyeket Gelei Katona István erdélyi püspök, a zsinatnak I. Rákóczy György fejedelem kívánságából, mint annak helyettese, elnöke, tett közzé 1649-ben. — A közzétett 100 kánon „Geleji Katona kánonok“ név alatt egész a XIX. század végéig volt érvényben. b) A nem sokkal csekélyebb fontosságú komjáti 1626. sept. 13-ki (Nyitra m.) zsinat kánonai, melyek 1626-ban „*Canones ecclesiastici in quinque classes distributi*“ címmel jelentek meg és első pont (classis) alatt α) a hitről és püspökről β) alatt az esperesről, γ) a papról, δ) a tanítóról, ε) (az egyházfőről) és a zsinatról szólnak. — A „Geleji Katona kánonok“, melyek hasonló egymásutánban, de kissé bővebben szólnak az egyházi dolgokról és tárgyak szerint egyeznek is a „Komjáti kánonokkal“ — a tiszamelléki és erdélyi kerületben. — a „komjáti kánonok“ pedig a dunatúli egyházkerületben emelkedtek érvényre. — A dunamelléki egyházkerületben az 1791-ben sept. 11-kétől tartott budai zsinat határozatai alkalmaztattak, — ámbár királyi megerősítést nem nyertek.

Az öt év. ref. egyházkerület úgy nézett ki, mint 5 külön egyház, — míg végül az egyesítési kísérletek sikereül, koronájaül (Péchy Imre. 1860 Debreczeni értekezéslet.) összeült, c) az 1881-diki debreczeni első „országos“ református zsinat 1881. okt. 31-dikén, melyen mind az 5, tehát az erdélyi kerület is részt vett. — Az ezen zsinat és folytatása az 1882. sept. 10-diki debreczeni utózsínat által hozott határozatok O Felsége a király által szentesítettén, mint zsinati — egyházi — törvények 1883-ban kiadattak. — Ezen törvények d) az 1891—93-diki budapesti ev. ref. országos zsinat szentesített törvényei által kiegészítettek és felfoelilik és szabályozzák az egész egyházi életet, kivéve a tant és istentiszteletet, a melyekre nézve a régebbi két

zsinat határozatai s illetve a symbolikus könyvek tételei érintetlen hagyattak.

5) Ezekhez járúlnak: a konventi, egyházkerületi, esperességi, egyházközségi, egyházi iskolai hatóságok és egyházi intézmények autonóm statutumai. — (Szokásjog és egyházi gyakorlat).

d) Az erdélyi ev. ref. egyház b e l s ő egyházjogi forrásai.

Ezek a szentíráson kívül, a II. helvét hitvallás az 1559-diki marosvásárhelyi Confessio, a heidelbergi káté, a Gelei Katona-kánonok, Bod Péter: „Synopsis juris connubialis“ és „Judiciaria Fori Ecclesiastici Praxis“ című művei, a „Supremum Consistorium“ 1709-iki szervezete és 1713-iki ujjaalkotása, az 1861-diki egyházközség, — 1866-diki egyházmegye rendezés. 1871-ben a főconsistorium (Supremum Consistorium) és generalis-synodus (erdélyi tartomány - egyházi közgyűlés) összeolvasztásával megalakult az erdélyi ev. reform. egyház legfőbb testülete az egyházkerületi közgyűlés (gen. synodus) és ennek állandó végrehajló szerve: az igazgatótanács, (a régi Sup. Cons.) Külön tartományi egyház jellege az 1881-diki debreczeni orsz. ev. ref. zsinaton kimondott Unióval szűnt meg s azóta mint a magyarországi ev. ref. egyház erdélyi kerülete szerepel. De ezen Unió alkotmányos szervezetét érintetlenül hagyván, e tekintetben ezen kerület eltér a többi négytől. A legfontosabb eltérések a következők: a) egyes elnökség, mely hol egyházi, hol világi, b) a paritás teljes hiánya, c) állandó közigazgatási szerv az egyházmegyén és egyházkerületen: ott az e. m. tanács, itt az igazgatótanács képében, d) a közgyűlésnek szinte $\frac{2}{3}$ részben önkiegészítési joga, e) a középiskoláknak összes tanárai és gondnokai által való képviseltetése, f) a többes gondnokság és g) a patronatus. Ezeken kívül vannak még kisebb és kevésbé lényeges különbségek is. (L. E g y h. t ö r v. az ev. ref. magy. ker. egyházban, az 1891—93-dik évi orsz. zsin. megbiz. Tóth Sám. Bpest. 1899. § 5. és főleg § 8. M. Jogi Lex. III. k. Pokoly F.). Tehát belső egyházjogi forrásai még az 1881—82-diki debreczeni és az 1891—93-diki budapesti ev. ref. országos zsinatok törvé-

nyei. Ezekhez járulnak: a konventi, egyházkerületi, igazgatótanácsi, esperességi, esp. tanácsi egyház-községi és egyházas intézményi (iskolai) autonóm statutumok.

B) Külső jogforrások:

a) A szűkebb értelemben vett magyarországi protestáns egyházak (ev. ág. hitv. és ev. ref.) egyházjogi közös külső forrásai.

Eltekintve az 1606 aug. 6-diki bécsi békét becikkelyező pozsonyi 1608-diki I. t. cz.-tól, és az 1645-diki linczi békét becikkelyező pozsonyi 1647-diki V. t. cz.-tól, melyek a magyarhoni protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosítják, itt csak azon (rendeleteket) törvényeket említjük, a melyek ma érvénnyel s illetve egyházi jelentőséggel bírnak. Felemlítjük pedig azokat időbeli sorrendben. Első ezek között: 1) II. József patentalis levele, a házasságról Magyarországon. 1786. márcz. 6. (törvényesítve az 1791. XXVI. t. cz. által.) Mivel még ma is részben ez az egyházi házassági jog a sz. é. vett magyarhoni protestánsokra nézve, röviden közöljük tartalmát: 1—3. p. eljegyzés, teherbeejtés nem kötelez házasságra; M. H. J. 1. §. Házasságra nem léphetnek: 1) a kiskorúak (18, 16 éven aluli) § 3. M. H. J. § 7. 2) a gondnokság alatt állók a szüle, a gondnok beleegyezése nélkül § 8. M. H. J. § 8. 9—14. 16. 3) Keresztények nem kereszténnyel § 10. 4) a házások § 11. M. H. J. § 12. 5) Vérrokonok egyenes vonalon végtelenig, oldalvonalon első és másod fokon*) §. 13. 14. M. H. J. §. 11. 6) Sógorságban élők elsőfokon. Sógorság csak érvényes házasságból ered. § 15. (Másodfokú old. ági vérrokonság és sógorság alól felmentésnek van helye § 16.) M. H. J. § 11. 7) Nőrablók az elrablottal, ha az bele nem egyez. § 17. M. H. J. § 53. 8) Paráznák egymással, ha a házasság előtt biróilag lett a paráznaság kimutatva. § 18. M. H. J. § 20. 9). Azok egymással, kik egyik fél hitvesét e czélból közösen, vagy külön megölték § 19. M. H. J. § 13. 10) Katonák felsőségük enge-

---

*) M. H. J. örökbe fogadó és örökbe fogadott §. 18. és gyám és gyámolt §. 19.

delme nélkül. § 20. M. H. J. § 26. Mivel a házasságnál a felek szabad beleegyezése a fő, a mi ezt gátolja, az a házasság érvényét is megrontja. Szabad ugyan meghatalmazott által is megkötni a házasságot § 23, de a kik elméjükben megfogytak (§ 24) és a siketek és némák, ha beleegyezésüket jelek által ki nem fejezhetik, (mert különben igen) házasságra nem léphetnek § 24. M. H. J. § 127/8. § 14. § 15. Sem mis a házasság, ha a személyre nézve tévedés jön közbe a lényege-
 sekben, § 25. M. H. J. § 38., ha a nő egy harmadiktól teherben találtatott § 26. M. H. J. (özü. nő 10 hó előtt nem mehet férjhez § 24.) § 54. e.) ha § 27. a beleegyezés félelemmel és erővel csikartatott ki, M. H. J. § 38. ha nem az illetékes (saját, vagy annak megbízottja) pap és nem két tanú előtt esket § 29. M. H. J. § 32–34. és 39.; ha a házasság előzetesen háromszor nem hirdettetett ki, de a közigazgatási hatóság felmentést adhat, § 31–34. M. H. J. § 27; semmis a titkos ú. n. lelkiismereti házasság. § 36. Felbontható a házasság, ha 1) az egyik fél tehetetlen impotens § 42 2) ha a házastárs durva bánással illeti társát, vagy vétkekre, erkölcstelenségre csábítja. § 50. M. H. J. § 80. 3) ha az egyik házastárs a másiknak életére tört, vagy paráznaságot követett el § 55. M. H. J. § 76. 78. 4) ha a házastárs gonosz lélekkel elhagyta a másikat § 56. M. H. J. § 77. 5) ha halálos gyűlölség vagy levívhatatlan ellenszenv támadott a házastársak között s mindkét fél kívánja az elválást § 57. Ezekhez a Magyar Házassági Jog 1894. XXXI. t. cz. a következő való okokat csatolja § 76–80: fajtalanság, új házasság § 76. öt évi fegyházra való elítélés § 79. a házastársi köteleesség súlyos megsértése, a gyermek bűnre csábítása, öt évnél rövidebb fegyház, börtön, vagy fogházra elítélés § 80. de ez utóbbi esetekben a bíró belátása eönt. (A holtta nyilvánítás tekintetében a M. H. J. § 22. eltér a prot. gyakorlattól, a mely a bírói ítélet kimondása után a második házasságot megtámadhatatlannak tekintette. M. H. J. § 54. és § 74. (M. H. J. = Magyar Házassági Jog.)

2) Az 1790/1-iki XXVI. t. cz. 1. p. Általános vallásszabadság „minden rendűeknek“, protestánsoknak; 2. p. templom stb. építési jog adatik, úgy,

hogy a földesúr köteles a templomnak, a paplak-
 nak s iskolának alkalmas belső telket adni; 3. p. a
 protestánsok processiókra sem más szertásokra,
 vallásukkal ellenkező cselekvényekre nem kényszerí-
 ríthetők; 4. p. a protestánsoknak megengedtetik
 vallási dolgokban egyedül vallásuk felsőségeitől
 függni; tarthatnak gyűléseket, consistoriumot; zsi-
 natot Ő felsége előzetes beleegyezésével, de a zsi-
 natra Ő felsége királyi biztost (homo regius) küld;
 mert fentartja magának a „jus supremæ inspec-
 tionis“-t; 5) minden fokozatú iskolákat állíthatnak,
 tanárokat tanítókat alkalmazhatnak, könyveket ki-
 adhatnak, külföldi egyetemekre járhatnak, meg-
 határozhatják a tanulmányi rendszert, de az Ő fel-
 sége által meghatározandó „közoktatási rendszer“
 rájuk is kötelező lesz; 6. p. r. kath. lelkészeknek
 nem kötelesek ezentul stolát fizetni, r. kath. egy-
 házi építkezésnél nem kötelesek segíteni; 7. p. fog-
 lyait látogathatják lelkészeik; 8. p. közhivatalokra
 valláskülömbőség nélkül alkalmaztatnak; 9. p. nem
 kötelesek a decretális esküt letenni, szűz Máriára és
 a szentekre esküdni; 10. p. alapítványaik el nem
 vehetők, azokat ők kezelik „királyi főfelügyelés“
 mellett; 11. p. házassági ügyeiknek „elítélése az ő
 saját egyházi székeikre hagyassék“, de míg ilyenek
 szervezetnek, a világi törvényszékek maradnak ille-
 tékesek, mert fentartatik II. József 1786. márczius
 6-diki házassági rendelete; a harmadik és negyedik
 vérrokonsági fokban az akadály elhárításaért nem
 kell a királyhoz folyamodni; 12. p. az alapítványok-
 nál az (1791-dik évi) „a jelen“ birtok állapot vétes-
 sék zsinórmértékül, hogy mi a protestánsoké, mi a
 r. katolikusoké; 13 p. nehogy az áttérés a r. kath.
 ról a prot.-musra „vakmerően történjék“, az ily
 esetek „Ő Felségének megjelentendők“; senkise mer-
 jén róm. katolikust a prot. vallásra csábítani; 14.
 p. ezen szabadságok Dalmát-, Horvát- és Szlavon-
 országokra nem terjesztetnek ki, az evangélikusok
 azon országokban sem birtok —, sem hivatalviselési
 joggal nem bírnak; 15. p. Vegyes házasságok róm.
 kath. pap előtt kötendők; a vegyes házasságból
 származó gyermekek, ha az atya kath. az ő vallá-
 sát kövessék, — ha pedig az anya „katolika“,
 akkor csak a gyermekek „követ h e s s é k“ atyjuk
 vallását; 16. p. a vegyes házasságok a kath. szent

szék elé tartoznak; 17. p. a róm. kath. ünnepeket a közéletben, de nem a magánykörben a prot.-ok meg fogják tartani; zajos munka, „közbántalom“ elkerülése végett tilos; földesurak, cseléd tartók jobbagyaikat „közkereset terhe alatt“ ünnepeik megtartásában, templomlátogatásban, ájtatosságukban tiltatnak akadályozni.

3. 1848. XX. t. cz. § 2. Minden bevett vallásfelekezetre nézve tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg. — § 3. „Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek.“

4. 1868. XXXVIII. t. cz. A népiskolai közoktatás tárgyában. — § 11. „A hitfelekezetek mindazon községekben, hol hiveik laknak saját erejükről tarthatnak fenn és állíthatnak fel nyilvános népoktatási tanintézeteket“. Tanárokat, tanítóikat maguk választgatják, azok fizetését, a tankönyveket, a tanrendszert és módszert megszabhatják, az állami népoktatási tanintézetekre nézve kiszabott feltételek alatt.

5. 1868. XL. t. cz. A véderőről. — § 25. papjelöltek, besoroztatván szabadságoltatnak tanulmányaik folytathatása végett; felszentelésök után a hadsereg lelkészeti lajstromába iktattatnak és háború esetében mint tábori vagy kórházi lelkészek alkalmazhatók. — Ha megszűnnek papjelöltek lenni, hadi szolgálatra szólíttatnak. — § 27. Tanítójelöltek és tanítók besoroztatván, a népoktatást legkevesbé akadályozó időben 8 hét alatt katonailag kiképzendők, azután szabadságolandók.

6. Az 1868. LIII. t. cz. A törvényesen bevett vallásfelekezetek viszonyosságáról. — § 1—7. Az áttérésről. Minden 18 éves egyén és a nő bár fiatalabb is, de férjes, valamely bevett vallásra áttérhet, ha ebbeli szándékát két tanu jelenlétében a saját papjánál 14 napi időközben kétszer bejelenti. Erről neki a pap — vagy a tanuk bélyegmentes bizonyítványt adnak. — Ezt átadja leendő papjának s belépését jelenti be. — § 8. Áttérés után minden cselekvénye azon egyház tanai szerint ítélandó meg, melybe belépett. § 9—11. Vegyes házasságok mindkét fél lelkésze által hirdetendők, erről bizonyítvány kérendő; bármely fél papja eskethet. § 12. Vegyes házasságoknál a gyermekek nem szerint követik szüleiket. — § 13. Ezen nem változtat a szülők halála, a

házasság felbomlása. 14. §. a szülők egyikének át-
térése (csak a 7 dik életévet még be nem töltött
gyermek megy át nem szerinti szülője új vallására)
§ 15 a törvényesítés a házasság előtt született gyer-
mekeknél. § 16. A fattyúk, ha atyjok elismeri, nem
szerint követik szüleik vallását. § 17. A jelen tör-
vény előtt kötött házasságokra az 1790—91. XXVI.
t. cz. 15. §-a érvényes. § 18. Lelenczek felfogadjuk
vallását követik. § 19. Senki sem köteles más val-
lásfelekezetet szertartását, ünnepét megtartani, — de
azt zavarnia sem szabad. Vasárnap minden nem
elkerülhetlen munka felfüggesztendő. (Lásd a „Va-
sárnap-törvényt.“) § 20. M i n d e n m a g y a r h o n-
p o l g á r köteles csatlakozni saját magyarországi
vallásfelekezetéhez. § 21. A katonaságnál, minden
felekezet tagjai saját lelkészük által gondozandók.
§ 22. A temetőekben vegyesen temetkezhetnek a val-
lásfelekezetek tagjai. — § 23. Ha község, város egy
felekezetet segélyez, köteles „igazságos arány“ sze-
rint minden ott létező felekezetet segélyezni. § 24. Új
egyházközségek alakítása, régiek megszüntetése az
illető vallásfelekezetek kizárólagos joga.

7. A z 1875 - d i k é v i XXXII. t. cz. A tanítók
nyugdíjáról. § 27. a) A nyugdíj- és gyámpénztár
jövedelmeit képezik . . . az iskolafentartók egyszer
mindenkorra teendő befizetései . . . § 28. 4) . . .
egyszersmindenkorra köteles fizetni az egyház 10
frtot akkor, ha egy tanítója vagy nyugdíjaztatik,
vagy meghal és özvegyet, vagy árvát hagy maga
után. § 29. Évenként köteles fizetni . . . minden
egyházközség, mely népoktatási nyilvános taninté-
zetet tart fenn mindegyik segéd- vagy rendes tani-
tóért külön-külön 12 frtot, még ha az állomás be-
sincs töltve . . . (Ez alól csak azon egyházak men-
tetnek fel, melyek kötelezik magokat, hogy tanítóik-
nak legalább is annyi nyugdíjat adnak, mint az
országos tanítói nyugdíjintézet).

8. Az 1878. XXVIII. t. cz. A népiskolai ható-
ságokról. — § 4. A hitfelekezeti iskolák fölött az
állami főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi mi-
niszter gyakorolja a fennálló törvények értelmében:
a tanfelügyelők, szakértő iskolavizsgálók és iskola-
látogatók által. — § 13. 2. p. A felekezeti iskolaszék
szervezetét és teendőit a felekezeti iskolaügyet ve-
zető illetékes főhatóság szabja meg.

9. Az 1878. évi V. t. cz. A büntettekről és vétségekről. § 190. A ki az állam által elismert vallás szertartását zavarja, vétséget követ el, 1 évi fogházzal és ezer frt pénzbüntetéssel is büntethető; § 191. a ki istentiszteletre szánt helyen nyilvános botrányt követ el, vagy szertartás alkalmával tettel, vagy szavakkal meggyaláz szent tárgyakat, vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal és 200 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő; § 192. a válási szertartást végző lelkészt szóval, vagy tettel, vagy fenyegetéssel megtámadó vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és 500 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

10. Az 1879-dik évi XL. t. cz. A kihágásokról. 51. §. A ki valamely hitfelekezet vallásos tiszteletének tárgyát nyilvánosan meggyalázza 8 napig elzárható. — 52. §. A ki az 1868. LIII. t. cz. 19. § a elle cselekszik 100 frtig büntethető. § 53. A ki az 1868. LIII. t. cz. 1. §-a ellenére, nem 18 éves, kiskorú egyént vesz föl egyházába, 2 hónapig is elzárható és 300 frtig büntetendő. — § 54. A ki az 1868. LIII. t. cz. 22. § a ellenére a temetést megakadályozza, 300 frtig terjedhető pénzbüntetésre ítéltető.

11. Az 1881. évi XXVI. t. cz. (bélyeg és illeték) § 22. Illetékegyenérték (Aequivalent) fejében évi tartozásként b) p. egyházközségek az ingatlan vagyon után $\frac{4}{10}$ ingó vagyon tiszta értéke után $\frac{2}{10}$ százalék. § 24. Az illetékegyenérték alól mentesek: d) szentegyházak, imaházak és istentiszteletre szánt ingóságai; e) az oktatási, jótékonyági és kegyeleti célokra rendelt alapítványok ingóságai s ily célokra fennálló intézetek s egyletek ingó javai.

12. Az 1882-ik évi XXXIX. t. cz. A véderőről szóló 1868. XL. t. cz. módosításáról. A 25-dik §. helyébe lép az 5. §., a 27. §. helyébe lép a 6. §. A lényegesben egy sem változtat, csak közelebbről határozza meg, ki tekinthető papjelöltnek, tanítójelöltnek, ki nem.

13) Az 1883-dik évi XXX. t. cz. A középiskolákról. § 7. A hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fenntartott nyilvános középiskolák tannyelvét, — de a magyar nyelv és irodalom okvetlen tanítandó. § 8. A felekezetek által fenntartott tanintézeteknél a tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő végcélt és a tanítandó ismeretek

mértékét, a tanrendszert, tantervet és a tankönyveket az illető felekezeti főhatóság állapítja meg és azt esetről esetre a vallás- és közoktatásügyi minis-
ternek bejelenti. — § 23. Az érettségi vizsgálatok felekezeti tanintézetekben az illetékes felekezeti fő-
hatóság által kirendelt férfiak elnöklete alatt tar-
tatnak. A felekezeti intézet érettségi vizsgálatához a
vallás- és közoktatásügyi minster kormányképvisel-
őt rendel ki. § 38. A hitfelekezetek által fenntartott
nyilvános középiskolákban úgy a tanulókra, mint a
tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat azok
egyházi főhatóságai állapítják meg, — de kötelesek
azokat fölterjeszteni. — § 46. A főfelügyeleti jog
gyakorlása szempontjából a v. és k.-okt. minster a
felekezeti tanintézeteket megbizottja által bármikor
meglátogattathatja. — § 47. A felekezeti iskolák
(a meghatározott feltételek alatt) államsegélyt vehet-
nek igénybe. § 48. A minster jogosítva van a fele-
kezeti iskoláktól kimutatásokat bekivánni. § 50. Az
erkölcstelen és hazaellenes irányú felekezeti közép-
iskolát a vallás- és k.-okt. minster bezáráthatja. —
§ 53. Ha valamely felekezeti iskola ezen törvénynek
meg nem felelne, a minsternek joga van attól a
nyilvánossági jogot megvonni.

14) Az 1885-dik évi VII. t. cz. A főrendiház
szervezetéről. (Protestáns püspökök és ker. felügye-
lők, főgondnokok is főrendek).

15) Az 1894-dik évi XXXI. t. cz. Magyar
házassági jog. § 123. Azon lelkész ki egyházi össze-
adásnál eljár, mielőtt a felek igazolták volna, hogy
a házasságot a polgári tisztviselő előtt megkötötték,
vétséget követ el és ezer koronáig terjedhető pénz-
büntetéssel büntetendő. — Tehát tilos tanú-
sítvány nélkül esketni! Azonban: „nem
büntelhető a cselekmény, ha az egyházi összeadás
az egyik félnek közel halállal fenyegető betegségében
történt.” — (Ilyenkor kihirdetés és felmentés nélkül
is szabad a házasságot „juramentum integritatis”
mellett megkötni, lásd § 36.) — Lásd fent II. József
házassági rendeletét.

16) Az 1894-dik évi XXXII. t. cz. A
gyermekesek vallásáról. § 1. — Bevert vagy törvé-
nyesen elismert különböző vallásfelekezethez tar-
tozó házassulók házasságuk megkötése előtt egyszer
s mindenkorra meg egyezhetnek arra nézve,

hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltesse-
nek. (Megegyezés kir. közjegyző, kir. járásbíró,
polgármester vagy főszolgabíró előtt). § 2. Az 1
§-ban körülírt megjegyzés hiánya esetén a gyer-
mekek szüleik vallását nemők szerint követik,
(1868. 53. t. cz. § 12.) a mennyiben ez a vallás a
bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik.
— § 3. Az 1 § szerint létrejött megegyezés később
csakis abban az esetben változtatható meg, ha a
külömböző vallású felek közül valamelyik fél a
másik házastárs vallására tér át úgy, hogy a há-
zasság e g y v a l l á s ú a k házasságává válik. —
(Ekkor a 7 évet be nem töltött gyermekek is erre
a vallásra mennek át, a születendő is abban neve-
lendők, a többiek 18 éves korukban áttérhetnek az
1868. 53. t. cz. 1—7 §-ai szerint). § 5. A törvény-
telen gyermek anyja vallását követi — ha az bevett,
vagy törvényesen elismert vallás. — § 7. Az ezen
törvény előtti házasságok az akkor érvényes tör-
vény szerint ítélendőek meg. (1868. 53. t. cz. esetleg
még 1791. XXVI. t. cz. is).

17) Az 1894. XXXIII t. cz. Az állami anya-
könyvekről. — § 9. Lelkész nem nevezhető ki
anyakönyvvezetővé vagy helyettesé. § 35. Minden
gyermek születése legkésőbb a születéstől számított
egy hét alatt illetőleg a legközelebbi hétköznapon az
illetékes anyakönyvvezetőnél bejelentendő. § 68.
Minden haláleset legkésőbb a legközelebbi hétköz-
napon az illetékes anyakönyvvezetőnél bejelentendő.
— § 93. Az ezen törvény életbelépte előtt vezetett
felekezeti anyakönyvek, valamint az azokból adott
kivonatok továbbra is közokiratok maradnak. § 94.
Azokból közhitelességű kivonatokat az eddigi módo-
zatok mellett szolgáltatni, a felekezeti anyakönyv-
vezetők továbbra is jogosultak és kötelezettek.
Ha valamelyik közülök ily kivonat kiszolgáltatását
megtagadja: kihágást követ el és egy hónapig ter-
jedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénz-
büntetéssel büntetendő.

18) Az 1895. XLII. t. cz. Az izraelita vallás
törvényesen bevett vallásnak nyilvánítatik. § 1.

19) Az 1895. XLIII t. cz. A vallás szabad
gyakorlatáról. — § 24. A ki valamely bevett vagy
elismert vallásfelekezetből kilép, köteles a kilépés

idejeig esedékessé vált egyházi tartozásait annak az egyháznak, melyből kilépett, megfizetni. § 25. A bevett vallásfelekezetek valamelyikéből kilépett mindaddig, míg valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik: a) köteles a kilépés idejét követő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékot annak az egyháznak szolgáltatni, melyből kilépett; — a kilépés idejét követő öt év egyikében sem terhelhető azonban nagyobb járulékkal, mint a mennyit a kilépés évében tartozott fizetni; — b) köteles azt, a mit volt egyháza iskolájára, vagy óvodájára fizetett, ha állami, vagy községi ilyen intézet nincs, a községi pénztárba évenként befizetni; c) köteles az általa elhagyott felekezet iskolai vagy egyházi céljaira fizetett, illetőleg elvállalt rendkívüli járulékokat szintén a község pénztárába befizetni. Ezen összegeket a község az illető egyháznak szolgáltatja ki. Megváltásnak helye van. Mérséklésnek is, ha a kilépett vagyoni viszonya változik. Appellatiónak a közigazgatási bizottsághoz s innen a Cultus-Ministerhez hely adatik. — § 26. „A gyermekek, akár mind a két, akár csak az egyik szülőjük a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, — valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallást követnek és abban nevelendők“. — § 27. Ha csak egy lépett ki és az nem határoz, a másik félnek van joga a maga vallásán neveltetni az összes gyermekeket; ha mindkettő és nem határoznak, a rokonok meghallgatásával a gyámhatóság határozza meg, mely bevett vagy törvényesen elismert vallásban nevelendők a gyermekek. — § 29. A lelcenzek felfogadóira s illetve a lelcenzekre is ez áll.

20) Az 1898-dik évi XIV. t. c. z. A lelkészi fizetések kiegészítéséről. („Congrua törvény“) § 2. A törvényesen bevett (nem katolikus) többi vallásfelekezeti 1898. jan. hó 1-jéig már rendszeresített lelkészi állásainak jövedelme az állampénztár terhére évi 800 frtra (az okleveles papoknál) illetőleg 400 forintra (a nem okleveleseknél) egészítették ki és a kormány ezen határozat végrehajtására a jelen törvényben megállapított módon és időben utasítatik. — Az új lelkészi állások jövedelme csak akkor egészítették ki évi 800, ill. 400 frtra, ha a

Cultus-Minister az új lelkészi állás szervezését az illető felekezeti előterjesztése alapján indokoltnak találta. — § 10. Az első 3 év alatt 600. 300-ra, azután 6 év alatt 800—400 frtra egészítették ki a lelkészi fizetés.

J e g y z e t: Ezekhez hozzácsatoljuk még: 1. az 1868. XXII. t. c. z. 2 §-át: h á z a d ó alá nem esnek: a) isteni tiszteletre szánt épületek; h) muzeumok, nyilvános tanintézetek, iskolák; i) lelkészi és tanítói lakások; k) gazdasági épületek; l) kórházak, szegény sorsú tanulók és szegények ellátására szánt épületek; n) halottas házak.

2. a z 1868-iki XXXIV. t. cz. A közvetlenül levonandó illetékek kezeléséről. § 25. templomok, egyházi intézetek képviselői kötelesek az ingatlan javak birtokállását, az ingó vagyont kimutatni, bevallani, § 26., a változást mindkettőre nézve bejelenteni. —

3. A bélyeg és illeték iránti törvényekből: anyakönyvi kivonatok ivenként 1 K bélyeggel láttandók el; a hány eset annyiszor 1 K; bélyegmentesek, ha az anyakönyvi kivonatok államkövetség útján kívántatnak; ha hivatalból katonai célokra, törvényszéki, bírósági, gyámhatósági, kir. közjegyzői, gyámhatósági közegeknek, községi jegyzőknek a kiskorúak számára, hivatalos célra állíttatnak ki, ha az alispán, polgármester, vagy szolgabíró hivatalos megkeresésére, illetőleg, rendőri, vagy egyéb közigazgatási ügyben hivatalból szükségeltetnek. — Az anyakönyvi kivonat kiadója a kivonaton jelezze a célt, idézze a megkeresés számát, melynél fogva az bélyegmentes.

b) Az ágost. hitv. ev. erdélyi szász egyház egyházjogi külső forrásai.

Eltekintve a megelőzőtt erdélyi országgyűlések határozataitól, melyek midőn más erdélyi ker. egyházak szabadságát biztosították, biztosították az ág. hitv. ev. egyházét is, — külön ki kell emelnünk azt, hogy Báthory István, erdélyi fejedelem 1572. júl. 4-dikén a szász ev. zsinat kérelmére elismerte a szász nemzeti evang. egyházat s abban az igaz, szent és Isten tiszta igéjével egyező Augustana

Confessio (Invariata) kizárólagos érvényességét. — Ezzel jogilag biztosított az ev. egyház fennállása s ugyanekkor részesült az egész ország (Erdély) közjogi elismerésében is. — A tordai (1568. jun.) országgyűlésen ugyanis a rendek a szabad vallásgyakorlatot az evangélium híveinek biztosították, az 1595-diki XV. t. cz. pedig már meg is nevezi a „recepta religió“-kat, t. i. „catholica, sive romana, lutherana, calvinista et ariana (az unitárius) libere mindenütt megtartassanak“. — Megerősítik ezt az „Approbatæ Constitutiones“ (1 R) és a „Compilatae Constitutiones“ is. — Midőn a Habsburgház uralma, illetve I. Leopold jogára alá került Erdély, — ez egyház szabadsága is biztosított főleg a szerződés természetű 1691. decz. 4-iki „Diploma Leopoldinum“ és az 1693. ápr. 9-diki „Decretum Leopoldinum“ által. — De idő folytán még is háborgatott és csak az 1790-91-diki kolozsvári országgyűlés által alkotott LIII.—LX. t. cz.-kek által kapta vissza régi jogait, biztos alapját. I. Ferencz és V. Ferdinánd a Diploma Leopoldinumot teljes egészében megerősítették. — Megerősítette ezen egyház szabadságát az Erdélyvel való unióról szóló 1868. XLIII. t. cz. is. (§. 14.) A Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló ezen törvény óta — a magyar országgyűlések által alkotott törvények képezik az erdélyi ev. szász egyház legújabb külső egyházjogi forrásait is. (I. o.)

c) Az erdélyi ev. ref. egyház egyházjogi külső forrásai.

Itt különösen kiemeljük — a többi országgyűlés minden bevett, recepta (r. kath., ev. ref., ev. ág. hitv. és unit.) és tűrt, (tolerata, gör. kel., gör. kath.) vallásra vonatkozó határozatainak mellőzésével — az 1564 jún. 4-diki tordai országgyűlés 5-dik t. cikkét, mely az erdélyi ev. ref. egyháznak szabad vallásgyakorlatot biztosít. — Erdély 1526, illetve 1540-től 1691-ig önálló, Magyarországtól s a magyar királytól független fejedelemség lévén, s 1691-től 1848-ig bár a magyar király által, de külön (fejedelemség, majd „nagyfejedelemség“ név alatt) kormányoztatván, az erdélyi országgyűlések s az erdélyi ev. ref.

vallású fejedelmek kegyéből (nem ugyan névszerint, de tényleg) uralkodó egyházat megillető kedvezményekben részesült, a mi különösen meglátszik az 1653. jan. 15-dikén megnyílt gyulafehérvári országgyűlés által elfogadott s II. Rákóczy György fejedelem által 1653. márcz. 15-dikén kiadott „*Approbatae Constitutiones*“ című, Erdély önálló jogi fejlődését és törvényeit codificáló, átnézés, átvizsgálás és összeegyeztetés útján egységben magában foglaló törvénykönyvének első részén, mely a vallást és az egyházat tárgyzó törvényeket foglalja magában. Meglátszik ez még a „*Compilatae constitutiones*“ című. I. Apaffy Mihály idejében hasonló módon készült s általa 1669. márcz. 4-én megerősített, 1669-diki, második erdélyi törvénykönyvön is, melynek szintén első része szól a vallást és egyházat illető dolgokról. („*Cura ecclesiarum*“). — Erdély harmadik törvénykönyve az „*Articuli novellares*“ az 1669-től 1848-ig, illetve az 1744-dik évtől 1792-ig hozott törvényeket foglalja magában s ebben is vannak az ev. ref. egyházra vonatkozó tételek. Ide tartozik az I. Leopold által 1691-ben dec. 4-én kiadott „*Diploma Leopoldinum*“ és az 1693-ban kiadott „*Decretum*“, melyek közül különösen az előbbi az erdélyi ev. ref. egyháznak mindazon jogait és szabadalmait biztosítja, a melyekkel a nemzeti fejedelmek alatt bírt. — De szabadságában azért háborgatva volt majdnem egy századon át. 1786-ban márcz. 6-dikán kiadta II. József a („*Regulatio matrimonii J.*“) házassági pátenst, 1781. okt. 25. az ú. n. „türelmi rendeletet“ s ezt Erdélyre is rá akarta kényszeríteni. Úgy, hogy bátran elmondhatjuk, hogy csak az 1791-diki országgyűlés 53 59-dik t. cikkelyei adták vissza az erdélyi ev. ref. egyház régi szabadságát. II. József házassági pátense is ezen országgyűlésen (a XXXIV. t. cz. által) lett érvényen kívül helyezve, eltörölve.

Erdélynek Magyarországgal tényleg létrejött Uniója óta, tehát 1868 óta, a magyar országgyűléseken alkotott és fentebb a magyarországi protestánsok külső (közös) jogforrásainál megnevezett törvények alkotják az erdélyi ev. ref. egyház legújabb külső egyházjogi forrásait. —

III. A magyar prot. egyházak beosztása:

a) az ág. h. ev. b) az ev. ref.

a) A magyar ág. hitv. ev. egyház jelenlegi beosztása.

I. Az Őfelsége, a király által 1894. okt. 10-én szentesített 1891–94 diki evang. zsinati törvény értelmében, különösen az egyházkerületek „arányosításáról” szóló törvény alapján, a magyar ág. hitv. ev. egyház jelenleg a következő 4 (négy) kerületből áll, u. m.:

1. A dunáninnyi egyházkerületből, melyhez a következő egyházmegyék tartoznak: 1. a pozsonyvárosi, 2. a pozsonymegyei, 3. a nyitrai, 4. a trencséni, 5. a mosonyi, 6. a fehér-komáromi, 7. a barsi, 8. a honti és 9. a nógrádi.

2. A dunántúli egyházkerületből, melyhez a következő egyházmegyék tartoznak: 1. a soproni felső, 2. a soproni alsó, 3. a vasi felső, 4. a vasi közép, 5. a kemenesaljai, 6. a veszprémi, 7. a győri, 8. a zalai, 9. a somogyi, 10. a somogy-baranya-tolnai.

3. A bányai egyházkerület, melyhez a következő egyházmegyék tartoznak: 1. a békési, 2. az arad-békési, 3. a csanád-csongrádi, 4. a budapesti, 5. a pestmegyei, 6. a bács-szerémi, 7. a bánági, 8. a zólyomi és 9. a túróczyi.

4. A tiszai egyházkerületből, melyhez a következő egyházmegyék tartoznak: 1. a XIII. szepesi városi, 2. a tátraaljai, 3. a gömöri, 4. a kishonthi, 5. az árvai, 6. a lipóti, 7. a VI. szab. kir. városi, 8. a sáros-zempléni, 9. a hegyaljai, 10. a tiszavidéki és 11. a brassói.

a) 1) A külön-önálló erdélyi ev. ág. hitv. egyház („Evangelische Landeskirche Augsburgischer

Bekennntnisses in Siebenbürgen“) az 1878-diki szervezet, alkotmány („Verfassung“) értelmében 10 esperességből, egyházvidékből („Bezirksgemeinde“) áll, u. m.: 1. a nagy-szebeni, 2. a brassói, 3. a medgyesi, 4. a segesvári, 5. a beszterczei, 6. a százsebesi, 7. a száz-régeni, 8. a sinki, 9. a selyki és 10. a kőhalmi esperességből.

b) Az országos magyar ev. ref. egyház jelenlegi beosztása a következő:

Az országos magyar ev. ref. egyház 5 egyházkerületből áll, u. m.: 1) az erdélyi, 2) a tiszántúli, 3) a tiszáninneni, 4) a dunamelléki és 5) a dunántúli egyházkerületből. — Az egyes kerületek alkotó részei a következő egyházmegyék, esperességek, u. m.:

a) az erdélyi egyházkerületben: 1) a vajda-hunyadi, 2) a gyulafehérvári, 3) a nagyenyedi, 4) a kolozs-kalotai, 5) a szilágy-szolnoki, 6) a deési, 7) a széki, 8) a nagy-sajói, 9) a görgényi, 10) a marosi, 11) a küküllői, 12) a nagy-szebeni, 13) az udvarhelyi, 14) az erdővidéki, 15) a sepsi, 16) az orbai, 17) a kézdi e. m. esperesség és 18) a romániai missiói kör, mint esperesség.

b) a tiszántúliban: 1) a nagy-bányai, 2) a békés-bánáti, 3) a beregi, 4) a bihari, 5) a debreczeni, 6) az érmelléki, 7) a heves-nagy-kúnsági, 8) a nagy-károlyi, 9) a mármaros-ugocsai, 10) az alsó-szabolcs-hajdumegyei, 11) a felső-szabolcsi, 12) a nagy-szalontai és 13) a szatmári egyházmegye.

c) a tiszáninneniben: 1) az abauji, 2) az alsó-borsodi, 3) az alsó-zempléni, 4) a felső-borsodi, 5) a felső-zempléni, 6) a gömöri, 7) a tornai, 8) az ungi esperesség (egyházmegye).

d) a dunamellékiben: 1) az alsó-baranyabácsi, 2) a felső-baranyai, 3) a kecskeméti, 4) a pesti, 5) a solti, 6) a külső-somogyi, 7) a tolnai, 8) a vészteljai (egyházmegye) esperesség.

e) a dunántúliban: 1) a barsi, 2) a belső-somogyi, 3) a drégely-palánkai, 4) a komáromi, 5) az őrségi, 6) a mezőföldi, 7) a pápai, 8) a tatai, 9) a veszprémi esperesség.

IV. A magyar prot. egyházak hittana.

a) ág. hitv. ev. b) ev. ref. (Létalap).

a) I. A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház dogmái.

A Luther-féle reformatió németországi hívei belátták, hogy a szentíráson alapuló tanakat hitvallásba, Confessióba kell foglalniok. (különösen mert a császár, V. Károly, is felhívta őket az evangeliomi hitre vonatkozó nézeteiknek rövid, velős, világos fogalmazásban való benyújtására), s így keletkezett a Luther által összeállított 17 schwabachi cikk alapján álló, úgynevezett torgau-i cikkek, Melanchthon átdolgozásával, Luther teljes hozzájárulásával, az ágostai hitvallás = Confessio Augustana, melyet a Luther-féle hitjavítás hívei 1530. június 24-én nyújtottak át V. Károly császárnak, az pedig az ágostai birodalmi gyűlés 1530. jun. 25-iki ülésében (d. u. 3 órakor) felolvastatott.

Ez az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak alapja s a szentíráson alapítva, ez mondja el egyházi tanait, hitvallását. Ennek alapján nyertek a lutheri reformatió hívei Magyarországon és Erdélyben is szabad vallásgyakorlatot.

Ezen 1530-iki ágostai hitvallást, mint nem változtatottat, szigorúan meg kell különböztetni a Melanchthon által 1540-ben az úrvacsoráról szóló cikkben megváltoztatott és kiadatott, úgynevezett Augustana Confessio Variata-tól, mert azt az előbbinek, az invariátának, hívei később elvetették. Az Augustana Confessio (invariata) mellett, mint azzal teljesen egyező könyvek, symbolikus könyvekül vannak elfogadva: az Augustana Confessiónak Ágostában 1530. szept. 22-dikén a császárnak benyújtott védírata, Apologia Augustanae Confessionis, Luther kis és nagy

Kátéja 1529-ből és a smalkaldi cikkek 1537-ből. (A Formula Concordiae 1577-ből nem emelkedett egyetemes érvényre.)

Ha tehát a magyarországi és erdélyi ágostai hitvallású evangélikus, keresztyén egyház hitvallását, dogmáit akarjuk megismerni, az ágostai hitvallást kell megismernünk. Az ágostai hitvallásnak tartalma pedig röviden a következő. — Az ág. hitvallás 28 cikkben két főrészből áll. Az első rész 21 cikkében, melyek a schwabachi cikkek alapján állanak, a keresztyén hitnek és tudománynak főágazatai tárgyaltatnak. A második rész 7 cikkből áll. Ezek a torgauai cikkek alapján a viszály okát képező visszaélésekről szólanak, t. i. hogy az úrvacsoráját nem egy, de két szín alatt kell kiszolgáltatni, hogy a papok nőtlensége, a mise, a fülbe való gyónás, a bőjt, a szerzetesi fogadalom és a püspökök világi hatalma a szentírással ellenkező téves tanok.

Az egyes cikkek rövid tartalma a következő:

I. Rész. 1. cz.: Az Istenről tanítják, hogy a niceai zsinatnak az isteni lény egységéről és hármas személyéről hozott határozata igaz.

2. cz. Az eredendő bűnről tanítják, hogy minden természetes módon származott ember bűnnel, bűnrevaló hajlammal születik és hogy ez a betegség, vagy eredendő bűn, valósággal bűn, mely veszedelmet s örök halált okoz azoknak, a kik a keresztséget és a szt. Lélek által újjá nem születnek.

3. cz. Az Istenfiáról azt tanítják, hogy az Ige, az az az Isten fia személyében két: isteni és emberi természet elválaszthatlanul van összekötve, az egy Krisztus valóságos Isten és valóságos ember; — elküldi sziveinkbe a szt. Lelket, a ki igazgassa, vigasztalja, életre keltse és oltalmazza őket a gonosz és bűn ellen.

4. cz. A megigazulásról tanítják, hogy az emberek saját érdemeik és tetteik által nem igazulhatnak meg Isten előtt, hanem hit által „gratis iustificantur“ ingyen kegyelemből, a Krisztusért, („Propter Christum, per fidem“) s hogy a Krisztusba vetett hitünket tudja be nekünk Isten igazság gyántság. (Római levél 3. és 4. fejelet.)

5. cz. Az egyházi hivataltól azt tanítják, hogy Isten rendelé az egyházi hivatalt, kezébe tévé az evangélium hirdetésének s a szentségek

kiszolgáltatásának tisztjét; mert ezen kegyelmi eszközök által a szent Lélek hitet ébreszt, t. i. azt a hitet, hogy Isten nem a mi érdemeinkért, hanem a Krisztus érdemeiért igazítja meg azokat, a kik hiszik, hogy Krisztusért vétettek be az isteni kegyelembe.

6. cz. Az új engedelmességről azt tanítják, hogy a hitnek jó gyümölcsöket kell teremni, jó tetteket magáért Isten akarataért kell cselekedni.

7. cz. Az egyházról azt tanítják, hogy az a szentek gyülekezete („congregatio sanctorum”), melyben az evangélium tisztán, igazán hirdettetik s a szentségek (a Jézus rendelése szerint) helyesen szolgáltatnak ki. S az egyház valódi egységéhez elég az evangélium hirdetésében s a szentségek kiszolgáltatásában való egyetértés, megegyezés.

8. cz. Hogy mi legyen az egyház? arra nézve azt tanítják, hogy habár az anyaszentegyház tulajdonképen a szentek és igaz hívők gyülekezete („communio”), mindazonáltal, mivel e fölön sok képmutató és gonosz ember is él, a szentségekkel élni lehet akkor is, ha azokat a gonoszok szolgáltatják is ki. — mert a szentségek valamint az isten ígéje, Krisztus rendelése és parancsa erejénél fogva hatékonyak akkor is, ha azokat a gonoszok szolgáltatták is ki.

9. cz. A keresztségről azt tanítják, hogy az okvetetlenül szükséges az üdvösséghez, s hogy a keresztségben nyerjük ajándékul az isteni kegyelmet, és hogy a gyermekeket is meg kell keresztelelni.

10. cz. Az úrvacsoráról azt tanítják, hogy az úrvacsorában Krisztus teste és vére valósággal jelen van („vere ad sint et distribuantur”. Luther „realiter” sed non „materialiter”; a Variata: „vere exhibeantur”) s („in, cum, sub pane et vino” — Form. C.) kiosztatik a vele élőknek.

11. cz. A gyónásról azt tanítják, hogy az egyházban a bűn alóli magán feloldozás fenn tartandó; az összes vétkek névszerinti elősorolása nem szükséges.

12. cz. A bűnbánatról azt tanítják, hogy a keresztség után eltévelyedetteknek, bűnbánóknak, bármikor hirdethető a bűnbocsánat, ha megtérnek és az egyház a feloldozást megadni tartozik.

13. cz. A szentségekkel való élésre nézve azt tanítják, hogy azok nemcsak azért rendeltettek, hogy külső ismertető jelekül szolgáljanak, hanem, hogy („vehicula salutis“) jelei és bizonyosságai legyenek Isten hozzánk való kegyelmes akaratának, mindazok hitének ébresztésére s megerősítésére, a kik azokat élvezik s ezért úgy kell élni a szentségekkel, hogy az általuk felajánlott s nyújtott ígéretekben való hit járuljon hozzá. — Kárhozzatják tehát azokat, a kik azt tanítják, hogy a szentségek a bennök való gépies részvétel által igazítják meg az embert.

14. cz. Az egyházi rendről felavatásról, ordo, azt tanítják, hogy az egyházban nyilvánosan nem taníthat és szentségeket nem szolgáltatathat ki senki sem, ha csak azzal szabályszerűen meg nem bízott. — („rite vocatus“).

15. cz. Az egyházi szertartásokról, szokásokról azt tanítják, hogy azon szertartások, melyek bűn nélkül betarthatók, mint p. o. az egyes ünnepek, s más effélék fenntartandók. — A fogadalmak, az ételek és napok stb. közt különbséget tevő hagyományok azonban haszontalanok és evangeliumellenesek.

16. cz. A polgári, világi dolgokról tanítják, hogy a törvényes polgári intézmények az Isten jótéteményei, intézményei és azért szükséges, hogy a keresztyének a felsőségnek és a törvénynek engedelmesek legyenek, kivéve azon esetet, ha tőlük bűnös dolgokat kívánnának, mely esetben „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mintsem az embereknek.“ (Csel. 5. 2.).

17. cz. Krisztusnak az ítéletre való eljövételéről azt tanítják, hogy Krisztus a világ végén meg fog jelenni az ítéletre s feltámasztja az összes halottakat: a hívőket és kiválasztottakat az örök életben részesíti, a gonosz embereket elkárhoztatja.

18. cz. A szabad akaratról azt tanítják, hogy az emberi akaratnak van bizonyos szabadsága a polgári igazság gyakorlására és az ész alá helyezett dolgokban való választásra, de nincs képessége a Szt.-Lélek nélkül az Isten előtti igazság cselekvésére.

19. cz. A bűnokről azt tanítják, hogy a

bűn oka a gonoszok (az ördög és az istentelen emberek) akaratában rejlik.

20. cz. A jó cselekedetekről nemcsak azt tanítják, hogy csupán csak cselekedeteink által nem igazolunk meg, hanem kapcsolatba hozva a hitet a jó cselekedetekkel, a hit és a cselekedetek együttesen eszközlik a megigazulást, hanem: 1. hogy cselekedeteink sem Istennel kiengesztelni, sem a bűnbocsánatot, sem a kegyelmet, sem a megigazulást számunkra megszerezni nem képesek, mert azokat egyedül ama hit által érjük el, hogy Krisztusért vétetünk kegyelembe, ki egyedüli közbenjárónk és engesztelőnk; (I. Tim. 2 v. 5).*) 2. hogy jó tetteket cselekedni okvetlenül szükséges; de nem abban a reményben, hogy általuk a kegyelmet érdemeljük ki, hanem, mert azt az Isten akarja.

21. cz. A szentek imáadásáról azt tanítják, hogy a szentek emléke az emberek szeme elé állítható azon célból; hogy a hitben és a jó tettekben nyújtott példákat adott hivatásunk szerint követhessük; — de a szentírás sehol sem tanítja, hogy a szenteket imádjuk, vagy hogy hozzájuk segítségért folyamodjunk.

II. Rész. 1. cikk: (22) Az úrvacsora két szín alatt való kiszolgáltatásáról. Az úrvacsoráját két szín alatt kell kiszolgáltatni, mert ezt a módját határozta meg Krisztus. (Máté 26. 27. l. 1. kor. 11 v. 23 sk.)

2. cz. (23) A papok házasságáról azt tanítják, hogy mivel Isten rendelését (I. Móz. 2. 24. Máté 19. v. 6. I. Kor. 7. 2.) és parancsát semmiféle emberi törvény vagy fogadalom érvénytelenné nem teheti: a papoknak szabad házasodni.

3. cz. (24) A miséről. Mivel nemcsak Pál (I. Kor. 14. 2.) rendeli el a népnek érthető nyelv használatát a gyülekezetben, hanem az emberi törvény is ekként rendelkezik, és mivel általánossá lett azon nézet, hogy a mise olyan cselekvény, mely az élők és holtak vétkeit már magánál külső

*) De ezen hit nem a „fides quae creditur“ a történet dolgok és az egyház tanainak elfogadása, ismerete, hanem „fides qua creditur“, t. i. hogy Krisztus által nyerjük el a kegyelmet, a megigazulást és a bűnbocsánatot.

gépies kiszolgáltatásánál fogva (ex opere operato) is képes eltörölni: a népet arra figyelmeztették, hogy a misék a szentírással ellenkeznek és sértik Krisztus szenvedésének dicsőségét: s mivel Pál apostol az úrvacsorát illetőleg azt rendeli, hogy abban együttesen vegyenek részt, (I Kor. 11. 33.) azért behozták a communiót és az istentiszteletnél az anyanyelvet.

4. cz. (25.) A gyónásról. A gyónásra nézve azt tanítják, hogy a bűnök névszerinti elősorolása nem szükséges s nem is kell a lelkiismeret-ek az összes bűnök elősorolásának gondjaival terhelni, — de a gyónást részint a feloldozás áldásos voltaért, — részint a belőle a lelkiismeretekre háramló egyéb hasznokért megtartották.

5. cz. (26.) Az ételek között való különbségtételről azt tanítják, hogy nem ugyan magát a böjtölést, hanem csak azokat a hagyományokat kárhoztatják, a melyek egy némely napokra s egy némely ételekre szabnak törvényt, mintha az e nemű dolgok szükséges istentiszteletek volnának.

6. cz. (27.) A szerzetesi fogadalmakról. Mivel számos istentelen nézet rejlik a fogadalmakban: hogy megigazulást szereznek, hogy bennök áll a keresztyén tökéletesség, hogy teljesítik az evangéliumi tanácsokat és parancsolatokat, hogy betartóik fölösleges jó cselekedetek birtokában vannak s mivel mindez hazugság és haszontalanság: elvetik azokat.

7. cz. (28.) Az egyházi hatalomról. Mivel az egyházi hatalom örök javakat közvetít és csak az igehirdetés által gyakoroltathatik; semmiköze sincs a politikai kormányhoz. — Nem kell az egyházi és a világi hatalmat összezavarni. — Az egyháznak az a hivatása, hogy az evangéliumot hirdesse s a szentségeket kiszolgáltassa. A püspököknek nem áll jogukban olyasvalamit rendelni, a mi az evangéliummal ellenkezik. Ha van a püspököknek valami világi hatalmuk, azt a püspökök nem az evangélium rendeletéből, hanem emberi jog alapján bírják.

a) II. Az erdélyi ág. hitv. ev. száz egyház is tisztán az Augustana Confessio Invariata alapján áll.

b) II. A mi a magyarországi országos ev. ref. egyház hittanát illeti. arra nézve megjegyezzük, hogy az ágostai hitvallású evangélikusok

és a helvéthitvallású evangélikusok között voltaképen csak az úrvacsoráról és az eleve elrendelésről szóló tanban van eltérés, mindamellett a Concordiának, a „Liber Concordiae“-nak (1848 diki kiadás) függelékébe felvett, 1592-diki: „Christliche Visitations-Artikel“ idesorolják még a Krisztus személyéről és a keresztségről szóló tanokban lévő eltérést is.

1. Az ág. hitv. ev. egyház tana szerint az Úrvacsorájában Krisztus teste és vére valósággal (realiter) jelen van a kenyérben és borban, a nélkül, hogy azok lényegöket veszítenék, vagy Krisztus testévé és vérévé átlényegülnének, és a communicansok Krisztus testét és véréát veszik s a hittel élvezés (isteni erőt nyújt nekik az újjászületésre) a bűnbocsánatot eredményezi. (L. Conf. Aug, Art. X).

A református egyházban, a Zwingli-féle, a Carlstadt-féle és Oecolampadius-féle tanok mellőzésével, a Calvin közvetítő tana terjedt el s ez ment át a hitvallásokba s így a helvéthitvallásba (Conf. Helv. II C. 21.) és a heidelbergi kátéba is. (Heid. káté. 75 K. kérdések). Ezek szerint az úrvacsorájában a Krisztus valóságos teste és valóságos vére csak szellemileg van jelen és (L. Ker. Catech. Debreczenben. 1870. p. 109. LXXV. kérdés. Felelet.) Krisztus a részvevőnek lelkét „oly bizonynyal legelteti és táplálja az ő testével, mely miértünk megfeszített, és az ő vérevel, mely éretünk kiontatott, mely bizonynyal az Úr testének és vérének külső látható jegyeit az egyházi szolgának kezéből elfogván, testi számmal hozzám veszem“, — és ha ezeket hittel elfogadja és magához kapcsolja, az által bűneinek bocsánatját és az örökéletet nyeri. — (Calvin. Instit. IV. 17. 1. „signa invisibile alimentum repraesentant“).

2. Az ág. hitv. ev. egyház azt tanítja, (L. C. August. Art. IV.) hogy Krisztusban vetett hite által a Krisztus érdeméért, ingyen kegyelemből („gratis, propter Christum per fidem“) minden ember megigazulhat; senki előre a kárhozatra elrendelve nincs, de sokan az isteni kegyelmet visszautasíthatják s így bűneikért kárhoznak el: ámbár, ha ezen bűnösök megtérnének, ezen bűnösöket is kegyelmébe fogadná az Isten; mert nagyobb az ő irgalma, mint e világ minden bűne.

Az ev. ref. egyház (L. Conf. Helvet. II. Cap. 10. Heid. Catech. I. fti. K. C. LIV. kérdés. Felelet, 78. l.) tanai szerint, nem minden ember, hanem csak azok, a kiket az Isten örök feltétlen határozatában (decretum) az üdvre eleve elrendelt. (prædestinált). És istennek ezen kegyelme ellenállhatlan s a kiválasztottak azt semmiképen el nem veszíthetik, el nem kárkozhatnak. Vagyis, mint a fentebb idézett káté mondja: „biszem, hogy az istennek fia, világ kezdetétől fogva, világvégezetéiglen magának az egész emberi nemzet közül örök életre elválasztatott sereget az ő szent lelke és ígéje által az igaz hitben megegyezőt gyűjt, azt oltalmazza és megtartja és hogy annak a seregnek én is élő tagja vagyok és mindörökké megmaradok“.

3. A Krisztus személyéről szóló tanban az Aug. Conf. alapján nincs eltérés az á. h. ev. és az ev. ref. egyház között. De midőn azután a Form. Conc. a Krisztusnak az Úrvacsorájában való valószínűs jelenléte bizonyítására kifejtette, illetve felvette (VII. VIII. cikk.) az ubiquitási (Krisztus mindennütt jelen lehet és van) tant, a — Krisztus kettős: isteni és emberi természetét úgy — magyarázták, hogy az egyik természet tulajdonságai a másikat is megilletik, mert azok sajátágaikat közlik egymással: (Communicatio idiomatum) ezt a református egyházak el nem fogadták.

4. Ép így áll a dolog a keresztségre nézve is. Az Aug. Conf. (IX. cz.) szerint nincs nagy eltérés. A Form. Conc. szerint igen, mert ez ismeri (a „Noth-Taufe“) a szükségből való keresztséget s a keresztségnek üdvbiztosító hatást tulajdonít; ellenben a reformátusok nem teszik függővé az üdvösséget a keresztségtől s nem féltik a keresztelés nélkül elhalt gyermekeket az elkárhozástól; a szükségből való keresztséget meg nem engedik és az üdvre nézve az eleveelrendelés a döntő.

V. Egyházi élet.

(Létnyilvánulás).

a) Illetékesség.

A magyar országai protestáns egyházak bármelyikének tagja azon protestáns egyházköztségben (ev. ág. hitv., vagy ev. ref.) illetékes, a melynek körében legalább hat hétig rendes lakhelye van, Lásd. ev. ág. hitv. Zsin. törv. Egyh. Alk. 34. §. Ev. szász 1878-diki „Verfassung“ § 14. Ev. ref. Zsin. törv. 46. §. II. József h. r. 32. §. stb. — 1868. 53. t. c. 20. §.: „Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belől esik“. —

Valamely ker. vallásfelekezetbe való belépés tényeül tekintetett egykor a keresztség. Ma, midőn a ker. vallásfelekezetek kölcsönösen keresztelik egymás keresztelendőit és kölcsönösen érvényesnek tekintik a keresztséget, ha azt nem a saját lelkész is, de keresztyén lelkész adta fel, — az állami törvények szabályozása szerint, — az egyesnek vallási hovatartozandósága, illetékessége meghatározatik:

a) a születés által és pedig 1868. 8. decz. előtt született egyénekre nézve az 1790–91. XXVI. t. cz. 15. §-a, 1895. okt. 1. előtt sz. e. n. az 1868. 53. t. cz. 12. §-a, az 1895. okt. 1-től született egyénekre nézve az 1894. XXXII. (32) t. cz. 1–5. §-a.

b) a szülék akaratát által, (1895. nov. 26. óta), illetve a gyámhatóság határozata által, 1895. XLIII. t. cz. 27 - 30. §.

c) a szülék áttérése által, mert a gyermekek betöltött 7-dik életévökig követik a szülőket, illetve a nem szerinti szülét, 1868. 53. t. cz. 13 - 16. §. — 1894. 32. t. cz. 1-5. §. — ha az bevett vagy t. elismert vallásra tér.

d) az illető egyénnek áttérése által. 1868. 53. t. cz. 1-8. §. (A fattyú, ha atyja által el nem ismertetik, anyja vallását követi; a lelen-
czek a felfogadójuk vallásában nevelendők. — 1868. 53. t. cz. § 16. és § 18. 1894. 32. t. cz. 5. §. 8. §. feltéve, hogy bevett, — vagy törvényesen elismert vallás híve.) Lásd az ev. ág. hitv. egyet. gyűlés 1895. okt. 9-12. jkvének 65. p. alatti „Útastítását“; Ev. ref. zsinati törv. 119. §. stb.

Az áttérést az 1868. 53. t. cz. 1-8. §-a és az 1894. 32. t. cz. 3. és 4. §-a szabályozza, mely a gyámhatóság beleegyezésével az 1868. 53. t. cz. 2. §-át, mely a 18-dik életévet. kivéve a nőknél, ha férjhez mentek, kívánja, nem tekinti szabályozóul, ha különböző vallásfelekezeti házastársak az egyiknek a másik vallására való áttérése által, egyvallásuakká lesznek. — A prot. egyházak, mielőtt az áttérőt úrvacsorájához bocsátanák, kitanítják, s ha azelőtt még nem volt keresztyén, előbb megkeresztelik. „Abjuratio haeresist“ nem kívánnak.

b) Istentisztelet.

A prot. egyházak ugyan adiaphoron-nak nyilatkoztatták ki az istentisztelet berendezését, — mind a mellett bizonyos meghatározást szükségesnek találtak, hogy az istentiszteletnek ev. prot. jellege biztosítható és fenntartassék. — Ezen szabályozásnak legfőbb elemei a következők: az istentisztelet anyanyelven tartandó, az úrvacsorája évenként legalább 4-6-szor megünnepelendő, — két ~~szón~~ alatt nyújtandó, de csak résztvevők jelentkezése mellett osztható ki; magánúrvacsorája nincs; a főistentisztelet ünnepnapokon és vasárnapokon mindenkor és feltétlenül prédikációval tartandó meg. A prédikáció tárgyát a kanonikus szentiratok egyes vagy egyházilag kiszabott, vagy (főleg az ev.

ref. egyházban) szabadon választandó szakaszaiból (a perikopák nálunk nem feltétlenül kötelezők) kell vennie a lelkésznek — A lelkész beszédje egyházhatósági felügyelet alatt áll. — Az istentisztelet második főrészét a prédikáció mellett a gyülekezet chorális éneke képezi. — Ez vagy zsoltár, vagy dicséret, vagy más alkalmas, illetve alkalmi egyházi ének. — Az egyházi imádság az istentiszteletben méltóképpen mondandó. — A szentírás olvasása és hétköznapiokon, különösen bőjtj és adventi időkben bibliamagyarázat alakjában való ismertetése kötelező. — A liturgus működése az istentisztelet körében áldással fejezendő be.

A lelkész köteles az ifjúságot a confirmációra előkészíteni, a kátéra oktatni és hogy a gyülekezet felnőtt tagjai is épüljenek, gyarapodjanak hitőkben, ismeretőkben, a kátémagyarázat a szentháromságutáni vasárnapokon, a délutáni istentisztelet után a templomban tartandó. — A lelkész köteleztetik a hiveket a bibliának otthon olvasására és házi-istentiszteletek tartására figyelmeztetni.

A lelkész köteles ellenőrizni az iskolákat, hogy a tanuló ifjúság szorgalmasan látogassa a templomot és hogy az ifjúság vallás-erkölcsi nevelése, ev. ker. hitben és vallástudományban való tanítása el ne hanyagoltassék. — Más alkalmas egyén hiányában ő maga köteles a vallástanításra. Lásd: Ev. zsin. törv. 65. §. Ev. ref. zsin. törv. 111—126., de különösen a 115. §.

A mi az egyes istentiszteletek berendezését és az egyes istentiszteleti cselekmények egymásutánját illeti, azon figyelmeztetéssel, hogy csak az itt jelzett lényeges alkotórészek betartása kötelező, — megjegyezzük a következőket:

Az istentiszteleti cselekvényeknél különbséget tesznek a prot. egyházak: a) a communio cselekvényei között, melyekben az egész gyülekezet vesz részt, és b) a communio következményeinek cselekvényei között, melyekben a gyülekezet egyes részei, egyes tagjai vesznek részt.

A beosztás képe a következő: A) Istentiszteleti cselekvények az egész gyülekezettel:

I. A szorosabb értelemben vett Communio

vagyis az Úrvacsorája: a) előzménye a gyónás, b) maga az Úrvacsorája. c) következménye, az úrvacsoráért mondott háláadás.

II. A tágabb értelemben vett communio cselekvényei, vagyis a közös főistentiszteletek: a) előkészítője, a mindennapi reggeli, mellék- b) maga a vasárnapi reggeli, ünnepnap reggeli fő-, c) kiegészítője, a vasárnapi, ünnepnap délutáni-mellék-istentisztelet.

B) Istentiszteletbeli cselekvények a gyülekezet egyes tagjaival. A communio következményeinek istentiszteleti cselekményei.

I. A kezdeményezés (initiatio) cselekvényei (melyek új viszonyt teremtenek az egyes és a gyülekezet, egyház, egyházi élet között): a) a keresztség. b) a hiteősítés (confirmatio), c) papszentelés (ordinatio) és d) papavatás (a pap beiktatása).

II. A megáldás (benedictio) cselekvényei: a) esketés, b) temetés, c) avatások, (egyház-kellő asszony = gyermeket szült nő, újoncketett asszony, = a menyasszony beavatása), d) felszentelések, (a templom és alkotórészei: oltár, orgona, és a temető stbi. felszentelése, illetve felavatása.) e) betegek úrvacsorája. (gyóntatása.)

Az istentisztelet szentírási főalakjainak, u. m. a) ének, b) imádság, c) szentírásolvasás d) prédikáció, és e) az áldásnak ezen cselekvényekben való mikénti megjelenését, mértékét és egymásutánját az Agendák, vagyis a szertartási könyvek írják elő, még pedig az evangéliumi szabadságnak, mely az istentiszteletben is jogosult, megfelelő többféle formuláréban, alakzatban; — a mi mellett megjegyezzük, hogy ezen Agendák a magyar ev. ág. hitv. egyházban még az istentiszteletnél jogosult 3 anyanyelvre: a magyar, a német és az ó cseh-szláv, vagyis bibliai tót nyelvre való tekintetben is különböznek. A magyar Agendák lutheri alapon állanak, de némi elemet átvettek a magyar református gyülekezetektől; a német Agendák vagy ugyanazok a szász lutheránus evangélikusokéival, vagy azoknak némi módosításai; a bibliai tót Agendák a szász lutheránus Agendákból keletkeztek, de némi elemet vettek át a huszita Agendákból.

Az egyes cselekvények lefolyása, az Agendák-

ban közös alkotó részek voltaképpen és egyezően csak a lényegesek maradván, azon megjegyzéssel, hogy mindennek az alkalomhoz képest kell módosulnia, idomulnia, a következő:

A) I. a) Gyónás: 1. ének, 2. előimádság. 3. beszéd textussal, 4. gyónási kérdések, 5. gyónó liturgikus imádság, 6. bűnbocsánat (absolutio) hirdetése, 7. hálaadóimádság, 8. áldás. — b) Úrvacsorája: 1. a) orgonajáték vagy ének, b) üdvözlét, c) allocutio = rövid beszéd, d) hálaadó és kérőimádság, e) ének. II. a. Miatyánk, b. szereztetési igék. c. ének, d. felszólítás az élvezésre, e. kiosztás kísérve énekkel és áldással. III. a. Rövidke intőbeszéd, b. hálaadó imádság, c. hálaadó ének, d. áldás, e. kimenőre orgonajáték. — c) Úrvacsoráért való hálaadás: 1. ének, 2. hálaadó imádság. 3. Allocutio, 4. könyörgés, 5. ének. 6. áldás.

A) II. a) Reggeli mellékistentisztelet: 1. ének, 2. imádság, (bőjtben, adventkor, 3. szent írás olvasás vagy Homilia = népszerű írásmagyarázat), 4. kérő imádság = könyörgés, 5. ének. — b) Vasárnapi, ünnepnap, főistentisztelet: 1. a) Invocatio = Veni sancte, b) ének (karének), c) Glória, d) üdvözlét, e) állandó előimádság, f) ének (credo). — II. a) szentírás olvasás, b) ének, c) textus és prédikáció, d) imádság, e) záró ének. (vers 1—3). III. a) Ünnepnapokon antiphona = responsorium), b) collecta = összefoglaló záróimádság, c) ároni áldás, d) kimenőre egy énekvers, e) befejező orgonajáték. — c) Délutáni ünnepi, vasárnapi (mellék)-istentisztelet: 1. ének, 2. ének, (3 főünnepeken prédikáció, bőjtben, adventkor, szentírás olvasás. vagy Homilia = népszerű írásmagyarázat), 3. (4) hálaadó imádság, 4. (5) áldás, 5. (6) ének.

B) I. a) Kereszttség: 1. a) Fohász, b) beszéd, c) imádság. 2. a) a keresztszülék kitanítása, b) α) felhívás, β) hitvallás, (Credo, Apostolicum) és δ) fogadalom a keresztszülők részéről, c) névadás, d) megkeresztelés, e) áldás, 3. a) hálaadóima, b) áldás. b) Hiterősítés = Confirmatio: 1. a) ének (karének), b) bevezető imádság, c) beszéd a gyülekezethez, 2. a) beszéd a gyermekekhez. b) fohász, c) ének, d) hitvallomás és e) fogadalomtétel a gyermekek részéről, f) áldás, g) hálaimádság, h) kéz-

rátétel a felvétel kinyilatkoztatásával és az egyesek külön megáldásával, 3. a) hálaadó ének, b) hálaadó imádság, c) áldás, d) kimenőre (vagy az úrvacsorájára átmenetül) orgonaszó. (Az áttérőnek felvétele, ha meg van keresztelve: 1. Előima, 2. beszéd, 3. alkalmi imádság, 4. kérdések = hitvallás fogadalom, 5. az egyházba való felvétel kinyilatkoztatása, 6. megáldás, 7. hálaimádság, 8. áldás. Ha nincs megkeresztelve, a 3 és 4 között megkereszteltetik). c) P a p s z e n t e l é s: 1. a) előének, b) előimádság, c) alkalmi beszéd, d) könyörgés, 2. a) hivatali eskü, b) fogadalom, c) kibocsátás = Promulgatio, Exmissio, d) felszentelés kézzrátétellel és áldással (e. testvéri csók.), 3. a) ének, b) intés, c) hálaimádság, d) áldás e) kimenőre orgonaszó. d) P a p a v a t á s = a l e l k é s z b e i k t a t á s a z e g y h á z b a: 1. a) ének, b) bevezető beszéd (a seniortól vagy helyettesétől), 2. a) a bevezetettnek fogadalma, b) felruházás (a senior felruházza az illető egyházközség lelkipásztori hatalmával), c) bemutatás (a senior bemutatja a gyülekezetnek), d) intés (a senior inti a gyülekezetet, hogy becsülje), e) hálaimádság, 3. a) ének, b) imádság (bevezetett, imádkozik népével) és c) megáldja azt, d) kimenőre ének vagy orgonaszó.

B) II. a) E s k e t é s: 1. a) fohász, b) esketési beszéd, 2. a) felhívás, b) bevallás (a házasságra lépni óhajtság bevallása, ujabban a polgári házasság mellett 1895. okt. 1-től a megáldás kívánásának bevallása), c) Isten előtt tett fogadalom (eskü), d) Isten nevében megerősítés, e) megáldás, 3) a) intés (Exhortatio), b) imádság a házassággal, c) a néppel, d) áldás. b) T e m e t é s: 1. Bevezetés. A h á z n á l: a) bevezető halotti ének, b) előimádság, c) Allocutio = rövid beszéd, d) búcsúimádság, e) a halott elbocsátása (elválás), m e n e t, f) kikisérőének, 2. A s í r n á l: a) Antiphona = responsorium, b) textus vigasztaló rövid pár szóval, c) imádság, d) áldás a koporsó sírba eresztésénél, e) ének („ultimum vale“). 3. a t e m p l o m b a n. Befejezés: a) ének, b) halotti prédikáció (esetleg c) parentatio), d) énekvers, e) záró búcsúének. (Rendszerint csak az 1. a), b), c), d) és 2. c), d), e) tartatik meg). c) A v a t á s o k: 1. a) Fohász, b) beszéd, 2. a) hálaadó és áldóimádság, 3. a) alkalmi záróáldás. d) F e l s z e n -

telések: 1. Bevezetés. Előkészítés. a) alkalmi ének, b) előima, c) beszéd, 2. (Lényeg) a) Felavatás = Apostrophe = beszéd az illető tárgyhoz, b) megáldás. Isten áldásának az illető tárgyra könyörgésben való kikérése, 3. Befejezés. Kiegészítés. a) ének, b) antiphona = responsorium, c) hálaadó imádság, d) záróáldás. e) Úrvacsorája betegekkel. Lényegében teljesen úgy foly le, mint a gyülekezettel, mert a háziakból kell gyülekezetet alkotni.

c) Szentségek.

Abban, hogy a szentségek olyan Krisztustól szerzett szent cselekvények, melyeknél Augustinus szavaival élve: „accedit verbum ad elementum et fit sacramentum“, vagyis Isten láthatlan kegyelme és malasztja látható jegyek alatt közöltetik az emberekkel, a hívőkkel, minden keresztyén egyház egyetért. De azok számát illetőleg eltérnek a ker. egyházak tanai, mert míg a katolikus egyházak 7, a protestáns egyházak csak 2 szentséget ismernek el: a keresztség és az urvacsorája szentségét. Ezen eltérésnek oka a szentségektől megkívánt kellékek különböző meghatározásában rejlik. A protestánsok ugyanis azt kívánják, hogy a szentség az új szövetségben bebizonyíthatólag a Krisztus által szereztetett legyen; hogy a szentségben tényleg legyen meg a külérzék alá eső tárgy, melyhez az isteni kegyelem ígérete legyen kötve és végül, hogy a szentség legyen általános, minden hívőre kiterjedő. A mely szentség ezen kellékekkel nem bír, azt a protestáns egyházak nem tekintik szentségnek, hanem legfeljebb ünnepies egyházi cselekvénynek. A mi már a szentségek foganatos kiszolgáltatását illeti, kell, hogy meg legyen: a) az anyag (materia), azaz külsőleg felismerhető tárgy, jegy, b) a kellő alak (forma), idom, azaz a szereztetési ige és c) a rendes kiszolgáltató, vagyis a pap, a lelkész; akár rendes, akár segédlelkész, de felszentelt egyén.

Az egyes szentségekre nézve megjegyezzük, hogy: 1. A keresztséget illetőleg a protestáns egyházak annyiban térnek el a róm. kath. egyháztól, hogy a feltételes keresztséget egy sem fogadja el, a szükség-

ből való keresztséget pedig csak az ág. hitv. evang. egyház, de az is a kitanított szülész (bába) tisztévé teszi azt; keresztszüléül nem csak egy párt, de többet is engednek és keresztszüléül minden megbérmált, vagy confirmált keresztyént elfogadnak. A keresztség anyaga a tiszta, íz, szín és szagnélküli víz, alakja a szereztetési ígék Máté 28. v. 19.; kiszolgáltatója pedig rendesen a lelkész. Hogy mely gyermek megkeresztelésére nézve illetékes a lelkész, arra nézve lásd az a) Illetékesség című fentebbi cikket. Saját gyülekezete tagjainak gyermekeinél természetesen első sorban ő az illetékes. (Ev. ref. zsin. törv. 117—118 §. sk. Ev. Tisza-ker. stb. Utas. §. 13—20 stb.) 2. Az úrvacsoráját illetőleg a prot. egyházak az áldozati elfogást elvetik; az úrvacsoráját két szín alatt szolgáltatják ki, de csak a confirmáltaknak, rendesen a templomban. (L. Ev. ref. zsin. törv. §. 117 sk. Ev. Tisza-ker. Utas. 33—37 §. stb.)

Az úrvacsorájától eltiltani, csak az egyházihatóságnak van joga. Előlegesen a gyónást a prot. egyházak is megkövetelik. A kiszolgáltatás helye a templom és csak a súlyos betegeknek, haláluknak nyújtatik templomon kívül, lakásukban, a háziak (mint gyülekezet) jelenlétében; ideje a főistentisztelet előtt, vagy után, évenként 4—6-szor: adventben, karácsonykor, böjtben, a nagyhétben, pünkösdkor és esetleg az aratási hálaünnep idején. Magán úrvacsorája nincs; maga magának a lelkész az úrvacsoráját fel nem adhatja. Anyaga a tiszta búzalisztből (az evangélikus ág. hitv. egyházban ostya alakban) készült kovásztalan kenyér; alakja a szereztetési ígék 1 Kor. 11 fej. 23—25; kiszolgáltatója a lelkész.

A többi, a protestáns egyházak által szentségeül el nem ösmert szent cselekvényekre nézve azt vallják a protestánsok, hogy:

1. A (bérmálás) hiterősítés, confirmatio nem szentség, de igen is fontos és ünnepélyes egyházi cselekvény, a melyben az előzőleg kitanított kiskorú egyháztag saját hitének bevallása, tehát az egyházhoz csatlakozó hitvallása és fogadalma alapján az egyház nagykorú tagjának ismertetik el s mint ilyen az úrvacsorájához is bocsáttatik. A kitanításra egyedül a helyi lelkész

illetékes; az ev. ref. egyház arra az esetre, ha nem teheti, helyettesít, segédlelkészt is enged alkalmazni. Csak a 12-dik életévüket betöltött gyermekek vehetők fel. (L. Ev. ref. zsin. törv. 126. §. Ev. Tisza-ker. Utas. C.) 22—24. §.

2. A bűnbánat (poenitentia) szentsége. A protestáns egyházak ezt a szentséget nem ismerik el, daczára annak, hogy a reformáció idejében s nevezetesen az Apológiában Melanchthon még elismeri. A bűnök megbocsátását gyónás közben az Isten színe előtt tett bűnvallomás és bűnbánat, töredelem alapján, Isten nevében az egyház hirdeteti, a maga képviselője, szolgálja: a lelkész által. A prot. egyházak mindenkor megkövetelték hiveiktől, hogy az úrvacsorája előtt meggyónjanak. A bűnök részletes felsorolása nem kívántatik. (L. Ev. ref. zsin. törv. 122. §. Ev. Tisza ker. Utas. 33. §.)

3. A papszentelés, rendmezés (ordináció) a protestáns egyházakban nem szentség, hanem ünnepélyes egyházhatósági cselekvény, melyben az egyház nevében a püspök, kinek ez „kizárólagos joga és kötelessége“, (Ev. zsin. törv. §. 133.) hatalmazza fel az arra alkalmasnak ítélt és képesítettnek talált egyént bizonyos körben, egyház-községben, a papi, illetve lelkipásztori hivatal viselésére. Az ev. ref. egyházban kerületi közgyűlésben a püspök az esperesek karával avatja fel a lelkészeket és bocsátja ki őket meghatározott állomásaikra. (L. Ev. Tisza-ker. Utas. §. 144—150).

4. Az utolsókenet szentsége (Extr. unctio. Viaticum). A prot. egyházak az utolsókenetet nem ismerik el szentségnek, ámbár a betegek gyóntatását, úrvacsorájával való ellátását, ők is gyakorolják. (L. Ev. Tisza-ker. Utas. §. 36. Ev. ref. zsin. törv. §. 118—124).

5. A házasság (matrimonium) szentségéről. A házasságot a protestáns egyházak nem ismerik el szentségül. A prot. egyházak felfogása szerint a házasságot törvényhozás útján jogilag szabályozni az állam, a polgári hatóság feladata; de a házasságra, mint isteni intézményre áldást mondani az egyház joga és kötelessége. A protestánsok megkülömböztetik a házasságnak jogi és erkölcsi természetét. Innen van, hogy a prot. egyházak a házasság jogi szabályozását az államra,

bízták, ellenben föntartották azt az alapelvet, hogy annak teljes erkölcsi érvényéhez az egyház áldása szükséges. Ebből folyólag a házassági bontó- és tiltó-akadályokat is szentirási alapon, a reformáció elvei szerint ítélték meg és megengedték a házasság érvénye elleni keresetet bontó okokból, t. i. ha a szülei vagy gyámi beleegyezés hiányzott, ha nem illetékes lelkész, vagy annak jogosult helyettese és nem két tanú előtt kötötték, ha tévedés, elmaradt föltétel, büntény, erőszak, már fenálló házasság, vagy tehetetlenség, vagy nőrablás, vagy lelkibetegség czimén kéretett az. A vérrokonságot a harmadik fokig, de (absolute) feltétlenül csak az első fokig; a sógorságot csak az első fokig (de itt sem feltétlenül) ismerték el bontó-akadálynak. A tiltó-akadályok közül tekintetbe vették az állami akadályokat, a szent időt, advent és böjt, az első sátoros ünnepnapokat és nagypénteket és némely helyütt (Erdély) a mással való eljegyzést. A valláskülönbséget — csak a nem keresztyénekkal szemben számították az akadályok közé, sőt újabb időben ettől is eltértek. A magyar ev. ág. hitv. egyház 1895. évi okt. 9—12-diki egyetemes közgyűlésének jkvi 65-dik pontjában „Id. Utasítások“-at ad s ezek szerint megengedi az evangélikusoknak nem keresztyénekkal való megesketését is. 4. §. (Lásd: Ev. ref. zsin. törv. 131. §. Ev. Tisza-ker. Utas. 38—65. §.) Hogy ma mely házastársak házasságát megáldani van joga a prot. lelkészeknek, arra nézve szabályozó az 1894-dik évi XXXI. t.-cz. a házasságról, hol az van mondva a 123. §-ban, hogy a mely lelkész az anyakönyvvezető tanúsítványa nélkül adja össze a házastársakat, vétséget követ el és ezer koronáig büntetendő; de kivételt képez „az egyik félnek közel halállal fenyegető“ betegsége. (Lásd még a kérdést az egyh. jogi forrásokban).

VI. Az egyház alkotmánya.

(*Létalak.*)

A) Alkotmány. Szervezet. a) Általában.

1. Elvileg. A protestáns egyházaknak az egyházzal adott meghatározása (L. Bevezetés) alapján minden hatalom az egyház közönségét, az egyház összességét illeti és ezen egyháznak csak egyetlen feje van: a láthatlan (tehát „helyettesében” nem látható) Jézus Krisztus. Hogy azonban az Evangelium tiszta tanítása és a szentségek rendelésszerű kiszolgáltatása lehetővé váljék, az egyház arra alkalmas egyéniségeket választ az ige hirdetőiül és a sacramentumok kiszolgáltatóiül, a kiket azután erre ünnepélyesen képeseknek nyilvánít és felhatalmaz — és ez a — papság. Ugyanakkor az egyházi hatalomnak bizonyos körben való gyakorlására is felhatalmazza őket (exmissio), és így bár az egyházi hatalom a hivek összességét illeti meg, e körben az a papság jogává lesz. Mivel pedig az egyház más jogkörében más tagok, nem papok is megbízhatók az egyházi hatalom gyakorlásával, mint világi tisztviselők, az egyetemes papság szentirási alapelve, I. Pét. 2 v. 9, e mellett is épségben marad. Az egyház összessége dönt a tan és fegyelem tekintetében is, még pedig a nélkül, hogy mindkettőnek szentirási- és tudományos alapon való fejlesztését a priori kizárná. Ellenkezőleg, képzelhető eset, hogy magát az egyház szentirási alapon, a maga-magát magyarázó szentírás helyesebb felfogása útján reformálja. Ez a protestantismus lényegéhez tartozik.

2. Történetileg. Az egyházi kormányzó-hatalomról a reformátorok, Zwingli kivételével, mind azt tanították, hogy az az állami kormányzó hatalomtól elkülönítendő és hogy az egyházi-kormányzó-hatalom az egyházban csak is az egyház egyetemét illeti. De mivel a protestáns egyházat kifejlődése közben legtöbb helyütt a fejedelmek védték meg és annak létét sok helyütt csak is a fejedelmek biztosították és ekképen a történeti fejlődés a fejedelmet tette az egyház fejévé, tényleg a fejedelmek vették kezeikbe az egyházkormányzást. A protestáns hittudósok ezen történetileg kifejlődött viszonyokat tudományosan igyekeztek igazolni s így jött létre az úgynevezett:

α) püspöki rendszerről (systema episcopale vagy Caesaropapale) szóló elmélet, mely szerint az 1555-ik évi ágostai vallásbéke által birodalmilag felfüggesztett püspöki hatalom (Németországban) a fejedelmekre szállott át, kik az egyházkormányzatot maguk, vagy mint egykor a püspökök káptalanjaik útján, úgy ők consistoriumok, vagyis egyháztanácsosokból alkotott hatóságaik útján gyakorolják. Ezen consistoriumok fejedelmi hivatalok s az egyes gyülekezetek felett felügyelő püspökök, superintendensek, szintén fejedelmi közegek voltak. Az egyházi körök s a hittudósok csakhamar belátták, hogy ezen rendszer elvileg nem igazolható, gyakorlatilag félszeg. Érezte ezt különösen Carpzow szász tanácsos s azért azon tannal állott elő, hogy a fejedelmet az egyházi hatalomnak csak alakirésze illeti meg, ellenben az egyházi hatalom anyagi része a papirendet illeti meg. Carpzow ellen Thomasius lépett fel 1696-ban és megalapítója lett, a már előbb Hugó Grotius által 1647-ben vetett alapon, az úgynevezett:

β) földesúri vagy területi rendszernek (systema territoriale). Ugyanis azt tanította, hogy mind az, a mi a hitre, üdvözlésre, szóval a vallási benső javakra tartozik, mindenkinek szabadságára és lelkiismeretére bízandó és hogy az semmi hatalom alá vetve ne legyen; ellenben a mi a külső békére, a vallásnak külső alakjára vonatkozik, azt a fejedelem jogának kell tekinteni, mint a ki államfői jogánál fogva az ő birtokán, területén az élet alakját meghatározni hivatva van.

Thomasius Keresztély az 1555-diki ágostai, illetve az 1648-diki westphali béke idevágó szavaira hivatkozott, mivel ezek szerint a fejedelmeket a legfőbb egyházi hatalom mint államfőket illeti meg. És most már kifejlődött azon alapelv: „cujus regio, eius religio“, és a papok államhivatalnokok lettek, mert az egyház ez által beolvasztatott az államba és az egyházi hatalom csak az államhatalom egyik alkotó-része lett. Ezen rendszer fonákságait és gonosz következményeit látván, Pfaff Ker. Máty. tübingeni tanár, nemcsak megtámadta azt, hanem azzal szemben az úgynevezett:

v) társulati rendszer (systema collegiale) eszméjével lépett fel. Az eszme vonzott. Az egyház ezen eszme szerint az ugyanazon hitű tagok társulata, társulása, melyben minden jog a társulaté, mely társulat a tagok önkéntes, szabad szerződése folytán jó létre. Ezen társulatban eredetileg minden tag egyforma; egyformán bírja a társulati jogokat (jura collegialia); de a társulat a társulati élet rendje szempontjából megbízza az egyeseket a maga istentiszteleti életének vezetésével s ezek azután a jura in sacris-t is gyakorolják. Az egyházhatalom kezelésével is egyeseket bíz meg a társulat; ezek lehetnek: akár világiak, akár egyháziak, akár maga a fejedelem is. A fejedelmet különben, mint olyat és mondjuk általában az államot, az egyházban csak is az úgynevezett jura majestatica circa sacra illetik meg, vagyis a főfelügyeleti jog = jus supremæ inspectionis és a védúri jog = jus advocatiæ. Ezen rendszer hibái: az egyházat Krisztus és nem egyesek szerződése alapította; az egyház folytonos levésben van; kié az egyházi vagyon? stb. arra indította a múlt század nagy theologusait, különösen Schleiermacher Fr. és Schenkel D. és legnagyobb jogászát: Bluntschli-t, hogy az egyháznak evang. prot. alapon új kormányformájáról gondoskodjanak s az ő működésök folytán és különösen a „Protestanten-Verein“ szellemében működő összejevelek közrehatásával a múlt század utolsó negyedében mind nagyobb tért hódított (a „General-Synode“-kon) a presbyter — zsinati rendszer, melyen a magyar protestáns egyházak már századok óta állanak. (Lásd Ev. ág. hitv. zsin. törv. Egyh. Alk.

§. 1—23. Ev. ref. zsin. törv. 2. §.) A hol ugyanis a a hívők serege a fejedelem közrehatása nélkül, vagy talán ellenére csatlakozott a reformációhoz és alakította meg a prot. egyházat: ott a hívők egyeteme, a hívők gyülekezete alkotván az egyházat, az egyházi kormányzóhatalom is annak kezében maradt. Mivel pedig a hívők egyes gyülekezetei a közös célok elérése tekintetéből egymással érintkezésbe léptek és ezen érintkezés csak is megbizottak. a népnek szabadon választott (egyházi és világi) képviselői útján volt lehetséges: ott kifejlődött azon alapelv, mely szerint minden hatalom a népen, az egyházközségeken alapszik, (L. Ev. ág. hitv. zsin. törv. §. 11) s úgy a törvényhozó, mint a kormányzó hatalmat a nép, az egyház, a község gyakorolja; ez azonban a maga jogainak gyakorlására a tapasztaltabb, bölcsőbb, tekintélyesebb férfiak sorából képviselőket = presbytereket választ s az istentisztelet rendjének fenntartására, a szentségek kiszolgáltatására, az isten igéjének hirdetésére egyházi szolgákat, (Verbi Dei Minister, Diener am Worte Gottes, régente „Kirchendiener“) hivatott közegeket, papokat alkalmaz. Ez a d) tiszta — presbyteri rendszer. Mivel azonban ez a gyakorlati életben sok nehézséggel jár, azért a külön önálló, egymástól független egyházak hasonló társaikkal összejöveteleken (conventus, synodus, zsinat) közös beszéltek meg közös érdekeiket, milyenek: az oktatás, védelem, tan, pap- és tanítóképzés stb. s ezen összejövetelek útján a tiszta presbyteri rendszer:

e) presbyter-zsinatívá lett, mert ezen összejövetelekre, zsinatokra, a maguk tapasztalt presbytereit, választott képviselőit küldték és küldik el az egyes egyházak. Ez a gyakorlat, illetve törvény uralkodik a magyarországi protestáns egyházakban, ideértve a szász ev. egyházat is.

3. Az állam szempontjából. A protestáns egyházak a Krisztus szava Máté 22, 21 és a Pál apostol tanítása Róm. 13, 1—7 alapján „az isten rendelkezésének“, isteni intézménynek tekintik az államot s annak az egyházzal szemben az ujjabkori elméletek alapján kifejtett jogait, ú. m. az egyházvédjogot, (jus advocatiae) a megelőzési és ebből folyólag a főfelügyeleti és tetszvényjogot, (j. prae-cavendi, j. supremae inspectionis és j. placeti), a

vallásnak a maga területére be, — vagy be nem vehetési jogát (j. reformandi), a visszaélések elleni felelősségek elfogadásának jogát (apellatio ab abusu) és az állam legfőbb tulajdonjogát elismerik, s az államot s különösen a jogállamot, teljesen souverain-nek tekintik. Mivel pedig az államnak szempontjából valamennyi az állam területén létező, az állam által bevett vallásnak, egyháznak ismét az állam részéről egyenlő bánásmódban és ugyanazon jogokban kell részesülnie: ebből folyik, hogy

a) az államnak minden vallás, minden egyház autonómiáját, annak körén belül, tisztelnie, megvédenie kell;

β) hogy az állam a különböző vallások, egyházak tagjait és magokat a vallásokat, egyházakat is magán- és politikai jogaik tekintetében egyenlőnek nézze;

γ) hogy az állam az ő területén létező, általa bevett vallásokat, egyházakat az állam érdekeit nem sértő viszonyaikban, belső ügyeikben, istentiszteleti és egyházi életükben teljesen szabadoknak ismerje el, (szabad egyház a szabad államban);

δ) hogy az állam nem adhat egy vallásfelekezetnek sem a többiek felett, vagy azok rovására különös kiváltságokat; annál kevésbé kényszerítheti bármely vallás, egyház híveit arra, hogy egy másik vallásfelekezet javára szolgálatot teljesítsenek, áldozzanak, vagy egy másik vallásfelekezet cselekvényeiben résztvegyenek; végül:

ε) hogy az állam követelje meg a különböző vallások, egyházaktól és azok tagjaitól, hogy azok egy másik vallásfelekezet tagjait hitőkért nemcsak ne sértéssék, az idegen vallásokat, egyházakat ne bántalmazták, hanem hogy egymással szemben testvéries szeretettel viseltessenek.

Ezen testvéries szeretetnek megsértése azonban nem látható ott, hol az egyes vallások, egyházak a magok igazságait védelmezve, mások tévelygéseit felfedik, téves tanait ostromolják; hanem csak is ott, a hol az egyik egyház, vallás a másikat erkölcs telenséggel, rosszhiszeműséggel vádolja és tanainak elferdítésével gyalázza, rágalmazza.

4. Más vallások, egyházak szempontjából. Mivel a jogállam a r. kath. egyház exclusiv létjogát többé el nem ismeri és érvénye-

síteni nem hajlandó, a r. kath. egyház is a „pati debere“ elvnek megfelelően megalkudott azzal a ténynyel, hogy a többi vallásfelekezetekkel együtt kell az államban léteznie és ebből folyólag a vallásfelekezetek közötti viszony a következő elvek szerint ítélendő meg:

α) egyik vallás, egyház sem gyakorolhat egy más vallásfelekezetet, vagy annak egyes hivei felett törvényhatóságot;

β) minden vallás, egyház a maga körében csak a maga jogát gyakorolhatja;

γ) egyik vallás, egyház sem tekintheti egy másik vallásfelekezet hiveit pusztán vallásukért büntetendő bűnösöknek;

δ) mindenik vallás, egyház erkölcsileg kötelezi a maga hiveit arra, hogy egy másik vallásfelekezet tagjaival szemben nem csupán türelemmel, hanem emberbaráti szeretettel viseltessenek;

ε) hogy mennyiben nyújthat egyik vallás, egyház egy másik vallásfelekezet tagjainak vallási vigaszt, egyházi szolgálatot, azt az illető vallásfelekezetek, egyházak között létrejött nyílt vagy hallgatólag, megegyezés, megállapodás dönti el; végül:

ζ) a vallásfelekezetek egymással szemben csak is az értelem eszközeivel és az igazság fegyvereivel küzdhetnek, meggyőzni igyekezvén egymást a hit igazságai felől.

b) Az egyes egyházak alkotmányáról különösen.

α) A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmánya és szervezete.

1. Általában. A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmánya népképviselői alapon nyugszik, mert az 1891—94-diki zsinati törvények szerint „az ágost. hitv. evang. egyházban minden hatalom az egyházközségből ered“ és az egyháznak „mind törvényhozása, mind kormányzata, mindig az összes jogosult egyháztagok közrehatásának kifizása.“ (11. §.) Szervezetének alakja a presbyter-zsinati, mert „az ágost. hitv. ev. egyház önkormányzati testületei: az egyházközségek, az egyházmegyék, az egyházkerületek és az egyház egyetem“, (§ 9.) azok közgyűlései; „törvényhozó és

legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat.“ (166. §.). Ev. ref. zsin. törv. 6. és 8. §. L. Erd. ev. szász Verf. § 9.

A magyar ágost. hitv. ev. egyházat híveinek összessége alkotja, (§ 1.) és ezen egyház (§ 2.) „hitelveiben, országos törvényekben és a százados gyakorlatban gyökererő önkormányzati jogánál fogva, a vallást és egyházat érdeklő ügyekben önállóan és szabadon intézkedik, épségben maradván Ő Felségének a (koronás) királynak, az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga.“ L. Ev. ref. zsin. t. § 4. (1790/1. XXVI. t.-cz. 4. §.) „Az egyház iskolái és jótékony intézetei, mint az egyház önfentartásának eszközei, az egyház testéhez tartoznak.“ (§ 3.) Ev. ref. zsin. törv. § 3. „Az egyház igénybe veszi az államnak, részére országos törvényekben is biztosított, anyagi támogatását“ (§ 4) és „jogosítva van az állam közigazgatási hatóságainak segélyét és eljárását igénybe venni.“ (§ 5—8.) Erd. szász ev. Verf. § 7. Ev. ref. zsin. törv. 4—5 §.

A magyar ág. hitv. ev. egyház „törvényhozásában és kormányzásának minden fokozatán a lelkeszi és világi elemek egyenjogú befolyása sértetlenül fentartatik“ (§ 12.) és „az egyház kormányzatába a törvény értelmében, minden önálló egyháztagnak van joga befolyni;“ de minden önálló egyháztagnak kötelessége is „az egyház terheit aránylagosan viselni.“ (§ 13.)

„Mindenik kormányzóhatóság közvetlenül a legközelebbi felsőbb fokú kormányzó hatóságnak, ennek közvetítésével pedig az egyházi kormányzás még felsőbb fokozatainak van alárendelve“, (§ 14.) mindenik felsőbb egyházi hatóság azonban „köteles az alsóbb fokú egyházi hatóság jog- és hatáskörének épségben maradása felett őrködni.“ (§ 15.)

„Mindenik egyházi hatóságnak joga van törvényes hatáskörében, a törvénynek és a felsőbb fokú hatóságok szabályrendeleteinek és határozatainak sérelme nélkül, a legközelebbi felsőbb hatóság jóváhagyása mellett, külön szabályrendeleteket alkotni.“ (§ 16.) Ev. ref. zsin. törv. 7. §

Az egyházközségnek kormányzó és képviseleti hatósága az egyházközségi, az egyházmegyének az egyházmegyei, az egyházkerületnek az egyházkerületi, az egyház egyetemnek az egyetemes közgyűlés, (§ 38., 82., 109. és 144.) ezek akaratának,

határozatainak végrehajtói pedig a tisztviselők, kik között főtisztviselők épen ezen önkormányzati testületeknek a törvényben „meghatározott módon választott elnökei.” (§ 9.) „Minden egyházi tisztviselő, megbízott, kiküldött, vagy egyházi szolgálatban álló egyén, ezen minőségben elkövetett cselekvésének, vagy mulasztásának következményeiért felelős és a szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból okozott kárt megtéríteni tartozik.” (§ 17.) Az egyház minden tagjának joga van az egyházi testületek közgyűléseihez kérvénnyel, vagy az egyházi hatóságoknak jogsértő, esetleg egyébként kötelességeikbe ütköző eljárása ellen a felsőbb egyházi hatósághoz, vagy az illetékes egyházi bírósághoz panasszal járulni. (§ 18.) „A közgyűlések nyilvánosak s azokban a többségnek törvényesen nyilvánult akarata dönt.” (§ 19.) A ki az egyházi gyűlésen elnököl, köteles a rend fenntartása felett s a felett őrködni, hogy a gyűlés törvényes hatáskörén túl-terjeszkedő határozatot ne hozzon. (§ 22.)

2. Különösen: A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház önkormányzati testületei: az egyházközség, az egyházmegye, az egyházkerület, az egyházegyetem és a zsinat.

Az egyházközség egy vagy több politikai községben lakó ág. hitv. ev. keresztyéneknek közös vallásgyakorlat végett szervezett testülete. (gyülekezet). (§ 24.) Erd. szász ev. Verf. § 11. Ev. ref. zs. t. § 10.

Az egyházmegye több egyházközségnek az egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett felsőbb hatósággá való egyesülése. (esperesség.) § 79. — Erd. szász, ev. Verf. §. 70. Ev. ref. zsin. t. § 34.

Az egyházkerület több egyházmegyének az egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett való felsőbb hatósággá egyesülése. (superintendentia) § 107. — Ev. ref. zs. t. § 43.

Az egyházegyetem az összes egyházkerületeknek az egyházi kormányzat, közigazgatás és rendtartás végett legfelsőbb hatósággá való egyesülése. — (144. §) — Erd. szász ev. Verf. § 110. Ev. ref. zs. t. § 52.

A zsinat a magyarhoni ágost. hitv. evang. egyház hivatalbóli és választott képviselőinek törvény-

hozó és legfőbb intézkedő gyűlése. (§ 166.) — Erd. ev. szász Verfass. § 132. sk. Ev. ref. zsin. t. § 64.

a) Az egyházközség. Anyaegyházközségek azok, a melyek önálló, rendes lelkészi hivatalt állandóan fentartani képesek. — (Társegyházak azok, melyek közösen tartanak fenn egy önálló rendes lelkészi hivatalt. Ev. ref. zs. t. § 10.) Leányegyházak azok, melyek valamely anyaegyházközséghez vannak csatolva és iskolájuk és tanítójuk van. Fiókegyházak azok, a melyek sem lelkészt, sem tanítót önállólag nem tartanak, (§ 25.) végre az oly helyek a hol az ágost. hitv. evangélikusok, külön egyházközségi szervezet nélkül, más vallásúak közt elszórtan laknak, szórványhelyek. (§ 26.) Ezeknek egymáshoz való viszonya egyezség útján, illetve közigazgatási úton (Ev. ref. zs. t. §. 11.) az egyházmegye, egyházkerület s legfelsőbb fokon az egyházegyetem által határoztatik meg. (§ 28.) Új egyházközségek alakításához az egyházmegyei és az egyházkerületi hatóság jóváhagyása szükséges. (§ 30.) (Ev. ref. zsin. t. § 11.) A magyar állam területén levő összes polgári községek az illető egyházkerületek által anyaegyházakba, s ott, a hol annak szükségére fenforog, missiói körökbe osztatnak be. — (Lásd: az 1868-diki 53. t. cz. 20. és 24-ik §-át.) (§ 27.) — A tízezer léleknel nagyobb népességgel bíró anyaegyházközségek lelkészi körökbe osztatnak be, — (§ 30.) Minden ág. hitv. evangélikus, annak az egyházközségnek vagy missiói körnek, a melynek körében legalább hat hétig rendes lakhelye van, tagjává lesz: (Erd. szász ev. Verf. § 14. — Ev. ref. zsin. t. § 16.) abban a tagok számára a törvény és a szabályok által biztosított jogokat élvezi s viszont az egyházi terheket is aránylagosan viseli. Az egyházközségnek tagja lehet az is, ki annak körében nem lakik, ha terheit viseli. (§ 34.) (Ev. ref. zs. t. § 15.) Az egyházközségi tagok jogai a következők: részt vehetnek az istentiszteletben, élhetnek az egyház kegyelmi eszközeivel, igénybe vehetik a lelkész és a tanító hivatalos szolgálatát, használhatják az egyházi és iskolai intézeteket, egyházi hivatalokra és tisztségekre választók és választhatók, vallásügyi jogaik sérelme esetén megkívánhatják az egyházi hatóságok védelmét. (§ 35.) (Ev. ref. zs. t. § 17.) Az ág. hitv. ev. egyház tagjaitól egy-

házas, vallásos, erkölcsös élet kívántatik meg. (§ 36.) (Ev. ref. zs. t. § 17. Erd. szász. ev. Verfass. § 15.) Az egyházközség kötelékéből való kiválás, akár elhalálozás, akár elköltözés vagy áttérés útján történt, a lejárt kötelezettségeket el nem enyészteni. § 37. (A bevett vallások szabad gyakorlatáról szóló törvény szerint — 1895. XLIII. — az egyházból kilépő még 5 évig viseli az elhagyott egyházban viselt terheket).

Az egyházközségi közgyűlés. Az egyházközségnek kormányzó és képvisleti hatósága az egyházközségi közgyűlés § 38. Ezt rendszerint a lelkész és felügyelő hívja össze; 39. §. egy héttel előbb a tárgy megnevezésével, a rendes istentisztelet alkalmával kihirdetendő s minden tagja meghívandó (40. §.) Az egyházközségi közgyűlés tagjai: a) hivataluknál fogva az egyházközség minden tisztviselője; rendes, vagy helyetteslelkésze és segédlelkésze, felügyelője vagy másodfelügyelője, vallás-tanítója vagy vallástanára, gondnoka, pénztárosa, jegyzője, ügyésze, ellenőre, kántora, iskoláinak ág. hitv. ev. tanítói és tanárai; b) minden az egyház terheit viselő nagykorú vagy önálló férfitagjai (§ 41.); c) az önálló vagy vegyes házasságban élő nők, kik az egyházközség fenntartásához hozzájárulnak és magokat az egyházközség bármely férfi tagja által képviseltetik. (Azonban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet). § 42. A közgyűlés elnökei rendszerint a lelkész és az egyházközségi felügyelő. § 43. (Ikerelnökség). A közgyűlés hatásköre: (Az ev. ref. egyházban Ev. r. zs. t. § 18: a) a lelkész, b) a presbyterek és gondnokok választása és c) a presbyteriumnak teherviselésre és vagyoni ügyekre vonatkozó (felsőbb hatóság által megerősítendő) javaslata felett határozni. A többi jog a presbyteriumé). — a) megválasztja az egyházközség összes tisztviselőit s megszabja azok fizetését, azzal a megszorítással, hogy a lelkészek és tanítók (vocator) híványilag megállapított s az egyházi felsőbb-ség által megerősített fizetéseit alább nem szállíthatja; b) megválasztja az egyháztanácsot és annak tagjait, valamint a koronként választás alá eső tisztviselőket fölesketi; c) képviselőket küld az egyházmegyei közgyűlésre és pedig annyiszor kettőt, a hány rendes lelkésze van; d) szavaz a törvény

45. §-ában meghatározott módon az egyházmegyei, kerületi és egyetemes felügyelő, az esperes és a püspök választáskor; e) nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által véleményadás végett leküldött ügyekben; (különösen, ha új terhek elvállalásáról van szó. §. 11. v. ö. 299 §.) f) intézkedik az egyházi és iskolai szükségletek fedezéséről, egyházközségi terhek megállapításáról, szóval az egyházközség anyagi ügyeire vonatkozó rendszabályokról; új egyházi közterhek kivetését és az egyházi terhek kivetési kulcsának megváltoztatását, birtokszerzést és birtokeladást, kölcsönvételt s új építkezést tárgyzó határozatainak érvényességéhez azonban az egyházmegyei közgyűlésnek (illetve sürgős esetekben az e. m. elnökségnek) jóváhagyása szükséges; g) tárgyalja az egyháztanács jelentését; h) megvizsgálja, illetve felülvizsgálja az évi számadást és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt; i) általában határoz s intézkedik az egyházközséget érdeklő minden ügyben, mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik. (§ 44.) Az egyházmegyei és kerületi felügyelő, az esperes, a püspök s az egyetemes felügyelő választása alkalmával az egyházközségi közgyűlés szavazati jogát következőleg gyakorolja:

a) az egyházközségi közgyűlés általános többségének véleménye, az egyházközség szavazata;

b) ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva az egyházközség lelkésze és felügyelője, vagy helyetteseik aláírják s az egyházközség pecsétjével megerősítik;

c) ha a lelkész vagy felügyelő a szavazó-közgyűlésen nem vehetett részt, vagy állásuk üresedésben van, az egyházközség szavazatának aláírásában a lelkészt a helyettes lelkész, a felügyelőt a másodfelügyelő, vagy ha ilyen nincs, a gondnok helyettesíti;

d) az egyházközség szavazata kétszer annyinak számítandó, a hány rendes lelkészi-állomással bír. (45. §.)

Egyházközségi közgyűlés minden évben legalább egyszer, ezenkívül annyszor tartandó, a hányszor azt az elintézésre váró ügyek kívánják. (§ 46.) A fiók- és leány-egyházközségek külön közgyűlést csak is saját belügyeikben tarthatnak. § 47. A hol a köz-

gyűlési tagok száma a 300-at meghaladja, ott az egyházközségnek jogában áll a 44. § e), h), i) pontjai alatt felsorolt ügyeket az egyháztanács hatáskörébe átutalni, vagy az egyházkerület által jóváhagyandó szabályzat értelmében képviselő testületet alkotni, mely a lelkész-, egyháztanács- és képviselő-testület-választást kivéve a közgyűlés minden jogát gyakorolja. (§ 48.)

Az egyháztanács. Tagjai: hivatalból mind azok, a kik az egyházi közgyűlésnek is hivatalból tagjai, de a felsőbb iskoláknak csak igazgatói, az elemi iskolai tanító, illetve ha több a tanító, a tanítók közül csak az, kit a helyi szabályzat kijelöl; választás útján azok kiket az egyházi közgyűlés megválaszt; számuk 10-nél kisebb és 60-nál nagyobb nem lehet; (Ev. ref. zs. t. § 22. 200 lélekig 4, 500-ig 8, 1000-ig 12, 1500-ig 16, 2000-ig 20, 3000-ig 24, azon felül minden ezer lélek után még két presb.) ott azonban, hol a közgyűlés tagjainak száma 300-nál több, számuk 60-nál kisebb nem lehet, számukat különben a helyi szabályrendelet határozza meg. § 49—51. Az egyháztanács hatáskörét, a törvény korlátai között, az egyházközségek — az esperesség által jóváhagyandó szabályrendelet útján állapítják meg. (§ 56.) Az egyháztanács határozatairól jegyzőkönyv vezetendő, mely szabályszerűen hitelesítendő. § 57. Lásd a presbyterium jogait Ev. ref. zs. t. 27. § 1—14, § 28—33.

Az egyházközség tisztviselői. Az e. k. elnökség az e. k. felügyelőből és a lelkészből áll, a kik egyenlő joggal és felelőséggel kormányozzák és képviselik az e. k.-get és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik. § 58. (Lásd az egyházközségi gondnokokról Ev. ref. zsin. törv. § 91—97. V. ö. Erd. ev. szász Verf. § 38. Kirchenväter.) Az egyházközségbeli felügyelő szabályrendeletileg megállapítandó időtartamra választandó, közbecsülésnek örvendő, vallásos, független, ev. világi egyének sorából; hivatala tiszteletbeli § 59. 61.

A lelkész a felügyelőnek kormányzótársa, az e. k.-nek a lelkiekben, míg a felügyelő a jogiakkban és vagyoniakban, gondozója és a lelkészi hivatal vezetője s mint ilyen: örökös az e. k. tagjainak hithűsége és erkölcsi tisztasága felett; nevezetesen: a) hirdeti az Isten igéjét; b) kiszolgáltatja

a szentségeket és végzi az összes egyházi szent cselekvényeket; c) gyakorolja a lelkészi gondozást (cura pastoralis); d) felügyel az iskolákra, különösen a vallásoktatásra és végzi e) a lelkészi hivatal minden egyházjogi teendőjét. 62. 63. §. Lásd Ev. ref. zsin. törv. VIII. fej. § 110—143.

A rendes lelkészszé alkalmazás választás útján, az e. k. közgyűlés szavazatainak általános többségével, élethossziglan történik. 64. 69. §. Lásd Erd. ev. szász. Verfass. VIII. Abschn. § 173—227-ig; Ev. ref. zsin. törv. III. § 182—237-ig. A lelkészválasztó e. k. közgyűlésen az esperes, vagy ennek megbízottja és az egyházmegyei felügyelő, vagy ennek helyettese elnököl. §. 68. Lelkésznek választható minden ág. hitv. ev., 24 éves feddhetetlen erkölcsű magyar honpolgár, a ki az egyetemes közgyűlés által megszabott hittanfolyamot elvégezte, s az egyet. közgyűlés által meghatározott vizsgálatokat megállotta. § 65. A lelkészi hivatal megüresedését az e. k. előjáróság az esperesnek, ez pedig a püspököknek azonnal bejelenti s az esperes ilyenkor a lelkészi teendők ideiglenes ellátásáról haladéktalanul intézkedik. 66. 67. §. A lelkészválasztást illetőleg az e. kerületek az egyetemes közgyűlés jóváhagyása alá terjesztendő szabályrendelet alkotására köteleztetnek. § 72. Azon egyházközségbe, mely a lelkészi hivatal megüresedésének napjától számítva, félév elteltével, az esperes és a püspök megintésére sem fog a lelkészválasztáshoz, a püspök helyettes lelkészt küld. § 71. A lelkészt hivatalába az esperes, vagy ennek megbízottja iktatja be. § 70. A lelkész halála esetében, az elhalálozás napjáig esedékes összes lelkészi jövedelem az elhunynak örököseit illeti. § 73. Az elhalálozás napjától számított egy félévre járó mindennemű lelkészi javadalom, beléértve a papilakban való lakást is, az elhalt lelkésznek özvegyét, illetőleg leszármazóit és munkára képtelen szüleit illeti; ha pedig ilyenek nem maradtak, akkor az elhalálozás napjától számított egy negyed évre járó lelkészi javadalom, a lakáson és palástdíjon kívül, a lelkészi nyugdíjintézetet illeti. § 74. 75. „Azon javításokért és hasznobajtó beruházásokért, a melyeket az elhunyt lelkész, a lelkészi hivatal javadalmát képező ingatlanokra vonatkozólag, az e. k. közgyűlés tudtával és

beléegyezésével tett: az örökösöknek az egyház-községeitől méltányos kárpótlás jár.“ § 76.

Az e. k. egyéb rendes tisztviselői: a lelkészen. vagy lelkésztanítón, s az e. k. felügyelőn kívül még: az ügyész, a jegyző, a tanító, a gondnok (pénztáros) s ezeknek jogai és kötelességei az egyházi törvény keretén belől szabályrendeletileg határozatnak meg. § 77.

Az e. k. rendkívüli tisztviselők. Az e. k.-nek szabadságára hagyatik a törvényben elősorolt tisztviselőkn kívül. szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel (§ 16.) más tisztviselőket is alkalmazni. § 78.

Az egyházmegye. (Esperesség.) Az alakított egyházközségeknek és missiói köröknek egyházmegyékbe beosztásához. az egyházmegyék területi viszonyainak megváltoztatásához, valamint új egyházmegyék alakításához, az érdekelt egyházközségek és egyházmegyék meghallgatása után, az egyházkerületi és egyetemes közgyűlés jóváhagyása szükséges. Minden ily változás az illető közigazgatási hatóságnak bejelentendő. 80. §. Lásd Erd. ev. szász Verf. § 70—89. Ev. ref. zsin. törv. 34—42. §.

Az egyházmegyei közgyűlés (senioralis convent) az egyházmegyének képviseleti és kormányzó hatósága § 82., rendszerint az esperes és az e. m. felügyelő hívja össze, oly összehívó levélben, melyben a közgyűlés főbb tárgyai megjelöltenek. § 84. §. Tagjai: a) hivataluknál fogva, mint e. m. tisztviselők: az esperes és alesperes, az e. m. felügyelő és másodfelügyelő, az e. m. törvényszék bírái, e. m. jegyzők, körlelkészek és iskolalátogatók, az e. m. pénztáros, ügyész, ellenőr, számvevő (és levéltárnok); b) hivataluknál fogva mint e. k. és iskolai képviselők: az e. k. rendes, illetőleg helyettes lelkészek, felügyelők és másod-felügyelők, az e. m. területén lévő á. h. e. fő- és középiskolák (gymnasiumok) és önálló tanítóképző intézetek felügyelői és igazgatói; c) választás alapján az e. m. i. e. községek küldöttei (44. §. c. p.) és az e. m. tanítóegyesületek egy-egy választott képviselője § 85. Az e. m. közgyűlésen az esperes és az e. m. felügyelő, ha pedig ezek akadályozva volnának, vagy állásuk üresedésben volna, az alesperes és másodfelügyelő, esetleg a jelenlevők közül hivatalra nézve legidősebb

lelkész és e. k. felügyelő elnököl. § 86. Az e. m. közgyűlés hatásköre: a) tárgyalja az e. m. elnökség évi jelentését s annak nyomán nyilvántartja az egyházmegye összes viszonyait és intézkedik; b) öröködik az evang. tan tisztasága felett: templomokban és iskolákban; c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról; d) öröködik az e. m. és az e. közs. autonom jogok felett; e) tárgyalja a jelentéseket, indítványokat, felelőzéseket, kérvényeket, panaszokat s ezek iránt intézkedik; f) kiegyenlíteni igyekszik az egyes e. közs. közötti viszályokat; g) felügyel az e. m. hatóság alatt álló iskolákra; h) különösen, hogy ha azok valamelyike községivé, vagy államivá válnék, az egyház jogainak biztosítására; i) gondoskodik az e. m. szükségleteinek fedezéséről, de új adó kivetésekor előbb az e. közs.-ket is meghallgatja; j) kezeli az e. m. vagyonát és az e. m. kezelésére bízott alapokat és ellenőrzi az e. közs. vagyonának kezelését; k) felügyel az e. m. jótékony intézetekre; l) megvizsgálja az e. m. pénztáraitól vezetett számadásokat s megadja vagy megtagadja a fölmentvényt; m) megválasztja az esperes és e. m. felügyelő kivételével az e. m. összes tisztviselőit s meghatározza azok tiszteletdíjait; n) megválasztja az e. m. törvényszéket és a szükséges bizottságokat; o) határoz a tanítói és lelkési díjlevelek (híványok = vocator) ügyében; p) intézkedik a megüresedett esperesi, vagy e. m. felügyelői állás betöltése iránt; q) megbízó levéllel ellátott képviselőket küld az e. kerületi közgyűlésre és pedig 10 e. közs.-nél kisebb e. m. 2, 10 vagy tiznél több, de 20 nál kevesebb e. k.-nél 4, húsz, vagy 20-nál több, de 30 nál kevesebb e. közs.-nél 6, 30 és 30-nál több e. közs.-nél 8-at felében a lelkészek, felében a világiak sorából, (a r. lelkési állomások képezik a kulcsot az e. közs. számításánál); szabadságában áll azonban az e. m.-nek egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett, tagjai közül többet is kiküldeni, de ezek csak tanácskozási joggal bírnak s csak amazok távollétében szavaznak kiküldetésök sorrendjében; r) nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által véleményadás végett leküldött ügyekben és megvitatja az e. kerületi közgyűlés elé kerülendő tárgyakat; s) végrehajtja a felettes hatóságok törvényes intézkedéseit s ha esetleg azok sérelmesek, az e.

kerülethez fölterjesztést tesz; t) általában határoz és intézkedik az e. m.-ét érdeklő minden ügyben, a mely más e. hatóság hatáskörébe nem tartozik. § 87. A szavazás az e. m. közgyűlésen rendszerint fejenként történik. Oly kérdésekben azonban, melyek az e. közs.-el véleményadás végett közöltettek, vagy újterhek kivetését, vagy a közterhek kivetési kulcsának megváltoztatását célozzák, egyházközségenként. § 88. Fejenként történő szavazásnál az e. m. közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van. Egyh. községkénti szavazásnál szavazategyenlőség esetén, az e. közs. lélekszáma dönt. § 89. §. Az e. m. közgyűlés szabályszerűleg hitelesített jegyzőkönyvének egy-egy példánya az (e. m.) e. közs.-nek, valamint az e. kerületi elnökségnek hivatalból megküldendő. § 90. E. m. közgyűlés évenként legalább egyszer, ezenkívül pedig annyiszor tartandó, a hányszor azt az e. községek többsége kívánja, az egyházi felsőbb hatóság elrendeli, vagy az e. m. elnökség szükségesnek tartja. § 91. L. az e. m. gondnokról Ev. ref. zs. t. 155—158. §., az esperesről Ev. ref. zs. t. 159—165. §. Erd. ev. szász Verf. § 162—166.

Az e. m. tisztviselői: 1. Az e. m. elnökség. Az e. m. elnökség az e. m. felügyelőből és esperesből, vagy ezek helyetteseiből áll. kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az e. m.-ét s annak összes ügyeit egyetértőleg intézik s felügyelnek arra, hogy az e. m. i. s e. községi tisztviselők és bizottságok köteleességükben hiven eljárjanak; felügyeletet gyakorolnak mind az e. m., mind pedig az egyes e. községek és iskolák vagyona és összes ügyei felett, s e célból tartoznak az e. közs.-ket és az iskolákat időnként meglátogatni (régí gyakorlat szerint 5 évenként); az e. m. életében felmerülő nevezetesebb mozzanatokról az e. m. i. közgyűlésnek jelentést tenni s azt a püspöknek is tudomására hozni; az e. m. i. közgyűlés határozatairól az érdekelteket, az e. m. i. jegyző által kellő időben értesíttetni; az e. közs. iskolák és az e. kerület között az összeköttetést fenntartani s az egyházlátogatást teljesítő püspököt e. m. jökben kísérni; tartoznak a köteleességek ellen vétő, botrányos magaviseletű tisztviselőket előbb meginteni, utóbb rendreutasítani, s ha mindez foganat

nélkül marad, az illetőnek felfüggesztése iránt intézkedni s erről a püspökhöz tényhű fölterjesztést tenni. 92—95. §. Az esperesi állás megüresedése esetében, ha alesperes nincs, a gyűlésen kívüli esperesi teendőket, az új esperes beiktatásáig az e. m.-i. felügyelővel együtt, ideiglenesen az e. m.-i. egyh. jegyző; viszont az e. m. felügyelő állásának megüresedése esetében, ha másod felügyelő nincs, az e. m.-i. felügyelő gyűlésen kívüli teendőit az új felügyelő beiktatásáig, az esperessel együtt, az e. m.-i. világi jegyző intézi. §. 96. Az esperest az e. m. rendes lelkészei közül, az e. m. felügyelőt a magyar honpolgársággal bíró ev. világi egyének sorából, az e. m. e. községei (45. §.) és az e. m. hatósága alá tartozó önálló tanítóképző intézetek és középiskolák (98. §.) hat évre általános szavazat többséggel választják. §. 97. Az esperes és e. m. felügyelő választásakor az illető e. m. hatósága alá tartozó önálló tanítóképző intézetek és középiskolák szavazati jogukat következőleg gyakorolják: a) a tanári testület ülésének (conferentia) általános szótöbbséggel megállapított véleménye, az illető tanintézet szavazata; b) ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva, az illető tanintézet igazgatója és jegyzője, esetleg ezek helyettesei aláírják és a tanintézet hivatalos pecsétjével megerősítik; c) az önálló tanítóképző intézeteknek és algymnásiumoknak egy-egy, a főgymnásiumoknak pedig 2—2 szavazata van §. 98. Ugy az e. közs.-nek (45. §.), mint a tanintézeteknek szavazatai, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság elnökéhez, az e. közs.-nek, illetve a tanintézetnek hivatalos pecsétjével lezárt borítékban küldendők be. §. 99. Azon szavazat, mely a fentebb meghatározott alaki kellékek valamelyikét nélkülözi, vagy a kitűzött határidő lejártá után érkeztek be, érvénytelen. §. 100. A szavazatok felbontására kiküldött bizottság jegyzőkönyvbe igatja: a) egyenként és kellő indokolással úgy az érvényes, mint az érvénytelen szavazatokat; b) azon testületek neveit, a melyek szavazatot nem küldtek; c) a szavazásnak számokkal is kifejezett eredményét. §. 101. Ha az érvényes szavazatok általános többsége egy és ugyanazon egyénre esett, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elnökségének

jelentést tesz; ellenkező esetben: a) azt a két egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, új szavazás alá bocsátja; b) a záros határidő alatt bekívánt új szavazatokat, úgy mint az első szavazáskor, felbontja, elbírálja és jegyzőkönyvbe igtatja; c) a szavazás eredményét, az érvényes szavazatok általános többsége, vagy ha az új szavazás alá bocsátott két jelölt egyenlő számú szavazatot kapott, az egy és ugyanazon jelöltre szavazó összes e. községek lélekszámának összege szerint megállapítja; d) a kiküldő testület elnökségének jelentést tesz. § 102. A szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elé terjesztendő jelentéséhez jegyzőkönyvét és a lepecsételt csomagba zárt szavazatokat, valamint ezeknek teljes jegyzékét minden esetben mellékeli. § 103. A megválasztott esperest, illetőleg e. m. i. felügyelőt az e. m. i. közgyűlés fölesketi és hivatalába beiktatja. A választásról, illetőleg beiktatásról az e. kerület püspöke értesítendő. § 104.

2. Az e. m. egyéb rendes tisztviselői. Az e. m. rendes tisztviselői közé tartoznak az e. m. felügyelőn és esperesen kívül, még az e. m. - i. jegyzők, pénztárosok és ügyész, a kik és pedig a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül, az e. m. közgyűlés által hat évi időtartamra választatnak, jogaik és kötelességeik, a menniben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg határozatván meg. § 105.

3. E. m. rendkívüli tisztviselők: Az e. m. nek szabadságában áll, a törvényben elsorolt rendes tisztviselőin kívül, szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel, más tisztviselőket is alkalmazni. § 106.

Az egyházkerület. Az egyházkerületek új beosztása, az érdekelt e. kerület s az egyetemes közgyűlés meghallgatásával a zsinatnak, — egyes egyházközsegek, vagy egyházmegyének más e. kerületbe való csatolása, az egyetemes közgyűlésnek jogkörébe tartozik. — § 108. — Lásd: Erd. ev. szász Verfass. § 110—131. — Ev. ref. zsin. törv. § 43—51.

Az e. kerületi közgyűlés. Az e. kerület képviseleti és kormányzó hatósága az e. kerületi közgyűlés, — melyet a püspök és az e. ker. felügyelő egyetértőleg hív össze. — Egyikök aka-

dályoztatása, vagy egyikök állásának megüresedése esetében, azt a másik egymaga is megteheti. Ha pedig mindkettő akadályozva volna, vagy mindkettőnek állása üresedésben volna, akkor az e. ker. közgyűlés összehívása iránt a hivatalra nézve legidősebb esperes és e. m. felügyelő intézkedik. — § 109. 110. — Az egyh. kerületi közgyűlést összehívó levélben a fontosabb tárgyak megjelölendők. § 111. Az e. kerületi közgyűlés tagjai: a) hivataluknál fogva, mint e. ker. tisztviselők: a püspökön és e. ker. felügyelőn kívül, az e. ker. törvényszék tagjai, bírái, az (e. ker.) jegyzők, pénztárosok, ügyész, számvevő, ellenőr és levéltárnok; b) hivataluknál fogva mint e. m.-i és iskolai képviselők: az e. m. elnökök, illetve helyetteseik, az e. ker. területén lévő főiskolák, gymnasiumok és önálló tanítóképző-intézetek felügyelői és igazgatói; c) választás útján az e. kerületi e. megyék küldöttei (87. §. q.) és szabályrendeletileg meghatározandó módon kiküldött két népiskolai tanító § 112. Az e. ker. közgyűlésen a püspök és az e. ker. felügyelő, vagy ha ezek akadályozva volnának, vagy állásuk üresedésben volna, a jelenlévő hivatalára nézve legidősebb esperes és egyh. megyei felügyelő elnököl. § 113.

Az egyh. ker. közgyűlés hatásköre: a) tárgyalja a püspök évi jelentését, s annak nyomán elrendeli a szükséges teendőket; b) örködik az evang. tan tisztasága felett: diplomákban és iskolákban; c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról és a visszaélések megszüntetéséről; d) gondoskodik a szórványhelyekről (diaspora) és azok r. lelkészeit és hitoktatóit anyagilag is támogatja; e) örködik az egyház önkormányzata és törvényes jogai felett; f) tárgyalja a bizottságok és tisztviselők jelentéseit s intézkedik a benyújtott indítványok, felelőzések, kérvények és panaszok iránt; g) gondot visel az iskolai ügyre, nevezetesen arra, hogy a középiskolákban, valamint a népnevelő és oktató intézetekben minden az egyetemes közgyűlés által megállapított tanterv és utasítás szerint történjék; h) gondoskodik az e. kerület szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot; az e. megyéket terhelő új kivetéseket illetőleg azonban előbb az e. m.-ket is meghallgatja; i) kezeli az e. kerület vagyonát, ellenőrzi az e. ker.-i alapítványok, alapok, pénztárak

kezelését és örökösödik a felett, hogy az előbbieket csonkítatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak; j) felügyel az e. ker. jótékony intézeteire; k) megvizsgálja az e. ker.-i pénztárosok számadásait és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt; l) a püspökön és az e. ker. felügyelőn kívül megválasztja az e. ker. összes tisztviselőit és meghatározza tiszteletdíjukat; m) megválasztja az e. ker.-i törvényseket és a szükséges bizottságokat; n) véglegesen határoz a lelkészi és tanítói híványok, díjlevelek (vocator) ügyében; o) a püspöki s e. ker.-i felügyelői állás megüresedése esetében, annak betöltése iránt intézkedik; p) megbízó-levéllel ellátott képviselőket küld az egyetemes közgyűlésre és pedig 20 egyházközség után számítva — kettőt-kettőt, felében a lelkészek, felében a nemlelkészek sorából, (az egyh. községek számításánál a r. lelkészi állások képezik a kulcsot); ezen képviselőkön kívül jegyzőkönyvi kivonat mellett tagjai közül többet is kiküldhet, kik az egyet. közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak és kiküldetésök sorrendje szerint a látvollévő képviselőket helyettesítik és helyettök a szavazási jogot gyakorolják; q) nyilatkozik az egyet. közgyűlés által leküldött és az e. megyék által megvitatott ügyekben és tárgyalja az egyet. közgyűlés tanácskozása alá kerülő kérdéseket; r) végrehajtja a hatáskörébe tartozó egyet. közgyűlési törvényes határozatokat; s) az utolsó ker. közgyűlés óta beérkezett kormányrendeleteket vagy tudomásul veszi, vagy érdemileg tárgyalja és elintézi; t) általában határoz és intézkedik az e. ker.-et érdeklő minden ügyben, a mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik. § 114. — A szavazás az e. ker.-i közgyűlésen rendszerint fejenként történik. Oly kérdésekben azonban, melyek az e. m.-kel előleges megvitatás és véleményadás végett közöltettek, vagy új közterhek kivetését, vagy a közterhek kivetési kulcsának megváltoztatását célozzák, e. m.-ként való szavazás áll be. § 115. Fejenként történő szavazásnál az e. ker.-i közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van. — E. m.-kénti szavazáskor szavazategyenlőség esetén, a szavazó e. m.-ék által képviselt e. községek számának többsége dönt. § 116. Az e. ker.-i közgyűlés szabályszerűleg hitelesített jegyzőkönyvének egy-egy példánya az e. ker. e.

községeinek, e. m.-inek, fő-, és középiskoláinak, tanítóképzőintézeteinek, valamint az egyh. egyetem elnökségének és levéltárának hivatalból megküldendő. § 117. E. ker.-i közgyűlés évenként legalább egyszer, ezen kívül pedig annyiszor tartandó, a hányszor azt az e. m.-ék többsége kívánja, az egyh. felsőbb hatóság elrendeli. vagy az e. ker.-i elnökség szükségesnek tartja. — § 118. — Lásd az egyh. ker. főgondnokról ev. ref. zsin. törv. § 172—175.

Az egyh. ker. tisztviselői. 1. Elnökség. A püspökökről: Erd. ev. szász. Verf. 167—172. Ev. ref. zsin. törv. 176—180. Az e. ker.-i elnökség az e. ker.-i felügyelőből és a püspökből áll, kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az e. ker.-t és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik. 119. §. Kivéve azon jogokat és kötelességeket, a melyek a püspököt lelkészi és főpásztori jellegénél fogva illetik meg, az e. ker.-i felügyelőnek, mint a püspök elnöktársának, a püspökéivel azonos jogai és kötelességei vannak. Az e. ker. közigazgatásának vezetése azonban a püspök kötelességeihez tartozik. § 120. A püspök és az e. ker. felügyelő: felügyel az e. ker.-ben, e. megyékben, e. községekben és iskolákban a jó rendre s különösen arra, hogy a tisztviselők és bizottságok kötelességeikben híven eljárjanak, hogy az alsóbb és felsőbb iskolákban evangélikus vallás- és egyházellenes vagy államellenes szellem ne kapjon lábra és azokban ily irányú elvek ne terjesztessenek s ily tartalmú könyvek ne használtassanak; 121. §. — az egyház tanaitól eltávozókat, az erkölcsiség ellen vétőket, a kötelességeik ellen vétőket felelősségre vonja s ha ez nem használ, hivataluktól felfüggeszti s ügyöket az illetékes egyh. törvényszékhez teszi át; 122. §. — végrehajtja az e. ker.-ben a felsőbb egyházhatósági rendeleteket; 123. §. felügyel az egyh. ker. anyagi viszonyaira is, hogy az egyh. vagyon híven kezeltessék, az alapítványok megóvassanak és céljaikra fordítottassanak; § 124. Minden e. ker.-i, e. m.-i és e. községi tisztviselő köteles a püspöknek s e. ker.-i felügyelőnek engedelmeskedni; törvényes meghagyásait teljesíteni s eljárásáról, ha kívánják, nekik számot adni; 125. §. A püspök és az e. ker.-i felügyelő közigazgatási tekintetben szakadatlan érintkezésben állanak az egyet. felügyelővel és közgyűléssel s az ország kor-

mányával. — § 126. A kormánytól vett s egyh. ügyeket érintő ügyeket vagy magok intézik el, vagy azokhoz juttatják el, a kiket illetnek; azon kormányrendeleteket azonban, melyek az egyház alkotmányával vagy hitelveivel ellenkeznek (ker.) közgyűlési tárgyalás előtt nem teljesíthetik és nem körözhetik, hanem sürgősség esetén rendkívüli közgyűlést hívnak össze. — § 127. A kormányhoz az egyház és iskola s egyes egyháztagok érdekében fölterjesztéseket tehetnek; de azon ker. közgyűlési határozatokat, melyek az országos törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik, — az egyet. közgyűlés közvetítésével küldik fel. — § 128. — Az egyház s Isten országának felvirágoztatása s a hitrokoni szeretet ápolása céljából érintkezésben állanak a többi e. ker.-ek elnökségeivel s az ev. ref. testvéregyház előjáróival is. — § 129. A püspök hivatása: legfőképen az, hogy őrködjék az egyház felett, hogy az mindinkább épüljön, híveiben, lelkészeiben; — § 130. joga és kötelessége: az e. ker. e. községeit hivatalosan meglátogatni; (régí szokás szerint 10 évenként) felügyelni a leendő lelkészek és tanítók nevelésére és képzésére, tehát a theologiai és tanítóképző intézetekre, és a lelkész és tanítójelöltek erkölcsi- és tudományos életére; kizárólagos joga és kötelessége felavatni a lelkészjelölteket; — joga és kötelessége felavatni a templomokat, — ezt azonban, de csak a püspök egyenes megbízásából, az illetékes esperes is megteheti. § 131—134. — A püspök az e. ker. közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz az e. ker. életében fölmerülő nevezetesebb mozzanatokról, az e. ker. egyházi és iskolai állapotáról és hivatalos eljárásairól. § 135. — Az e. ker. felügyelő állásának megüresedése esetében ennek teendőit a hivatalára nézve legidősebb e. m. felügyelő; a püspöki hivatal megüresedése esetében a püspöki teendőket a hivatalra legidősebb esperes végzi, — mindkettő az újon választottnak beiktatásáig. § 136. — A püspököt az e. ker. kebelében működő r. lelkészek és lelkészi oklevéllel bíró — rendes theologiai tanárok közül, — az e. ker. felügyelőt pedig a magyar honpolgársággal bíró ev. világi egyének közül az e. ker.-beli e. községek, főgymnasiumok és önálló tanítóképzőintézetek általános szavazattöbbséggel élethossziglan választják.

§ 137. Ezen választáskor az e. ker.-beli főiskoláknak, főgymnasiumoknak és ö. á. tanítóképző intézeteknek egy-egy szavazata van 138. §. Püspök és e. ker. felügyelő választáskor az egyh. községek és tanintézetek szavazatait az e szavazatok felbontására kiküldött bizottság a 101., 102., 103., a 45., 98., 138., 99. és 100. §§-ok szemelött tartásával bírálja el. § 139. A püspöknek e. kerületében r. lelkészi hivatalt kell elfoglaltatnia. Melléje másodlelkész és irodavezető alkalmazatik § 140. A megválasztott püspököt, illetőleg e. ker. felügyelőt az e. ker. közgyűlés fölesketi és hivatalába ünnepélyesen beiktatja. Ezen közgyűlésből a kormány, az egyetemes felügyelő és a testvér e. kerületek a választásról értesítetnek. § 141.

2. Az egyh. ker. egyéb r. tisztviselői: a püspökön és felügyelőn kívül még az e. ker. jegyzők, pénztárosok, ügyész, számvevő és levéltárnok, a kik. a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül, — az e. ker. közgyűlés által 6 évre választatnak, — jogaik és köteleességeik a törvényben és szabályrendeletileg határoztatván meg. — §. 142.

3. Az e. ker. rendkívüli tisztviselői. Az e. ker.-nek szabadságában áll a törvényben elősorolt r. tisztviselőkn kívül, szabályrendeletileg meghatározandó hatáskörrel más tisztviselőket is alkalmazni. §. 143.

Egyházegyetem. — Az egyetemes közgyűlés. Lásd Erd. szász e. Verfass. §. 110. s k. Az ev. ref. egyh. zsin. törv. az egyetemes konventről szóló 52—63. §-ait. — Az egyházegyetemnek, az összes e. kerületek egységének, mint a magyarországi ág. hitv. ev. egyház legfőbb önkormányzati testületének, képviseleti és kormányzó hatósága az egyetemes közgyűlés. § 145, — melyet az egyet. felügyelő, vagy annak akadályoztatása vagy állásának megüresedése esetében a hivatalára nézve legidősebb e. ker. felügyelő és a hiv. nézve legidősebb püspök hív össze, § 146., az összehívó levélben a közgyűlés fontosabb tárgyait is megjelölve. § 147. Az egyet. közgyűlés tagjai: a) hivataluknál fogva, mint az egyházegyetem tisztviselői: az egyet. egyházi és iskolai felügyelő, a hivatalra nézve legidősebb püspök, mint egyenjogú társelnök, az egyet. tanügyi bizottság elnöke s alelnöke, az egyet. egyh. theol.

akadémiájának igazgatója, az egyet. törvényszék bírái, az egyet. gyámintézeti elnökök, az egyet. fő- és aljegyzők, az egyet. ügyész, pénztáros. ellenőr, könyv- és levéltárnok; — b) hivataluknál fogva, mint e. ker. képviselők, az e. ker.-ek elnökei, esetleg azoknak helyettesei s a főiskolák igazgatói; c) az egyh. ker.-ek küldöttei (114. §. p) pont) s az á. h. ev. főgymnasiumok e ker.-ként választott két-két küldötte. § 148. — Az egyet. közgyűlésen azok elnökölnek, a kik azt összehívták, esetleg azok távollétében a jelenlévők közül: a hivatalára nézve legidősebb püspök és a h. n. l. i. e. ker. felügyelő. 149. §. Lásd Ev. ref. zsin. t. Egyet. konvent. § 52—63. — Erd. ev. szász Verf. § 116.

Az egyet. közgyűlés hatásköre: a) tárgyalja az egyet. felügyelő jelentését s elrendeli a szükséges teendőket; b) örökös az ev. tan tisztasága fölött a templomokban és az iskolákban; — c) gondoskodik a vallás-erkölcsi élet ápolásáról, a visszaélések megszüntetéséről; d) örökös az egyház önkormányzata s törvényes jogai felett; e) mindent megtesz, hogy az á. h. e. egyház jogainak épségben maradása mellett, fentartsa a békét is az ország más egyházaival, felekezeteivel; f) tárgyalja a bizottságok és egyes tisztviselők jelentéseit, a benyújtott indítványokat, felelőzéseket, kérvényeket, panaszokat s ezek iránt intézkedik; g) határoz az e. ker.-ek közt fölmerült vizzályos ügyekben. h) vezeti az egyh. tanügy összhangzatos fejlődését; (Lásd Ev. ref. zs. t. A konvent mint közokt. hatóság. § 496.) i) megállapítja az orsz. törvények korlátai között az összes ev. iskolák és nevelőintézetek szervezetét és tantervét s ezek pontos keresztülvitelét ellenőrzi; j) gondoskodik megfelelő tankönyvekről; k) tudomást szerez magának a felállítani szándékolt fő- és középiskolák minden viszonyáról s ahhoz képest határoz; l) dönt azon szerződések fölött, melyeket az állami segély igénybe vételére nézve a fő- és középiskolák a kormánnyal kötni készülnek; m) megállapítja a magy. ág. hitv. ev. theologiai akadémia belső szervezetét és viszonyát a többi theol. intézetekhez, működését ellenőrzi s az érintkezést az e. kerületek s az akadémia közt közvetíti; n) megállapítja a jövődöbeli lelkészek, középisk. vallástanárok és theol. tanárok megvizsgálatai, illetőleg fel-

avatási rendjét és eskümintáját; o) gondoskodik az egyházak és iskolák szolgálatára alkalmas férfiak kiképzéséről; p) gondoskodik az egyet. egyház szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot; ez e. ker.-eket terhelő új kiveléseket illetőleg azonban előbb az e. kerületeket is meghallgatja; q) kezeli az egyet. egyház vagyonát, ellenőrzi az egyet. alapítványok, alapok és pénztárak kezelését s őrködik a felett, hogy az előbbieket fenmaradjanak és céljaikra fordíttassanak; r) gondoskodik az egyh. közalap fenntartásáról, gyarapításáról és kezeléséről; s) felügyel az egyetemes gyámintézetre és más egyet. jellegű egyházi intézet és társulat tevékenységére; t) megvizsgálja az egyet. egyház pénztáraitól vezetett számadásokat és megadja, vagy megtagadja a fölmentvényt; u) őrködik az egyet. könyv- és levéltár felett; v) megválasztja, — az egyet. felügyelő kivételével, — az egyh. egyetem tisztviselőit és meghatározza azok tiszteletdíját; w) megválasztja az egyet. törvényszéket és a szükséges bizottságokat; x) az egyet. felügyelő állásának megüresedése esetében, annak betöltése iránt intézkedik; y) megvizsgálja az e. ker.-ek mindazon határozatait, a melyek a hazai törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik és határoz azoknak fölterjesztése felett; z) intézkedik a kormány részéről az e. ker.-ek valamelyike ellen felhozott panaszos kérdésekben; aa) intézkedik az orsz. törvények és törv. kormányrendeletek végrehajtása tárgyában, a mennyiben ez reá tartozik, esetleg azok sérelmes volta ellen a kormánnyhoz, az országgyűléshez, vagy Ő Felsége, a királyhoz, fölterjesztést intéz; bb) véglegesen dönt egyes e. községeknek, vagy e. megyéknek más e. ker.-hez való csatolása ügyében (80 és 108. §§.); cc) előkészíti a zsinatot és annak összehívása iránt intézkedik; dd) végrehajtja a zsinaton hozott törvényeket és határozatokat; ee) intézkedik mindazon ügyekben, a melyeknek elintézését a zsinat az egyet. közgyűlésre bizza; ff) általában határoz és intézkedik az egyh. egyetemet érdeklő minden ügyben, mely más egyh. hatóság hatáskörébe nem tartozik. — § 150. — Lásd: Erd. ev. szász. Verfass. 116—131. §. — A szavazás az egyet. közgyűlésen rendszerint fejenként történik és ilyenkor az egyet. közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van.

— 152. §. — Oly kérdésekben azonban, a melyekre nézve az e. kerületek előzetesen nyilatkozatra hivatnak fel, a kerületenként való szavazásnak van helye. § 151. 152. Az egyh. kerületenként történő szavazáskor, szavazategyenlőség esetében, a szavazó e. ker.-ek által képviselt e. községek számának többsége dönt. § 153. Az egyet. közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy eredeti példánya tekintettel Ő Felségének a királynak legfőbb felügyeleti jogára (1790/1. XXVI. t. cz. 4. §.), a kormányhoz felterjesztendő, egy az egyet. felügyelőnek, egy pedig az egyet. levéltárnak adandó. Megküldendő továbbá a jegyzőkönyv az egyh. kerületeknek, még pedig anynyi példányban, hogy minden e. ker.-i egyh. megyei- és egyh. községi elnöknek és levéltárnak, valamint a fő- és középiskoláknak és önálló tanítóképző intézeteknek egy-egy példány jusson. — § 154. Egyet. közgyűlés (generalis convent) évenként egyszer, ezen kívül annyszor tartandó, a hányszor ezt az egyet. közgyűlés elrendeli, legalább két e. kerület kívánja, vagy az egyet felügyelő s a hivatalra nézve legidősebb püspök szükségesnek tartja. — § 155.

Az egyházegyetem tisztviselői:
1. Az egyet. egyh. és iskolai felügyelő. Az egyet. felügyelő kormányozza és képviseli az á. h. ev. egyházat; egyik elnöke az egyet. közgyűlésnek és hatáskörét az egyet. közgyűlés szabályrendeletileg határozza meg. § 156. Az egyet. felügyelő hivatalos eljárásáról s az egyet. egyház életében felmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyet. közgyűlésnek évenként jelentést tesz. § 157.

Az egyet. felügyelő állásának megüresedése esetében, teendőit az új felügyelő beiktatásáig, a hivatalra nézve legidősebb egyh. kerületi felügyelő végzi. § 158. Az egyet. felügyelőt az egyet. egyház összes e. községei (45. §.) főiskolái, főgymnasiumai, önálló tanítóképzőintézetei (98. §. a. b.) a magyar honpolgársággal bíró á. h. ev. világi egyének közül, általános szótöbbséggel választják. §. 159. E. felügyelő választásakor a főiskoláknak, főgymnasiumoknak és önálló tanítóképző-intézeteknek egy-egy szavazatuk van. § 160. E. felügyelő választásakor az e. községek és tanintézetek szavazatait, a szavazatok fölbontására kiküldött bizottság a 101. 102. 103. §§-okban meg-

határozott módon a 45. §. a 98. §. a 160. §. a 99. és 100. §§-ok szem előtt tartásával bírálja el. 161. §. A megválasztott egyet. felügyelőt az egyet. közgyűlés fölesketi és hivatalába ünnepélyesen beiktatja és megválasztását ugyanezen közgyűlésből a kormánynak és a magyar ev. ref. konvent elnökségének tudomására juttatja. § 162.

2. Az egyh. egyetem egyéb r. tisztviselői. Ezek közé tartoznak az egyet. felügyelőn kívül még: az egyet. fő- és aljegyzők. az e. ügyész, pénztáros és ellenőr, s az e. könyv- és levéltárnok, a kiknek jogait és kötelelességeit a törvény és az egyet. közgyűlés szabályrendeletileg határozza meg. 163. §. Az e. fő- és aljegyzőket és pedig egyet-egyet az á. h. ev. világiak, egyet-egyet a lelkészek közül, továbbá az ügyészt, pénztárost, ellenőrt, könyv- és levéltárnokot, az egyet. közgyűlés hat évre választja. § 164.

3. Rendkívüli tisztviselők. Az egyet. egyháznak szabadságában áll, a törvényben elősorolt r. tisztviselőin kívül, szabályrendeletileg meghatározandó hatáskörrel. más tisztviselőket is alkalmazni. § 165. A zsinatról. § 166—186 l. Törvényhozás.

Az ág. hitv. ev. egyház iskolái. L. Ev. ref. zsin. t. III. § 405—498. Az á. h. ev. egyház az 1790/1. XXVI. t.-cz. által biztosított és százados gyakorlatban gyökerező önkormányzati jogánál fogva, az orsz. törvények, valamint Ő Felségének, a királynak legfőbb felügyeleti joga épségben tartása mellett, az általa és nevére alapított nevelő és tanintézetekre közvetlen befolyást gyakorol, azokat szervezi s ügyeiket saját hatóságai által intézi. § 187. Az á. h. ev. egyház fokozatos önkormányzati testületei (9. §.) a nevelés és tanügyre vonatkozó hatósági jogukat közgyűléseikben és az általuk szervezendő iskolai bizottságok közvetítésével gyakorolják. § 188. Az isk. bizottságok szervezetét, hatáskörét, ügyrendjét, az alsobbfokú hatóságok jogainak tekintetbe vételével, általánosan kötelező módon, az egyet. közgyűlés határozza meg és pedig szem előtt tartva a következőket: a) az egyes hatóságok az általános szabályzatot, a helyi viszonyokra való tekintettel s az egyet. közgyűlés jóváhagyásával módosíthatják; b) a kisdóvóintézetek és népiskolák rendszeres

megvizsgálása iránt az illetékes e. m.-i. közgyűlés, a tanítóképző-intézetek és középiskolák megvizsgálása iránt, az illetékes e. kerületi közgyűlés, a főiskolák megvizsgálása iránt az egyetemes közgyűlés intézkedik és pedig mindenik iskolai bizottsága közvetítésével. § 189. Az á. h. ev. egyház nevelő- és tanintézetei. A) a népnevelő és oktató intézetek; B) a középiskolák; C) a főiskolák. § 190. Az egyh. hatóságok bármelyike állíthat fel bármilyenű és fokú nevelő- és oktató-intézetet egymaga, esetleg más egyh. hatósággal közösen, azon feltétel mellett, hogy a felállítandó intézet az orsz. törvények követelte kellékeknek megfelelően s az intézet felállítását a felsőbb egyh. hatóságok jóváhagyják. § 191. Az elsőfokú kormányzó hatóságot, a két vagy több fentartó egyh. hatóság között, szerződés határozza meg és az ily szerződések csakis a szerződő felek között álló egyh. hatóságnak, minden esetben pedig az egyh. egyetemi hatóságnak jóváhagyásával válnak jogilag érvényesekké. § 192. Nevelő- és tanintézetek felállítása és fentartása érdekében, az egyh. hatóságok állami és más polgári hatósággal is köthetnek szerződést. Ezen esetben a szerződés jogérvényességéhez a felettes egyh. hatóság jóváhagyásán felül, a legfelsőbb egyh. hatóság jóváhagyása is szükséges. § 193. Az á. h. ev. nevelő- és tanintézeteknek tanügyi rendszerét, az e kerületek javaslata alapján s a különböző fokozatú iskolákra nézve külön-külön, főbb vonásokban az egyet. közgyűlés határozza meg. Helyi viszonyok által javasolt módosítások csak az egyet. közgyűlés jóváhagyásával léptethetők életbe. § 194. A tanerők évi díjazása, a megfelelő állású állami tanerők díjazásával fokozatosan lehetőleg egyenlővé teendő, mindazonáltal az akár hiványilag, akár szabályrendeletileg fennálló díjazás leszállításának kizárásával. § 195. A rendes tanerőknek, az államinak megfelelő rendszeres nyugdíjazásáról és özvegyeinek és árváiknak évi segélydíjazásáról, a mennyiben arról az állam nem gondoskodik, az egyet. közgyűlés, egyet. nyugdíjintézet felállításával intézkedik. § 196. Az egyház minden tanáráról és tanítójáról, az állására képesítő oklevél mellett, erkölcsileg feddhetetlen életet, hivatásában lankadatlan buzgóságot s egyházához és a magyar hazához hű ragaszkodást

követel, s összes tanintézteiben a tanerőknek a magyar nyelvben teljesen jártasoknak kell lenniök. 197. §. A tanerőket, ha erről netalán valamely szerződés másképp nem intézkedik, az illető tanintézetet fentartó testület választja és pedig a felsőbb hatóság jóváhagyása s a legfelsőbbnek tudomásul vétele mellett. 198. §. Az iskola fentartó testületeknek a középisk. és tanítóképzői tanári és tanítói karhoz való jogi viszonyát s a tanári és tanítói karnak az iskolafentartó testületek iránti kötelelességeit, az iskolafentartó testületek meghallgatásával, a kerületi közgyűlések szabályrendeletileg határozzák meg. Ezen szabályrendeletek azonban az egyet. közgyűlés jóváhagyása alá terjesztendők. § 199. A nem á. h. ev. tanintézetekbe járó ev. tanulók vallási oktatása, valamint az ezzel járó terhek iránt, a növendékek szüleinek esetleges megterhelhetésével, első sorban az illetékes egyh. község, az e. m., illetőleg az e. kerület, mindenesetre pedig az egyh. egyetem intézkedik. A vallástanítók és vallástanárok évi jelentéseiket az illetékes egyh. hatósághoz felterjeszteni kötelesek. § 200. A népnevelő és oktató intézetek. L. Ev. ref. zsin. t. 406—412. §. Az ág. h. ev. egyház népnevelő- és oktatóintézetei: a) a kisdédóvó intézetek; b) az elemi és felső népiskolák és a polgári iskolák; c) felsőbb leányiskolák; d) a tanítóképző-intézetek. § 201. a) A kisdédóvó intézetek. L. Ev. ref. zs. t. (413. 414. §.) a gyermekeket 6 éves korukig gondozzák. § 202. A kisdédóvó-intézetek nem szoros értelemben vett tanító, hanem inkább ápoló- és vallásos irányban nevelő-intézetek; miért is az ily intézetekből az elemi iskola tananyaga ki van zárva. § 203.

Az elemi- és felső népiskolák. Lásd Ev. ref. zs. t. 415—20. §. Az ág. h. ev. egyház elemi népiskoláinak feladata, hogy az ev. keresztyén vallás által áthatott nemzeti műveltségnek azon elemeit nyujtsák és megvessék azon alapjait, melyekre az ev. egyház minden hívének és a haza minden fiának szüksége van. § 204. Az ág. h. ev. egyház által fentartott elemi népiskolák tannyelvét az iskolának első fokú egyházhatósága határozza meg, mindazonáltal azzal a korlátozással, hogy az ország hivatalos nyelve okvetetlenül tanítandó. A vallás-oktatásban minden növendék lehetőleg anyanyelvén

részesüljön. § 205. Az elemi népiskola tanítójától, (lásd Ev. ref. zs. törv. § 101—107 és 421—440) a 197. §-ban megjelölt általános követelményeken felül megkívánatik, hogy az ág. h. ev. egyháznak buzgó híve legyen, a lelkészt egyházépítő tevékenységében mindenképen támogassa és nemcsak az iskolában hivatásához hű és odaadó munkássága által, hanem nyilvános és magánéletében is, az igazi népnevelőnek élő példája legyen. § 206. Azok a tanítók, a kik tanfolyamukat nem ev. tanítóképző intézetben végezték, kötelesek abban az esetben, ha tanítóképesítő bizonyítványukból ki nem tűnnék, hogy az ev. vallásoktatásra, valamint az egyházi énektanításra és orgonálásra is képesítve vannak, az ág. h. ev. népiskolákban való alkalmaztatásuk előtt az ezekre képesítő bizonyítványt is, valamely hazai ág. h. ev. tanítóképzőintézetben megszerezni. § 207. c) A felsőbb leányiskolák. L. Ev. ref. zsin. t. 452. §. Felsőbb leányiskolák felállítására első sorban az egyházkerületek vannak hivatva. § 208. d) A tanítóképző intézetek feladata, (L. Ev. ref. zs. törv. 453—458 §.) hogy az egyház számára vallásos és egyházas, továbbá tekintettel az egyházközségeken használt nyelvekre is, kellő szakképzettséggel bíró és egyszersmind hazafias szellemű népiskolai tanítókat és orgonistákat (énekvezéreket) neveljenek. — § 209. A tanítóképző intézetek egyetemes jellegűek és kormányzásukra nézve első sorban az egyházkerület hatósága alá tartoznak. § 210. A tanítóképző intézetek gyakorló iskolával és rendszerint benlakással láttatnak el. § 211. A középiskolák. (L. Ev. ref. zsin. törv. 463—485. §.) A középiskola feladata, hogy tanulóit hazafias és ev. vallásos szellemben, az orsz. középisk. törvényeknek megfelelően, tudományos foglalkozásra nevelje; közelebbről pedig, hogy őket a főiskolai tanulmányokra alkalmasakká kiképezze. § 212. A középiskola feladatának megvalósítása első sorban a tanároktól függvény: (lásd Ev. ref. zs. t. 108—109. §.) ezeknek evang. szellemtől egészen áthatott s alapos paedagogiai és tudományos szakképzettséggel bíró egyéneknek kell lenniök. § 213. A vallástanárok vagy a lelkészek, vagy oly férfiak sorából választandók, kik a középiskolai vallástanári vizsgát letették. A vallástanárok a többi szakok tanáraival

teljesen egyenjogúak § 214. A főiskolák. (L. Ev. ref. zs. t. 486 - 495. §.) Az ág. hitv. evang. egyház minden főiskolája egyetemes jellegű. Azon főiskoláknak, a melyeket nem az egyházegyetem állít fel és tart fenn, első fokú hatósága a fentartóhatóság, másodfokú hatósága az egyházegyetem. § 215.

1. A theologiai főiskolák: A theol. főiskolák a magyar ág. h. ev. egyház szolgálatában álló oly szakintézetek, melyeknek feladata: hogy a theológiának, mint tudománynak, önálló művelése alapján, a magyar á. h. ev. egyház számára alkalmas lelkészeket, középiskolai vallástanárokat és theologiai tanárokat képezzenek. § 216. A lelkészek, középiskolai vallástanárok és theol. tanárok képzése kizárólag egyházi ügy, miért is annak szervezése és szabályozása, — a legfőbb felügyeleti jog épségben tartása mellett, — egyedül a magyar ág. h. ev. egyház hatásköréhez tartozik. § 217. A theol. főiskolák, ha a szakrendszer alapján teljesen szervezve vannak, theologiai fakultások; ha pedig ily szervezetük nincsen, theol. intézetek. § 218. Minden theol. főiskolán, a szakrendszer követelte tantervön kívül, oly tanítók is alkalmazandók, kik az istenitiszteletnél használt élő nyelveknek s az egyházi éneknek tanítására képesítve vannak. § 219. A theol. főiskolák alapelve: az egyház hitelveinek megtartása mellett, a tanszabadság. § 220. A theol. főiskolának közelebbi szervezetét, tan- és vizsgálati rendszerét s a főiskolai hatóságok jogkörét, a fentartó testületek meghallgatásával, a törvényben kifejezett elvek alapján, az egyházegyetem határozza meg. § 221.

2. A jog- és államtudományi főiskolák. „A jog- és államtudományi főiskola, a protestáns szellemnek e téren is kíváncsias ápolása érdekében támogatandó.” § 222.

3. A bölcsészeti főiskolák. „Az ev. egyházegyetem, a bölcsészeti szaknak, fakultásnak vagy tanárképző intézetnek felállításáig, az ág. h. ev. egyház középiskolai tanárainak protestáns szellemen való képzéséről úgy gondoskodik, hogy azoknak a végzett theologusoknak, a kik magukat a középiskolai pályán az egyház szolgálatába lépésre kötelezik s erre alkalmasoknak találtnak, ösztöndíjat nyújt, a végett, hogy azok akár külföldi, akár

hazai egyetemen szaktanulmányukat folytathassák és a középiskolai tanárképesítő oklevelet az országos törvény értelmében megszerezzhessék.“ § 223.

β) *Az erdélyi ág. hitv. ev. szász egyház alkotmánya.*

Jeleztük ugyan már a magyar ág. hitv. evang. egyház alkotmányának részletes rajzánál ezen egyház főbb vonásait, még is czélszerű, hogy a szász ev. egyház alkotmányát is közelebbről, habár röviden ismertessük. Az országfő (4. §.) a király legfőbb felügyeleti jogát az 1791. 54. t. cz. biztosítja. Az erdélyi ev. szász egyházat (I. § 116.) az Erdélyben lakó ág. hitv. ev. egyházak és hívek (szászok) egyeteme alkotja. A brassói esperesség 11 magyar ev. egyháza azonban a magyarhoni tiszai kerülethez csatlakozott 1887-től. Az egyház autonóm, a többi egyházzal egyenjogú, önálló, szabad. Az egyház-kormányzás fokozatai: az egyházközség, az esperesség (Bezirksgemeinde) és az egyházegyetem (egyházkerület, Gesamtgemeinde der ganzen Landeskirche). § 1. Az egyházkormányzás közegei az egyházközségben: a Presbyterium és a nagyobb egyházképviselői testület; az esperességben: a Bezirks-Consistorium, egyházmegyei tanács és a Bezirkskirchenversammlung, egyházmegyei közgyűlés; az egyházegyetemnél: az egyetemes Landes-Consistorium és az egyetemes közgyűlés, Landeskirchenversammlung. § 2.

I. Az egyházközség teljesen autonóm és csak a zsinat által meghatározott ügyekben, az általános törvényeknek van alávetve. § 6. Ezen törvényeket csak az egyetemes gyűlés, mint zsinat változtathatja meg. § 9. de köteles a törvényjavaslatokat hozzájárulás végett először az egyházközségekkel közölni. § 10. Az egyházközségre, új egyházközségek alakulására s a hívekre vonatkozó tételek azonosak (§ 11—17.) a magyar ev. zsinati törvénybeliakkal. A presbyterium elnöke a pap, ha az akadályozva van, vagy pap nincs a Curator; tagjai ezeken kívül, az egyházvének, egyház- és szegényatyák (diakonok) és más választott tagok, (§ 18—20.) 500 lélek-ig 9, 1000-ig 13, 1500-ig 17, 2500-ig 21, 3500-ig 25, azonfelül legfeljebb 29 tagja lehet a presbyteriumnak. Ezek 4 évenként válasz-

tatnak 500 lélekig minden választó, azon felül az egyházközségképviselőt által; csak 30 éven felüliek és csak családapák választhatók presb.-ké; a rokonság több tagja nem lehet egyszerre a presb. tagja; § 21—24. a presb. választást a 25, 26, 27. §. szabályozza; a ki első ízbeni megválasztatását el nem fogadja (kellő ok nélkül) többé nem választható. (§ 26.) Érvényes határozathozatalhoz a presbyterium feleinek kell jelen lennie. Ha az elnök (a pap) is szavazott, és szavazategyenlőség áll be, a dolog függőben marad. § 31. A nem méltó kizáratik, a mit vele a pap zárt levélben közöl § 36, ez ellen az esperességre appellálhat; a presbyterium, a presbyterek, egyházvének, egyházatyák, szegényatyák (gondnokok) jogai és kötelességei § 28—47-ig, különben egyezők a magy. ág. h. e. zsin. törv.

A nagyobb egyházközségi képviselőt 300 lélekig minden szavazó egyházközségi tagból 500 lélekig 36, 1000 ig 48, 1500-ig 60. 2500-ig 72, 3500-ig 100, 5000-ig 120, azonfelül legfeljebb 140 tagból áll, kiket minden szavazási joggal bíró adózó, 25 éves, férfi egyháztag, kit a presbyterium ki nem zárt, — választ. § 48—50.

A választást az 51—55. §. írja elő. A választás 6 évre szól, de itt is újra választhatók a kilépők. A legtöbb szavazatot nyerők a megüresedett helyekre lépnek. Megüresedik a hely: halál, elköltözés, presbyterré választás és a választási jog elvesztése által 56—58. §. A képviselőt csak a presbyteriummal közösen tehát csakis annak felhívására tanácskozhatik. § 59. A képviselőt hatásköre az, a mi a magy. zsin. törv. szerint az egyházközségi közgyűlésé. § 60—66. Jegyzőkönyvei az esp. consistoriumnak küldendők be, 67. §., ez erősíti meg a vagyonra és a választásokra vonatkozó határozatokat is. § 68. — (l. § 48 - 69.)

II. Az esperesség = Bezirksgemeinde. 10 ilyen van a beosztott egyházközségekből. § 70)–71. Ezek képviselője az esperességi gyűlés, melynek tagjai: a dékán (Bezirksdechant), az esp. gondnok, az esp. senior, az esp. összes egyh. községeinek papjai, ugyanazok ugyanannyi világi képviselői és az esp. consistorium (egyh. m. tanácsbírák, esp. törvényszéki bírák) tagjai. — § 73. — Az esperességi gyűlés elnöke az esp. dékán, kit a Bezirksconsis-

torium világi tagjai közül választott Bezirkscurator helyettesít, itt is a consistoriumban is szükség esetén és egyházlátogatáskor kíséri § 74., 75. Az esp. gyűlés évenként egyszer okvetlen, de különben mindenkor gyűlést tart, ha a consistorium tagjainak fele, vagy az egyh. közs. presbyteriumok egyharmada kívánja. § 77 Hatásköre az a mi a magyar ev. esperességeké. lásd § 78—89. Jegyzőkönyve az egyetemes consistoriumnak beküldendő. § 85. III. A Bezirks Consistorium § 90—119. Az egyházmegyei tanács, egyúttal egyházmegyei törvényszék tagjai: a dékán, a gondnok, a senior, 2 egyházi, 3 világi tag, 3—3 póttag (egyházi és világi a törvényszéki tárgyalásokhoz) a Bezirkskirchenmeister és a szavazattal nem bíró jegyző § 91. Évenként 4-szer ül össze a dékán vagy helyettese összehívására a Bezirk-esperesség főhelyén. Hatásköre olyan az esp. Bezirk körében, milyen a presbyteriumé az egyházközség körében és milyen a magy. ev. ref. egyh. m. tanácsbiráké és az ág. h. ev. törvényszéké. Kötelessége egy, kiválóan theol. könyvtárt is fenntartani, melyre minden pap, tanár, tanító évi illetéket fizet. (§ 95., 96.) — (I. § 70—109.)

IV. A Landeskirche = egyházegyetem. Ennek képviselője az egyetemes egyházi közgyűlés (Landeskirchenversammlung). — Ennek tagjai: a superintendens, az egyet. egyh. Curator, a superintendens-helyettes, az egyetemes Consistorium tagjai, a (Bezirksdechantok) esp. dékánok, esp. Curatorok, minden Bezirk egy egyházi és egy világi képviselője, az országos seminarium és a gymnasiumok igazgatói. § 110., 111. Évenként egyszer, szükség esetén kétszer is, összehívja N.-Szebenbe, mely város 1854. óta sup. székhely, a superint. a kiannak elnöke; ha akadályozva van, az összehívás és elnöklés tiszte az e. e. Curator, s ha ez is akadályoztatik, a superint. helyettest illeti. A superint. egyúttal a n.-szebeni egyház „Oberpfarrer-je“ első papja. § 112—114. Az egyet. egyh. közgyűlésnek kettős hivatása van: egyházkormányzati és törvényhozói (I. ez utóbbit a törvényhozásnál) § 115. Az e. e. közgyűlés kormányzati tekintetben § 116—131. Ugyanazon jogokat gyakorolja, mint a magy. evangélikusok egyetemes gyűlése, s ugyan olyan, 4 évre választott tisztviselőkkel is bír, kivéve az elnökséget, — de megjegyezzük,

hogy mivel a leendő papokat, tanítókat külföldi egyetemeken és más nem felekezeti iskolákban nevelteti, § 116. 7. és 8. p. értelmében azok támogatására segély alapot tart fenn s gyűjt évenként és azok megvizsgálására vizsgáló bizottságokat alakít. § 116. 13. pont; továbbá, hogy ha a személyenkénti kötelező szavazásnál, szavazategyenlőség áll be, a szavazás megismételtetik és csak az ismételt szavazategyenlőség esetén dönt az elnök szavazata. § 126.

V. Az egyet. egyházi = Landesconsistorium, l. § 145—161., mely egyúttal a legfőbb egyházi törvényszék is, a maga körében, tehát az egyetemes egyházban, azon hivatással bír, mint az egyes egyházközség körében a presbyterium és az ev. egyetemes törvényszék (l. bíraskodás, törvénykezés). — Tagjai: a superint., az e. e. curator, a sup. helyettese (vicar), 2 egyházi és 3 világi ülnök, azok 3-3 helyettese és a „Landeskirchenmeister“ (egy vagy több) kit az ülnökök vagy azok helyetteseiből választanak és végül az egyetemes titkár (§ 120.) 148. §. mint jegyző; de az szavazattal nem bír. — Ezen egyet. egyh. Consistorium intézi el, illetve készíti elő mind az egyetemes egyházi tanügyi, pénz- és vagyonügyi teendőket s köteles minden irányban az e. községekhez és (Bezirk) esperességekhez leterjesztendő javaslatokat kidolgozni s az ügyek előadóirol gondoskodni. — § 152. p. 16., 18.

VI. A 162-166. §. a dékánok és seniorok választásáról, jogairól és kötelelességeiről szól. A dékán a tulajdonképeni esperes, a senior a helyettese. Mindkettőt az esp. gyűlés választja, melyben akkor az esp Curator elnököl. Főkötelelessége a dékánnak a felügyelet, s különösen az egyházlátogatás. § 164. b. p. (A régi r. kath. archidiaconi teendők!)

VII. A 167—172. §. a superintendens és vicarius választásáról, jogairól és kötelelességeiről szól. Minden egyh. község presbyteriuma 3 egyént jelöl. § 167. 2 p. A jelöltek közül az esp. közgyűlés titkos szavazattal 6 sup. jelöltet nevez meg (167. §. 4. p.), a presbyteriumok által jelölt minden, s az esp. közgyűlés által megnevezett 6 jelölt neve, annak kitételével: hány szavazatot kapott az illető (5. p.) az egyetemes gyűlésen felolvastatik s

az esp. közgyűlések által megnevezett minden jelölt közül azután az egyetemes közgyűlés titkos szavazattal (szavazó lapon). melynél ugyanannyi világi szavaz, a hány egyházi szavazott, szótöbbséggel megválasztatik a superintendes, (6. p.) a ki rögtön felavattatik s megerősítését legfelsőbb helyen azonnal kéri az egyet. gyűlés. § 168. A superint. vicariusát, 4 évre az egyet. egy. közgyűlés választja. A vicarius a superintendenst akadályoztatása esetén minden („geistlich“) papi teendőben helyettesíti. § 171., 172. A püspök-superintendens jogai s kötelességei ugyanazok, melyek a magyar ev. egyházban, s különösen kiemelve csak az egyházlátogatás van. — §. 170. c. p.

VIII. A 173—227. §. a papok, tanárok, tanítók alkalmazásáról, vizsgálatairól és a papválasztásról szól. Minden leendő papnak, előbb tanárnak, vagy tanítónak kell lennie. § 173. s tanulmányait úgy berendeznie valamely egyetemen, hogy tanár, tanító is lehessen. § 174. Minden év augusztusában rendszerinti vizsgálatot tart az egyetemes Consistorium N.-Szebenben a jelöltekkel, a mikor is legkésőbb tanulmányainak befejezése után, 2 évre tanári-, tanítói- és papi-vizsgát, de okvetlen legalább az előbbi, köteles mindenik letenni és pedig: érettségi bizonyítványa, 3 évi egyetemi végbizonyítványa, hol tartózkodása, az esperesség székhelyén tartott próbaprédikációja és önéletrajzának, tanulmányai feltüntetésének alapján. § 179. A tanári-tanítói vizsga lényegében egyez az állammal l. § 182—186, a theologiai vizsga lényegében egyez a magyar ev. egyházban kötelező szakvizsgával l. 186—192. Díja 24 korona. § 193. — A tanári-tanítói vizsga az egész egyházi iskolai szolgálatra jogosít, valamint arra is, hogy bármely intézetnél megkezdhesse próbáévt. Szolgálati évek ezen vizsgától számíttatnak. A szolgálati évekbe számíttatnak az egyetemen, az egyh. főhatóság engedélyével eltöltött 3 éven felüli tanulmány évek is. — Ekképen képzett akadémikus jelöltek híján más (az állam által elismert) képzettségű egyének is alkalmazhatók tanárokkul, tanítókkul. — 3 évi iskolai szolgálat képesíti „Predigerstelle“ másodpapi, segédlelkészi állás elfoglalására az akadémikus jelölteket. A papválasztásról különösen szól a 202—227. §. Ebből csak a következőket

emeljük ki: a vizsgálatot tett papjelölt Candidatus 15 évi predigeri vagy iskolai szolgálat után bármely lelkészi állásra választható, 1000 K állásra 3 évi, 1600 K állásra 8 évi, 2400 K állásra 10 évi, 3200 K állásra 12 évi szolgálat kell. § 203–206. A választás az életre szól. § 209., 500 lélekig minden választó egyh. községi tag, azonfelül a nagyobb egyházképviselési testület (Gemeinde-Vertretung) választja a papot. § 208. — A papiállásra a pályázatot a Bezirks-Consistorium hirdeti s az állítja össze a választhatók lajstromát 25 nap alatt s megküldi az illető egyház presbyteriumának. § 210. A választásnál a választók felének feltétlenül jelen kell lennie. Szótöbbség dönt. § 220. A választást a Bezirks Consistorium egy egyházi és egy világi megbízottja vezeti. § 218. — stbi. (Lásd: magy. ev. egyh.)

γ) Az ev. ref. egyház alkotmánya.

Fentebb (l. α) alatt) az ev. ref. egyház alkotmányának sok, a magyarországi ág. hitv. ev. egyház alkotmányával rokon vonását, egyező tételét jelezvén, itt most annak feltüntetése mellett, elhagyván a közös részleteket, különösen azon pontokat emeljük ki, melyekben szembeszökő az eltérés.

Az általános határozatok (§ 1–9.) 8. §-a az erdélyi egyházkerület belügyi autonómiáját, régi szervezetét érintetlenül hagyja.

Az I. R. I. Fej. Az egyházközségekről (gyülekezetekről) szól (§ 10–33.) s itt megjegyezzük, hogy az egyházközségnek fentartott jogai közé csak: a) a rendes lelkész, b) presbyterek és gondnokok választása és c) a presbyterium által újabb teher kivetése, egyházi fekvőbirtok eladása, vevése, csereszerződés és kölcsönfelvétele iránti javaslati fellet való határozás — tartozik, — de ezen határozata az egyházhatóság jóváhagyása alá terjesztendő. § 18. Hogy mi módon gyakorolja ez a 18. §-ban körülírt jogát, azt az egyházkerület szabályrendelet által határozza meg. § 19. „Az egyházközség egyéb belügyeit a község által választott p r e s b y t e r i u m intézi.“ § 20. Ennek hivatalból tagjai között, a hol több tanító van, a tanítók és kántorok külön, függetlenül a maguk köréből választott annyi presbyter s helyet foglal, a hány rendes lelkésze van az

egyházközségnek s ha az egyház gymnasiumot is tart fenn, annak tanárai is választanak kebelökből egy presbytert. § 21a). A presbyterium tagjai 12 évre választatnak, de 3 évenként a tagok $\frac{1}{4}$ -ed része új választás alá jő. A kilépők újra választhatók. § 24. A presbyterium választja a 18. §-ik szakaszban említetteken kívül, az egyház egyéb közigazgatási tisztviselőit, úgy továbbá a tanítókat, énekvézereket (kántorokat) s az egyházközség egyéb hivatalnokait és szolgáit. § 27. 10. p. Szavaz, annyi szavazattal a hány rendes lelkésze van. a felsőbb egyházi hatóságok tagjaira és tisztviselőire, — s ha gymnasiumot vagy tanítóképezdét tart fenn az egyházközség, azok után még külön 2 szavazata is van. § 27. 11. p. Minden évnegyedben legalább egyszer tart ülést § 29, s érvényes határozathoz a tagok $\frac{1}{3}$ -ad része szükséges. § 30.

Az egyházmegyékről a II. Fej. 34—42 §-a szól. Az e. m. közgyűlésről indokolatlanul elmaradtak felett az egyes egyházmegyék ítélnék. § 40.

Az egyházkerületekről a III. Fej. 43—51 §. szól. Az e. k. közgyűlés tagjai: a) a püspök, főgondnok, mint elnökök, b) egyházmegyék elnökei és egy lelkészi és egy világi képviselője s ezeken felül az egyes egyházkerületek által meghatározott számú egyházmegyei képviselők, c) egyházkerületi tanácsbírák (törvényszéki bírák), d) főiskolák, főgymnasiumok, tanítóképzők 1—1. e) nem 8 oszt. gymnasiumok egy képviselője, f) e. ker. jegyzők és azon tisztviselők, kiket a gyűlekezetek választottak, g) a többi egyh. ker. hivatalnokok, de csak tanácskozási joggal § 45.

Az egyetemes konventről a IV. Fej. 52—63. §-a szól. Áll összesen 38 tagból, kik közül 10, 5 püspök, 5 főgondnok hivatalból tagjai, 28-an pedig az egyházkerületi közgyűlések által 3 évre történő választás alapján a következő arány szerint tagjai: a tiszántuli e. k. 8; a dunamelléki és erdélyi 6—6; a dunántuli és tiszáninneni 4—4 tagot választ felében az egyháziak, felében a világiak sorából s azon kívül még mindenik e. k. a szükséghez képest póttagot is választ. § 53. Elnökei: a hivatali korra nézve legidősebb püspök és főgondnok. § 54. Jegyzőt 3 évre választja. § 55. Üléseit rendszeresen Bpsten

tartja. § 56. (Egyebekben lásd az evang. egyetemes gyűlésről szóló pontokat).

Az V. Fej. 64–87. §-ban a zsinatról szól. (L. alább a Törvényhozás czikket!)

A II. R. I. Fej. Az egyes egyháztagok-ról szól a 88. §-ban. (L. I. R. I. Fej. 17. §.)

A II. Fej. Az egyházfiakról § 89–90.

A III. Fej. Az egyházközségi gondnokokról. § 91–97.

A IV. Fej. A szegények és árvák gondnokáról § 98–100.

Az V. Fej. A tanítókról § 101–104.

A VI. Fej. Az énekevezekekről (kántorokról). § 105–107.

A VII. Fej. A tanárokról. § 108–109. A fentartótestület élethossziglan választja, az egyh ker. erősíti meg § 108.

A VIII. Fej. A lelkészekről. § 110–143. És pedig: A) A lelkészek hivatalos teendőiről. § 111–134. B) A lelkészek magánéletéről. § 135–143. A 143. §. meghatározza a lelkészek hivatalos ruháját; nevezetesen: középmagasságú magyar süveget, fekete nyakkendőt, hosszú fekete atillát begombolva, lehetőleg gombkötőmunkájú fekete övvel; a hátat egész szélességben befedő palástot, vállra fekvő gallérral, egyszerű nyakbakötővel, általában minden öltözetet feketét.

A IX. Fej. Az egyházmegyei jegyzőkről. § 144–146.

A X. Fej. Az egyházmegyei ügyészekről. § 147–149. E. m. közgyűlés választja § 147.

A XI. Fej. Az egyházmegyei tanácsbírákról. § 150–154. § 150. Felében lelkész. lelk. tanár, felében világi, (Törvényszéki bírák) 10 évre választ. § 151.

A XII. Fej. Az egyházmegyei gondnokokról (esperességi felügyelőkről, seniorális inspektorokról.) § 155–158.

A XIII. Fej. Az esperesekről. § 159–165. Vagy élethossziglan, vagy a hol a tisztújítás életben van léptetve, épen úgy, mint az e. m. gondnokok, (§ 156.) 10 évre választatnak a presbyteriumok által § 159. Kötelesek többek közt évenként egy maga mellé vett lelkésszel, esetleg az e. m. gond-

nok, vagy világi tanácsbíróval, minden egyházat meglátogatni. §. 163.

A XIV. Fej. Az egyházkerületi jegyzőkről. 166–169. — 2—2 egyh. és világi jegyzőt választanak a presbyteriumok. § 166.

A XV. Fej. Az egyházkerületi ügyészekről. § 170. Ker. gyűl. választja.

A XVI. Fej. Az egyh. kerületi tanácsbírákról. § 171. Egész éltekre választ. a presbyterium által.

A XVII. Fej. Az egyházkerületi főgondnokokról. § 172–175.

A XVIII. Fej. A püspökökről. § 176–180. Az erdélyi egyh. ker. püspöke „Ő Felsége által erősítettik meg és hűség esküt letenni tartozik.“ § 178.

A XIX. Fej. A felelősségről szól § 181. Lásd magy. ev. ág. hitv. egyh. alk. § 17.

A III. Rész. A lelkészválasztásról szól § 182—237-ig és pedig: I. Az egyházak osztályozásáról. Az egyházak a kerületek által a lelkészi javadalom mértéke szerint négy(4) osztályba soroztatnak. § 182. Az osztályozás tíz évenként állapittatik meg. Időközbeni változásnál az e. m. javaslatára az egyh. kerül. közgyűlés dönt § 183. II. A lelkészek minősítése. § 183. (L. Erdélyi ev. százsz egyh. Verfass. 1878-ból § 204.) „A lelkészek, (lelkészminőségű tanárok, helyettes és segédlelkészek), tekintettel a képesítő vizsgálataikon nyert érdemfokozataikra, bel- vagy külföldi egyetemeken végzett tanulmányaikra és nyert fokozataikra s gyakorlati és szolgálati éveikre, szintén négy osztályba soroztatnak s e minősítésök szerint választhatók ennek megfelelő (vagy alantabbi) osztályzatú egyházakba rendes lelkészekül. 184. §. A minősítési szabályzatok mind az öt egyházkerületben ugyanazok. A minősítő évek mindig a második képesítő vizsgálat teljes és sikeres befejeztől számittatnak. A képesítő vizsgálatok osztályzata és pedig: mind a két képesítő vizsgálat jeles osztályzata jelesnek, egyiknek jeles, másiknak jó, vagy elégséges, vagy mindkettőnek jó osztályzata jónak; egyiknek jó a másiknak elégséges, vagy mind a kettőnek elégséges osztályzata elégségesnek számittatik a minősítésnél. 185. §. A)

Segédlelkészek: IV. osztályú egyházba képesítő vizsgálataik letétele után azonnal választhatók (vagyis IV. fokú minősítvényt nyernek) ha vizsgálataik összesített eredménye jeles, vagy ha jó is, de a két vizsgálat közt egy évig valamely egyetemen theologiai tudományokat hallgattak; különben, ha vizsgálati eredményök jó: egy évi, ha csak elégséges: két évi szolgálat után. III. oszt. egyházba a jelesek egy, a jók két, az elégségesek három évi; II. oszt. egyházba a jelesek két, a jók három, az elégségesek 4 évi szolgálat után; I. oszt. egyházba csak jeles vagy jó osztályzatú segédlelkészek választhatók és pedig: a jelesek öt, a jók hat évi szolgálat után. 186. §. B) **Rendes lelkészek megválaszthatók:** IV. o. egyházba bármikor, III. o. egyházba legalább egy évi szolgálat után, ha jeles vagy jó; három évi után, ha képesítő vizsgálataik szerint elégséges osztályzatúak voltak. II. o. egyházba két évi szolgálat után, ha jeles, vagy jó; négy évi után, ha elégséges osztályzatúak voltak; végre I. o. egyh.-ba három évi szolgálat után, ha jeles vagy jó, öt évi után, ha elégséges osztályzatúak voltak, képesítő vizsgálataikat. A ki segédlelkészi szolgálata alatt a 185. §. értelmében valamely minősítési fokot elért, azt rendes lelkészszé választatva, abban az esetben sem veszi el, ha a jelen § szabványai szerint öt az még meg nem illelné. A rendes lelkészek szolgálati idejébe a segédlelkészi minőségben eltöltött idő is beszámítatik a 185. §. értelmében § 187., C) Theologiai rendes tanárok legalább egy évi r. tanári szolgálat után II. osztályú, két évi után I. osztályú egyházba választhatók. Középiskolai és tanítóképződei rendes tanárok, a mennyiben lelkészjellegűek, úgyszintén a missiói, fegyházi, tábori és körlelkészek, a rendes lelkészekkel egyenlően minősíttetnek. Helyettes lelkészeknek, ha önálló helyettes lelkészi működésük, bár megszakítva is, legalább egy évre kiterjed: egy évi rendes lelkészi szolgálatul számítandó, különben a segédlelkészi minősítési szabályzat 185. §. alá esnek. Hazai vagy külföldi egyetemen nyert theologiai vagy bölcsészeti tudori rang, valamint theol. magántanári minősítés, úgy a rendes, mint a segédlelkészi s tanári szolgálatban tényleg töltött évek számát, a minősítési beszámításnál egygyel szaporítja. § 188. A minőségi

fokozatot az egyh. kerületi elnökség állapttítja meg és az adja ki a minősítési okmányt (az esperes javaslata alapján) § 189. A minősítések egy évi érvénnyel bírnak s az egyh. ker. jkvbe évről évre felveendők. § 190. A minősítési fokozat csak a lelkeszi jelleg megszűntével veszíthető el.

III. A lelkészválasztás alkalmának előkészítése. § 191—198. § 192. Megüresedik a lelkeszi állomás: a) önkéntes változás, b) véglemondás, c) nyugalomba lépés vagy hivatalból nyugalmazás, d) elmozdítás és e) halálozás által. § 193. Lelkészváltozás történhetik csere útján is.

IV. Lelkészválasztás meghívás útján § 199—204. V. Pályázat. 205—207. §. A pályázatot a püspök írja ki 3—5 hétre a pályázók felszerelt kérvényeiket az illető espereshez küldik, § 205. a ki azokat egy egyházi és egy világi tanácsbíróval s az illető egyház 2 presbyter küldöttével átvizsgálja, § 206. s megnevezi a választhatókat. § 207.

VI. A választás előkészítéséről pályázat alkalmával szól a 208—213. §. VII. A választásról a 214—229. §. VIII. A szabályellenes választásokról a 230—236. §. IX. Az özvegyi és kegyeleti év ügyét az egyházkerületek szabályozzák. § 237.

IV. Rész. Az egyházi adóról § 238—257. (Lásd alább).

V. Rész. A magyar országos református egyházi közalapról § 258—272. (L. alább.)

II. Egyházi törvénykezés. § 273—404. (L. alább külön cikkben.)

III. Köznevelési és közoktatási szervezet § 405. Az életbeléptetendő intézetek között a főiskolák (4.) sorában: b) az egyetemet is említi. III. I. R. Népművelési és oktatási intézetek. I. Fej. Általános határozatok § 406—412. II. Fej. Kisdedóvodák § 413—414. III. Fej. Elemi és felső népiskolák. A) Általános határozatok § 415—420. B) A népiskolai tanítókról § 421—440. A tanítók fizetési minimuma: 1. elemi iskolában: lakás, kert 1000 K, (s. tanító: lakás 400 K), 2. felsőbb népiskolában: lakás, kert 1000 K (s. tanító: lakás

500 K). § 435. C) Népiskolai hatóságok § 441—451. IV. Fej. Felsőbb leánynevelő intézetek § 452., V. Fejezet. Tanító-, tanítónő- és kisdedóvóképezdék § 453—458. III. II. R. Keresztyén felebaráti intézetek § 459—462. 1. Árvaházak, 2. szeretetházak, 3. diakonissaképző intézetek, 4. siketnémák, vakokat és hülyéket ápoló intézetek § 459. III. III. R. Gimnáziumok § 463—485. III. IV. R. Főiskolák § 486—495. III. V. Rész. A konvent, mint közoktatási hatóság § 496. Az egyetemes konvent felügyel az összes alsóbb és felsőbb iskolák mindennemű szellemi és anyagi ügyeire és e célból: 1. egy tanügyi bizottságot alakít; 2. megbízott szakértők által bármikor meglátogatattja és megvizsgáltatja a tanintézeteket; 3. statisztikai adatokat, kimutatásokat kíván be az egyházkerületek útján; 4. felügyel a tanintézetek vagyonára és alapítványaira s azok elhelyezésére s arról s a kezeléstről kimutatásokat kíván, sőt a kezelést meg is vizsgálattja. (A III. VI. Rész (a tanügyi) átmeneti intézkedésekről szól. § 497. 498.)

B) Törvényhozás.

A magyarországi protestáns egyházak törvényhozása.

1. Általában.

A magyarországi protestáns egyházak törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlései a zsinatok. (L. magy. ág. hitv. ev. egyh. alk. § 166. Ev. ref. zsin. törv. § 64. Erdélyi ev. szász. Verf. § 132.)

Az egyházközségek (gyülekezetek), esperességek, (Bezirksgemeinde), egyházkerületek és az egyetemes gyűlések (Landeskirchenversammlung, Ev. ref. egyetemes konvent) az egyháziéletet szabályozó végzései, statútumai, **r e n d s z a b á l y o k n a k** hivatnak, melyek csak annyiban érvényesek, a mennyiben az egyetemes egyház törvényeivel, illetve a felsőbb egyházi hatóságok jogaival nem ellenkeznek. Ezeknek jogán és ezek jogi körén belül az általuk szervezett, bizottságok, választmányok, intézetek és intézmények is bírnak statútum, rendszabály alkotási joggal. A rendszabályok azonban mind a közvetlen felettes egyh. hatóság megerősítése alá esnek.

Az egyh. törvény alakjára nézve: vagy parancs, vagy tilalom; tartalmára nézve: vagy hitczikk, vagy a hitczikkekkel egybefüggő egyházi belügyekre nézve s azokra vonatkozólag zsinati törvény, melyhez, mint az egyház közakarátának nyilatkozatához, az összes hivek tartoznak alkalmazkodni, hogy az egyház célja megvalósulhasson. A törvény azon naptól fogva mindenkire kötelező, a melyen, megnyervén a királyi szentesítést, az egyház alkotmányában meghatározott módon kihirdettetett. A törvénynek visszaható ereje nincs és csak addig érvényes, míg a törvényhozó hatalom meg nem szünteti, vagy az egyházi közszokás elévültté nem teszi. A magyarországi protestáns egyházak törvényeinek kötelező ereje csak az illető egyházak hiveire, hiveinek körére terjed ki. (Legújabbán Horvát- és Szlavonországok ág. hitv. ev. és ev. ref. lakóira is kiterjesz-

tetett a magyarhoni ág. hitv. ev. és ev. ref. zsinati törvények érvényessége).

A magyarhoni ág. hitv. ev. és ev. ref. egyházak törvényhozó-zsinat tartási jogát az 1608-dik évi I. t. cz., az 1647-dik évi V. t. cz., az 1791-dik évi XXVI. t. cz. és az ág. hitv. ev. magyarhoni egyházra nézve az 1893-dik évi márcz. 18-dikán királyi szentesítést nyert zsinati törvény; az orsz. ev. ref. egyházra nézve a debreczeni 1881. és 1882-diki (1882. okt. 11. szentes.) és 1891—1893-diki budapesti 1893. decz. 29-dikén szentesített zsinati törvény; az erdélyi ev. szász egyh. jogát az Approb. Constit. Pars I. Tit. I. Artic. 3. biztosítja. (U. ez és az 1564. jun. 4-diki tordai V. t. cz. biztosítja az ev. ref. erdélyi egyházét is.)

2. Különösen.

a) A magyar ág. hitv. ev. egyházban.

A zsinatot, a magyar ág. hitv. ev. egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlését § 166, az egyetemes felügyelő hívja össze. § 167. Tagjai: a) hivataluknál fogva: az egyet. felügyelő, az egyh. ker.-ek püspökei és felügyelői, esetleg helyetteseik, és az egyet. gyámintézeti elnökök; b) választás útján: 1) az egyh. megyék képviselői és pedig minden e. m.-ből húsz, vagy ennél kevesebb r. lelkészi állomás után két, 20-nál több r. lelkészi állomás után négy képviselő; 2. a főiskoláknak egy-egy; 3. a középiskoláknak (fő- és algymnasiumoknak) és önálló tanítóképző intézeteknek együtt, kerületenként két-két; 4. az elemi iskolai tanítóknak egyh. kerületenként egy-egy képviselője; § 168. Az e. m.-ék zsinati képviselőit az illető e. m. egyh. községei felerészben a lelkészek, felerészben a nem lelkészek közül választják. Választható pedig a magy. ág. hitv. ev. egyh. egyetem kebeléből minden r. lelkész s illetőleg azok közül, a kik nem lelkészek, minden (teljes gymn. vagy annak megfelelő tanfolyamot, végzett ev. ref. honpolgár, zsin. t. § 65.) önálló, nagykorú ág. hitv. ev. magyar honpolgár. § 169. Az e. m.-ei zsin. képviselőinek választásakor: a) minden egyh. község a maga közgyűlésében annyi egyénre szavaz (45. §.) a hány képviselőt az e. m. a zsinatra küldeni jogosítva van; b) minden e. község annyi

szavazattal bír, ahány r. lelkészi állomása van. § 170. Az egyházközségeknek (a 9. §. b) p, értelmében) lezárt szavazatait az e. m.-ei közgyűlés felbontja, elbírálja és a szerint, a mint az e. m. 2. vagy 4. képviselő küldésére van jogosítva, úgy a lelkészek közül mint a nem lelkészek közül azon egy-egy, illetőleg 2—2 egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, azonnal zsin. képviselőnek jelenti ki. Szavazategyenlőség esetében az e. községek lélekszáma dönt. Az e. m.-ei közgyűlés eljárásáról fölvetett jegyzőkönyv, az elnökség s egyik jegyző aláírásával s az e. m. pecsétjével ellátva, a megválasztott képviselőknek egy-egy példányban, megbízólevél gyanánt, kiadatik. § 171. A főiskola egy-egy képviselőjét az igazgatónak, vagy helyettesének elnöklete alatt, az illető főiskola tanári testülete választja. Választható pedig minden á. h. ev. főiskolai r. tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik főiskolájánál van alkalmazva. A választóúlésről fölvetett jegyzőkönyv az elnök, vagy ennek érdekeltsége esetében a hivatalra nézve legidősebb jelenlevő tanár és a jegyző aláírásával, valamint az intézet pecsétjével ellátva, a megválasztottnak megbízólevél gyanánt kiadatik. § 172. A középiskolák (fő- és algymnasiumok) és önálló tanítóképző-intézetek közös képviselőit egyh. kerületenként ezen tanintézetek tanári testületei választják. Választható pedig minden ág. hitv. ev. középiskolai és tanítóképző-intézeti r. tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyh. egyetem, melyik középiskolájánál, vagy tanítóképző-intézeténél van alkalmazva. Mindenik fő- és algymnasium és önálló tanítóképző-intézet tanári testülete, a maga ülésében, az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete alatt, két-két egyénre szavaz (98. §. a) s a választó úlésről fölvetett jegyzőkönyvet az elnöknek, vagy akadályoztatása esetében a hivatalra nézve legidősebb tanárnak és a jegyzőnek aláírásával és a tanintézet pecsétjével ellátva, további intézkedés végett az egyh. kerületi elnökségnek, zárt borítékban (§. 99.) beküldi. Ha csupán egy ilyen szavazó tanintézet van az egyházkerületben, a választóúlésről fölvetett jegyzőkönyv, a megválasztottnak megbízólevél gyanánt kiadatik. A középiskolai és tanítóképző-intézetek szavazatainak összeszámításakor, az algymnasiumok és önálló tanítóképző-intézetek tanári

testületei által adott szavazatok egy-egy szavazatnak, a főgymnasiumok tanári testületei által adott szavazatok két-két szavazatnak számítandók. § 173. Az elemi iskolai tanítók képviselőjét, egyh. kerületenként, az illető egyh. ker. elemi iskolájánál alkalmazott tanítók választják. Választható pedig minden á. h. ev. tanító, ki felekezeti elemi iskolájánál van alkalmazva, tekintet nélkül arra, hogy az egyh. egyetem melyik elemi iskolája az, a melynél alkalmazva van. Az egyes egyh. kerületek elemi iskolai tanítói, e. megyenként, az esperesnek, vagy megbízottjának elnöklete alatt állapítják meg a zsinati képviselőre vonatkozó szavazatukat (§ 98. §. a) s ezt az elnöknek s az ezen alkalomra választott jegyzőnek aláírásával, valamint az illető e. m. pecsétjével el látva, az egyh. ker. elnökséghez, zárt borítékban beküldik. § 174. Szavazat egyenlőség esetében, úgy a főiskola, középiskola és tanítóképző-intézet tanári testületének, mint az egyes egyh. m.-ék elemi iskolai tanítóinak, zsinati képviselőválasztás végett tartott gyűlésén, sorshuzás dönt § 175. A szabályszerű választás, melynek eredményéről a püspök s a püspök által az egyet. felügyelő értesítendő, a zsinat megnyitásától számított 3 éven belül, a zsinat egész tartamára érvényes § 176. Egy egyén csak egy helyről nyert megbízó-levelet tarthat meg. Ha valaki több helyen választatik meg, megbízó-leveleinek vételétől számított legfeljebb 15 nap alatt az illető e. kerület püspökét (a kerület illetve kerületek elnökségét ev. ref. zsin. törv. 69. §.) értesíteni tartozik, hogy melyik választást fogadja el; ha pedig ezt elmulasztaná, akkor a megválasztott személyére nézve illetékes e. kerület, (illetőleg kerületek ev. ref. zs. t. 69. §.) egyh. elnöksége (az ev. ref. zs. törvény szerint záros határidő kitűzése mellett felhívja a nyilatkozatra s ha nem nyilatkozik, lemondottnak tekinti; az ág. hitv. Ev. Egyh. Alk. szerint) dönt a felett, hogy a megválasztott képviselő választókerületei közül melyiknek újabb képviseltetése iránt kell intézkedni. § 177. A zsinat ünnepélyes istenitisztelet után, (ev. ref. zs. t. § 71.,) az egyet. felügyelőnek vagy helyettesének és a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspöknek az ev. ref. zsin. törv. szerint legidősebb püspök és főgondnok § 71. elnöklete alatt tartja meg alakuló ülését. Ezen ülés, az ala-

kulás tartamára, négy legifjabb tagját és pedig kettőt a lelkészek, kettőt a nem lelkészek közül — a jegyzői teendőkkel megbízáván: beszedi a választott tagok megbízóleveleit s azoknak megvizsgálására igazoló bizottságot alakít. Az igazoló bizottság tagjainak megbízóleveleit, a hivatal szerinti tagok vizsgálják meg. § 178. A zsinati tagok kétharmadának igazolása után, az elnökség ismét ülést hív össze, bejelenti azon az igazolási eljárás eredményét és felolvastatja az igazolt képviselők névsorát. Ennek megtörténte után, (ev. ref. zsin. törv. § 75 korelnökök) az egyet. felügyelő s a jelenlévők közt hivatalára nézve legidősebb püspök elnöklete alatt két elnököt, (§ 75. ev. ref. zsin. törv.) két alelnököt egyet a lelkészek, ev. ref. zsin. törv. § 73. a püspökök, egyet a nem lelkészek ev. ref. zsin. törv. a főgondnokok § 73. közül 3 jegyzőt a lelkészek és hármat a nem lelkészek sorából és egy gazdát választ, (ev. ref. zsin. törv. külön szavazó lapokon § 75. 2. bek.) még pedig úgy, hogy a) a zsinati tagok neveik felolvasásakor az összes választandó tisztviselőkre nézve egy szavazólapon adják be szavazatukat; b) a korjegyzők szavazás után összeszámítják a szavazatokat s az elnökség kijelenti a választás eredményét, ugyan így ev. ref. zsin. törv. § 75. 3. bek.; c) a mely tisztségre senki sem nyerte meg a beadott szavazatok általános többségét, arra nézve a legtöbb szavazatot nyert két egyén új szavazás alá bocsáttatik. Ugyanígy ev. ref. zsin. törv. 75. §. 4. bek. § 179. A zsinat ülésein szavazati joga csak a zsinat hivatal szerint való tagjainak s az igazolt képviselőknek van. Ugyanígy ev. ref. zsin. törv. 74. §. — § 180. A választások befejeztével a megválasztott elnökség és jegyzők helyeiket elfoglalják s az új elnökség a zsinatot megalakultnak nyilvánítja. Ugyanígy ev. ref. zsin. törv. 75 §. 5. bek. § 181. Az alakulás után a zsinat legelőször tanácskozási és ügyrendjét állapítja meg. Ugyanígy ev. ref. zs. t. 76. §. § 182. Az ügyrend megállapítása után azonnal, valamint később is, esetről-esetre választhat a zsinat a tanácskozás tárgyainak előkészítésére egyes szakbizottságokat. Ugyanígy ev. ref. zsin. törv. 77. §. Ezen bizottságok ülésein, habár azok nem nyilvánosak, a zsinat tagjai jelen lehetnek. l. ev. ref. zsin. törv. §. 78. — § 183. A zsinat rövidebb vagy

hosszabb időre elnapolhatja vagy megszüntetheti üléseit s a megnyitástól számított három év, ev. ref. zsin. törv. szerint 10 év § 80, letelte előtt is végleg befejezettnek és felosztatottnak jelentheti ki magát. § 184. A zsinat tagjainak napidíjairól s illetményeiről az illető egyh. kerületek gondoskodnak; a zsinattartás egyéb költségeit az egyh. kerületek azon arányban viselik, a melyben képviselők küldésére vannak feljogosítva. Ugyanígy ev. ref. zsin. törv. 84. 85. §. — § 185. Zsinat annyiszor tartható, a hányszor azt az egyet. közgyűlés az egyház érdekében szükségesnek látja és Ő Felségének, a királynak engedélyét kieszközli. § 186.

b) Az erdélyi ág. hitv. ev. szász egyház törvényhozó-zsinata.

Ez az egyházi egyetemes gyűlésből alakul § 115 és elnöke, tiszttviselői és tagjai is ugyanazok, kik amannak is elnöke, tiszttviselői és tagjai, tehát § 111. és 133. a superintendens, az egyetemes curator, a superintendens vicarius, az egyetemes-consistorium tagjai, minden (Bezirksdechant) esperességi dékán, minden (Bezirkscurator) esperességi gondnok, minden (Bezirkből) esperességből egy egyházi és egy világi képviselő és a gymnasiumok igazgatói. (Lásd fent!) Tárgyai: 1. az egyházi törvényhozás, 2. döntés az egyházi tan, szertartás, istentisztelet (liturgia), az agenda (hivatalos szertartási könyv) és az ünnepek tekintetében, 3. az egyházalkotmány rendjének és továbbfejlesztésének biztosítása, törvények útján, 4. az egyháznak az államhoz való viszonyából kifolyó ügyekben: kérvényezés és emlékiratok szerkesztése § 132. A zsinat egyházkormányzati folyó ügyekkel nem foglalkoztatik. § 134. Csak négy-hat évi időközökben tartható. § 135. Midőn összeül, megnyitván, a megvitatás alá kerülő tárgyaknak, a maga tagjaiból szótöbbséggel azonnal szakbizottságokat és előadókat választ. § 136. Azon tárgyakon kívül, melyeket az egyetemes (országos) consistorium terjeszt elő, csak olyan kérdések kerülhetnek napirendre, melyeket legalább tíz zsinati tag terjeszt elő. Az ilyen javaslatok alapos írásbeli indokolás kíséretében az elnöknek nyújtandók be, ki azokat haladékok nélkül az illető szakbizottságoknak adja ki

jelentéstétel, határozati javaslat, készítése céljából. § 137. A tárgyalás és szavazás szabályai a következők: 1. minden tárgyalásnál, határozathozatalnál és szavazásnál a tagok legalább $\frac{2}{3}$ részének jelen kell lennie, 2. a tárgyalás a javaslat, az írásbeli indítvány felolvasásával kezdendő, erre rögtön felolvasandó a bizottsági jelentés, határozati javaslat, mire az elnök a tárgyalást megnyitja, 3. minden tag ugyanazon tárgyhoz csak kétszer szólhat, a bizottsági szakelőadót illeti a zárószó, 4. azután az elnök röviden, világosan összefoglalja az egész tárgyalást s úgy foglalja össze a szavazás alá kerülő kérdéseket, hogy azokra igen-nel vagy nem-mel lehessen felelni, (Igen-nel vagy nem-mel törlik a szavazás ezen egyház minden gyűlésén. H. J.) 5. a határozatok szótöbbséggel hozatnak, a titkos szavazás csak rendkívüli esetekben fordulhat elő; minden jelenlévő szavazati joggal bíró tag köteles szavazni, a névszerinti szavazás a b c rendben történik; a névszerinti szavazás kötelező: a) 5 tag kivágására, b) ha az elnök szükségesnek találja a többség meghatározásához, c) döntő szavazásnál: valamely kérdés, javaslat, ügy, egészében való elfogadása vagy elvetése felett; 6. az egyes kérdés felett való szavazásnál a szavazategyenlőség el nem fogadást jelent; a döntő szavazásnál a szavazategyenlőség felfüggesztő hatálylyalbír és csak a következő új zsinat döntheti el a kérdést, 7. a szavazás eredményét az elnök hirdeti ki mint zsinati határozatot, 8. óvások és külön vélemények rögtön a határozat kihirdetésekor jelzendők, illetve bejelentendők és rögtön vagy a legközelebbi ülésben benyújtandók; az ilyenek a jegyzőkönyvekbe felvétnének, minden további hatás nélkül. § 139. A zsinati ülésekről külön jegyzőkönyv vétetik fel, melyhez mellékletül csatoltatnak: a) az írásbeli előterjesztések rövid fogalmazásban, b) a határozati javaslatok indokolásaikkal, c) azon kérdések, melyek szavazás alá kerültek, d) személyenkénti szavazásnál azok nevei, a kik szavaztak és az vajjon igen-nel, vagy nem-mel szavaztak-e? e) a határozat azon okok lényegének felsorolásával, a mely okokból azon határozat hozatott. (l. § 127) § 142. Mind a jegyzőkönyvek, mind pedig a melléletek s csatolmányok és zsinati irományok az elnök és a jegyző sajátkezű aláírása által bitelesíttetnek. § 143. A

zsinati jegyzőkönyvek és mellékletek (füzetek), ha csak különös okokból kivételt nem tesz a zsinat, minden esperességnek, (Bezirksgemeinde) lelkésznek és presbyteriumnak teljes, hiánytalan példányban rendszerint megküldendők. (Nyomtatott példányokban.)

c) Az országos magy. ev. ref. egyházban.

Elhagyván azon pontokat, melyekben legnagyobb részt szóról-szóra egyezik az ág. hitv. ev. törvény az ev. ref. zsinati törvénnyel, a következőkben ismertetjük a magyar ev. ref. egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlését § 64, a zsinatát, § 65. A zsinatnak összesen 116 tagja van és pedig hivataluknál fogva tagjai az egyházkerületek püspökei és főgondnokokai (Erdélyből a legidősb) esetleg törvényes helyetteseik; választás útján a gyülekezetek képviselői és az egyházkerületek fő- és középiskoláinak képviselői. § 66. A gyülekezetek a tiszántúli kerületben 34, az erdélyiben 18, a dunamellékiben 16, a tiszáninneniben 14, a dunántúliban 14 képviselőt választanak; azonkívül minden kerület főiskolái és tanítóképzői egy, s középiskolái is egy képviselőt, — tehát az 5 kerületben összesen 10-et, — választanak a saját kebelökből. — A gyülekezetek képviselői a presbyteriumok által felerészben lelkészi és felerészben világi egyénekből választatnak. — A választások 10 évre érvényesek, ha a zsinat előbb fel nem oszlik, vagy be nem záratik. — § 67. A választás és igazolás módját a kerületek határozzák meg. A szükséges számú póttagok is választandók. — § 68. A képviselőválasztásról az egyh. kerületek elnökségei kölcsönösen értesítik egymást, mihelyest azok megtörténtek. — § 69. Egy egyén csak egy megbízólevelet tarthat meg. — § 70. Ha a zsinat megnyitása után mond le, vagy meghal valamelyik tag, a zsinat elnöksége intézkedik az illető egyház ker. elnökségnél a póttag behívása, illetve új tag választása iránt. — § 71. Zsinatnyitó istentisztelet után, a korelnökök kettős elnöklete alatt tartott első ülésen a tagok megbízó-leveleiket az elnökségnek benyújtván, az elnökség az ülést bezárja s a püspökök és főgondnokok a korelnökök elnöklete alatt, a korjegyzők segítségével megvizsgál-

ják a megbízó-leveleket. — Ez megtörténvén, az elnökség ismét ülést tart, bejelenti az eredményt és felolvastatja a megjelent képviselők névsorát. A később megjelenők megbízó-leveleinek megvizsgálása hasonló módon történik. — § 72 73. A zsinat tagjainak kétharmada az igazolás után megjelenvén, megalakíttatik a zsin. tisztikar, t. i. az elnökök, a jegyzők és a gazda személyében. § 81. — § 75. Előírja a választás módját. (Csak igazolt és hivatalbóli tagok szavazhatnak. § 74.) § 76.. 77. A tanácskozási és ügyrendről szól. — § 78. A zsinat ülései nyilvánosak. Az elnökségnek, vagy 10 tagnak kívánatára zárt ülés tartandó, — de határozat csak nyílt ülésben hozható. — § 79. A határozatok a jelenlévők általános többségével hozatnak. — § 80. A zsinat tartamáról. — §. 81. A tisztikarról. — § 82. Mindig kettős elnökség vezetése alatt tartatnak az ülések. Elnökök, jegyzők jogköre és teendői az ügyrendben állapíttatnak meg. § 83. „A gazda számadás mellett eszközli a zsinati gyűl. sek kiadásait: gondoskodik a szükséges nyomtatványok előállításáról, rendelkezik az ülések helyiségeiről s azokat rendben tartja. Költségvetési-javaslatot terjeszt a gyűlés elé.” § 84—85. A költségekről. — § 86. A zsinat jog- és hatáskörébe tartozik: 1. Az egyházi törvényhozás; melynek tárgyai: a) az egyházi tan, b) az egyházi alkotmány, c) az egyházkerületek meghallgatásával azok felosztása, meghatározása, d) az istentisztelet megállapítása, e) az ünnepek meghatározása, f) az egyházi hivatalnokok hatáskörének, fegyelmi rendjének megállapítása, g) az egyházfegyelem meghatározása, h) a lelkészképzés, választás és felavatás általános (elvi) meghatározása, i) a közoktatásügyének a legalsóbb foktól a legfelsőbbig, valamint a tanár- és tanítóképzés rendezése — egyházi törvénnyel, k) egyházi közteher viselési rendszer, l) országos ev. ref. egyházi közalap, m) az egyházi törvénykezés szabályozása, n) házasságügy. — 2. Legfőbb intézkedés, melynél fogva: a) örökdik az egyház jogai és önkormányzata, b) más hitfelekezetekhez való jogviszonyai felett s ezek iránt szükség esetén a kormányhoz, országgyűléshez, a koronás apost. magyar királyhoz felterjesztést tesz, c) intézkedik a lelkészek (tanárok), tanítók s minden egyh. hivatalnok díja-

zásáról; d) intézkedik az énekeskönyv, agenda, népiszkolai vallástani kézikönyvek tárgyában s felügyel a hivatalos használatra szánt bibliafordítás felett; e) a lelkészképeségi vizsgákra nézve kötelező rendszabályok megállapítása iránt intézkedik, f) az egyetemes konvent jegyzőkönyveinek tárgyalása folytán felmerülhető kérdésekben határoz. — § 87. A zsinat rendszerint 10 évenként tartatik; sürgős esetekben az egyházkerületek többségének kívánására rendkívüli zsinat is tartható; ennek egybehívása tárgyában az egyetemes konvent intézkedik.

Jegyzet: Mind az ág. hitv. ev., mind pedig az ev. ref. zsinatokra Ő Felségének, a magyar apostoli királynak, az 1791. XXVI. t. cz. 4. §-a értelmében joga van királyi biztost (homo regius) kiküldeni az ellenőrzés, felügyelet szempontjából. — (Erdélyre nézve: 1791. (erdélyi) 54. t. cz.)

C) Törvénykezés.

A magyarországi protestáns egyházak törvénykezése.

A) Általában.

Az egyházi törvénykezésről szól a magyarhoni ág. hitv. ev. zsin. törv. 323—443. §-a, az erdélyi ev. szász Verfassung 3., 36., 1., 2. p.; 37., 2, 34. p. (egykor 41—47.) 91—94., 95., 1., 4., 5., 6. és 8. p. — 98—108. 146., 151., 152., 3., 5. p. 153—159. §-a. — Az ev. ref. zsin. törv. 273—404. §-a.

(Jegyzet: Az erdélyi ev. (szász) egyház 1870-ben egy „Disciplinarordnungot,” fegyelmi eljárási rendet alkotott, melyben a fegyelem kezelését kivette a presbyteriumok kezéből és a házassági ügyet a „Bestimmungen über die Organisation der Ehegerichte,” a házassági bíróságok szervezéséről szóló szabályzat 1870-diki meghatározása szerint a „Bezirks- és Ober-Ehegericht,” az egyházmegyei és a fő, vagyis országos egyházi házassági bíróságra bízta.)

B) A mi már az egyes, a törvénykezésre vonatkozó egyházi törvényeket illeti: a) a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház zsinati törvényének: VI-ik Részének I-ső címe a 323—332 §-okban „Az egyházi törvénykezésre tartozó ügyekről,” II-ik címe „Az egyházi bíróságokról” § 333—351. és pedig I. Fejezet. § 333—344. „A bírósági szervezetről,” II. Fej. „Az egyházi törvényszékek hatásköréről s illetőségéről,” III címe 352—393. „Eljárás egyházi vétségek esetében,” és pedig I. Fejezet. § 352—372. „Panasz és vizsgálat,” II. Fejezet § 373—387. „Tárgyalás és ítélet,” III. Fejezet 388—393. § „A felfüggesztés,” IV. címe § 394—419. „Eljárás az egyházi közigazgatás terén fölmerült s a 329-ban meghatározott ügyekben” és pedig I. Fejezet § 394—402. „Bevezető eljárás” II. Fejezet § 403—419. „Tárgyalás és ítélet.” V-dik címe § 420—433. „Perorvoslatok” és pedig I. Fejezet § 420—425. „A fellebbezés,” II. Fejezet 426—428 §. „Az igazolás,” III-ik Fejezet § 429—433. „A perújítás,” VI. címe § 434—437. „A kézbesítés,” VII. címe § 438—443. „A végrehajtásról” — szól.

b) az erdélyi evang. (szász) egyház 1878-diki „Verfassung“-ja: „Allgemeine Bestimmungen” = általános határozatok című bevezető része a 3-ik §-ban (a „Kirchliche Gerichtsbarkeit”) az egyházi törvénykezésről azt mondja, hogy az I. a presbyteriumok, II. a Bezirksconsistorium = egyházmegyei tanács, törvényszék, és III. a Landesconsistorium = egyetemes vagy is országos tanács, törvényszék által gyakoroltatik. Az I. Abschnitt — szakasz. A 36. §. 1. 2. pontjában a presbyterium teendői között felemlíti annak fegyelmi hatáskörét. A 37. §. 2., 3., 4. pontjában a presbyterium „Aeltesten” tagjainak, az egyházvéneknek fegyelmi kötelességeit, a 41—47. §-ban a presbyterium törvénykezési eljárását sorolja fel. (A 41—47. §. azonban az 1870-diki fegyelmi eljárási szabály által hatályon kívül helyeztetett). A III. Abschnitt — szakasz 91—94. §. a a „Bezirksconsistorium” = e. m. tanács-törvényszék, tagjairól, alakulásáról, üléseiről, 95. §-a, 1., 4., 5., 6. és 8. pontjában törvénykezési hatásköréről szól; a fegyelmi eljárási szabályzat által 1870-ben kibővített, változtatott 99—108. § ában a „Bezirksconsistorium” törvénykezési eljárását ecseteli. Az V. Abschnitt — szakasz

146—151. §-ában a Landesconsistoriumnak, az orsz. tanácsnak, mint törvényszéknek, illetékességéről, tagjairól, alakulásáról, üléseiről, 152. §-a 3., 5., 14., 15. és 16. pontjában az országos consistoriumnak törvénykezési hatásköréről szól; a fegyelmi szabályzat (1870-diki Disciplinarordnung) által kibővíttet, változtatott 153—159-dik §-ában a Landesconsistorium törvénykezési eljárását részletezi.

c) Az ev. ref. zsinati törvény:

II. Egyházi törvénykezés (§ 273—404) I. Része (a 273—275. §-ban) „Az egyházi bíróságok szervezete és hatásköréről.“ I. Fejezete (§ 276—280.) Az egyházközségi bíróságról, II. Fejezete (§ 281—285.) Egyházmegyei bíróságról, III. Fejezete (§ 286—290.) Egyházkerületi bíróságról, IV. Fejezete (§ 291—299.) Egyetemes konventi bíróságról; II-dik Része § 300—306. A közigazgatási bíráskodás esetei. Fegyelmi esetek és fegyelmi büntetések. I. Fejezete § 300. Közigazgatási bírósági esetek, II. Fejezete § 301. Fegyelmi esetek, III. Fejezete § 302—306. Fegyelmi büntetések. III-dik Rész e. (§ 307—404.) Birói eljárás. I. Fejezete (§ 307—320.) Általános határozatok. Birói illetékesség. Képviselő. II. Fejezete (321—363. §.) A közigazgatási birói eljárás, és pedig A) Az eljárás megindítása s a tárgyalás előkészítése (§ 321—332). B) Tárgyalás és bizonyítás az elsőfokú bíróság előtt (§ 333—342). C) Birói határozatok (§ 343—348). D) Felelőbeszélés (§ 349—352). E) Eljárás az egyházkerületi bíróságnál (§ 353—357). F) Ujítás (§ 358—363). III. Fejezete. A fegyelmi eljárás. § 364—404. és pedig A) A fegyelmi eljárás megindítása és a tárgyalás előkészítése (§ 364—371). B) Tárgyalás (§ 372—380). C) Ítélet (§ 381—388). D) Felelőbeszélés (§ 389—393). E) Perújítás (§ 394—397). F) Felfüggesztés (§ 398—401). G) Különleges határozatok az egyházközségi bíróságnál. (§ 402—403) és H) az elévülésről (§ 404.) szól.

Ezek szerint az egyházi törvénykezés: A) az egyházi vétségekre és B) az egyházi közigazgatás terén felmerült vitás ügyekre terjed ki.

A) Egyházi vétséget követ el azon egyházi tisztviselő: (L. ág. hitv. ev. zsin. törv. § 324. Ev. ref. zsin. törv. § 301. Erd. ev. szász Verf. § 41.)

a) a ki az egyház hitvallásával ellenkező tant hirdet; b) a ki tettel vagy mulasztás által az egyháznak az ország törvényeiben gyökerező jogait és szabadságait veszélyezteti; c) a ki az egyház törvényeit, törvényes szabályrendeleteit, egyéb szabályzatait, vagy jogerős határozatait szándékosan megszegi; d) a ki hivatalával visszaél, hivatalos kötelességét megtagadja, szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elmulasztja, vagy pedig hivatalos kötelességei teljesítésében nagyobb mérvű hanyagságot vagy rendetlenséget követ el; e) a ki az egyház ügyeiben való szabad közreműködés jogát, vagy tisztviselői állását a magyar király, a magyar haza, és a magyar nemzet ellen izgatásra használja fel; f) a ki az egyház békéjét saját egyházbeliek vagy más vallásuak elleni izgatással veszélyezteti, vagy viszály előidézése által zavarja; g) a ki az egyházi felsőség iránt nagyobb mérvű engedetlenséget vagy tiszteletlenséget tanusít; h) a ki magaviseletével a közérkölcsiséget sérti, vagy a kinek magaviselete hivatalának jellegével össze nem fér; i) a ki az állam büntető-törvényeinek súlya alá eső oly cselekvényt követ el, mely az egyház vallási, erkölcsi, közművelődési, rendtartási és jogi feladatai érdekében egyházi szempontból is büntetendő; k) azon lelkész, tanár vagy tanító, a ki oly foglalkozást űz, mely állásával, vagy hivatásával össze nem fér. (Ág. ev. zs. t. § 325. Ev. ref. 301. §. 10. p.). Ezekhez az ev. ref. zsin. törv. 301. §-a hozzácsatolja még: 11. p. a papválasztásnál elkövetett § 234. visszaéléseket (etetés, itatás stb.); 12. p. a hamis vádaskodást; 13. p. a) a segédlelkészekre nézve: illető lelkészők elleni olyan eljárást, mely annak nyugalma, tekintélyét stb. aláásni igyekszik. Az egyházi vétségek büntetései, a fegyelmi büntetések: 1. az ev. ref. zsin. törv. 302. §-a szerint: a) intés, melyet írásban a bíróság elnöke közöl az illetővel (§ 385.); b) fedés, melyet a bíróság előtt a bíróságnak elnöke mond ki a jelenlevő elítéltre (§ 385.); c) pénzbírság, a mely azonban 10 forinton túl, a fizetett hivatalnoknál a fizetés $\frac{1}{5}$ -dénél túl nem mehet; d) hivataltól, szolgálattól való megfosztás nyugdíj nélkül

$\frac{1}{3}$, vagy $\frac{1}{2}$ nyugdíjjal; e) hivataltól való végleges megfosztás; f) a papválasztásnál elkövetett visszaéléseknél a kebelbeli hivatalnokoknál a választás, vagy választhatás jogától, való legfeljebb 3 év tartamára szóló megfosztás. (Ez mellékbüntetés is lehet.) (Ezen büntetéseket § 303—304. a bíróságok: e. m., e. k., e konventi mondják ki.) 2. Az ág. hitv. ev. zsin. t. 326. §-a szerint: a) ítéletileg kimondott feddés; b) 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetés, mely a fizetést húzó egyházi hivatalnoknál a fizetésből vonatik le; a többinél, vagy ha a fizetés egy évi összege sem fedezi a kiszabott büntetést, elmozdítást s illetve, míg meg nem fizette, egyházi és iskolai hivatalra képtelenséget von maga után (§ 441.); c) elmozdítás a hivataltól, d) a hivataltól való elmozdítás és egyszersmind képtelenné nyilvánítás minden egyházi és iskolai hivatal viselésére. Az egyházi vétség büntethetősége ág. hitv. ev. § 330. annak elkövetésétől számítva 3 év alatt évül el, az ev. ref. zs. t. 404. §-a szerint, ha a panasz beadásáig, a fegyelmi eljárás elrendeléséig 3 év letelt, ha a vádlott ezen idő alatt újabb egyházi vétséget el nem követett. Ha az egyházi vétség az állami büntető törvényekbe is ütközik, s ezen törvények szerint az elévülés 3 évnél hosszabb idő alatt áll be, ez esetben az elévülés idejére nézve az állami büntető törvények intézkedései irányadók. Csekélyebb köteleességszegések, ha az egyházi hatóság figyelmeztetése, rendreutasítása sikertelen, írásbeli megintéssel vagy 100 K-ig terjedhető pénz bírsággal (Rendbírság) büntetendők az egyházkerületi szabályrendelet szerint.

B) Közigazgatási bírósági esetek, vagy is az egyházi törvénykezési eljárásra tartoznak. az egyházi közigazgatás terén felmerült következő esetek: (L. ág. hitv. ev. zs. t. § 329. Erd. ev. szász. Verf. § 99. Ev. ref. zs. t. 300. §.) a) egyházak, vagy egyházmegyék elválását és szövetkezését illető, vagy abból eredő vitáskérdések; b) egyházi testületeknek az egyházi viszonyból származó keresetei; c) az egyházi tisztviselők s esetleg azok örökösei által vagy ellen hívány (díjlevél), vagy hivatali viszony alapján indított keresetek; d) az egyháztagoknak az egyház vagy egyházi tisztviselők ellen az egyházi viszonyból eredő s őket egyénileg érdeklő ügyekben

indított keresetei; e) az egyházközségi gyűlések illetőségéhez tartozó választások és felsőbb egyházi tisztviselőkre megejtett szavazások érvényessége ellen beadott keresetek; f) egyházi tisztviselők ellen a hivatal viselésére való képtelenség miatt, a hivataltól felmentés iránt indított keresetek; g) valamint egyáltalában az egyházi közigazgatás terén felmerült mindazon vitás ügyek, melyek az e. megyei, e. kerületi, vagy egyetemes közgyűlések (e. konvent) által, esetről-esetre az egyházi törvénykezési eljárásra utaltatnak. (Az ev. ref. zsin. t. 300 §-a tizenkét (12) pontban részletezi ezt, de ezek mind p. o. (2 p.) ha az esperes a hívány aláírását megtagadja; adó és más tartozások (9 p.) elleni felebbezések; (10 p.) a felelőség kimondása. alaptalan vád folytán (11 p.) felfüggesztett egyh. tisztviselő kártalanítása, stbi a fentebbiekben bennfoglaltatnak.) Az a) b) c) d) g) alapján indítható keresetek azon idő alatt évülnek el, mely azokra nézve az egyh. törvények, vagy szabályrendeletekben meg van állapítva; az e) esetben a választás, szavazás ellen a kereset 15 nap alatt nyújtandó be; az f) esetben elévülésnek nincs helye. Az elévülést megszakasztja, mint a vétségek esetén, úgy itt is, a panasz beadása vagy a vétség tárgyában tett hatósági intézkedés.

C) Az egyházi bíróságokról. A magyar prot. egyházak birói hatalmukat egyházi törvény-székek, bíróságok által gyakorolják. E bíróságok: az erdélyi ev. szász § 3. és az ev. ref. egyházban, az e törvény alapján, a magyar ág. hitv. ev. egyházban (az 54. §. és 56. §. alapján) az egyház-községi szabályrendeletek alapján a presbyterium, illetve az ev. ref. egyházban. I) az egyház községi bíróság. Oly e. községekben, melyek nem számlálnak 2000 lelket ez a presbyteriumból, nagyobbakban 5-10 választott tagból áll. Csak fegyelmi ügyekben ítél, a r. és segédlelkészek, gondnokok, tanítók és énekvezérek kivételével, az e. közs. hivatalnokok, presbyterek, egyháztagok és szolgák felett. Elnöke a lelkész és a hol van, az egyh. közs. főgondnok. Érvényes határozathoz legalább 3 tag jelenléte szükséges az elnökségen kívül. Páros szám esetén egy jelenlévő kisorsoltatik. (l. § 276-280) jegyzője az egyházjegyző. Ennek másodfokú bírósága az e. m. bíróság s ha a két bíróság ítélete

nem egybehangzó, az e. kerül. bíróság (l. § 284. és § 289.) (Ugyanezen fegyelmi hatáskörrel bírnak, az erdélyi ev. szász és a magyar ág. hitv. ev. presbyteriumok.) Rendes egyházi bíróságok: a) az egyh. megyei bíróság, törvényszék. b) az egyházkerületi bíróság, törvényszék, és c) az egyetemes egyházi, egyetemes konventi bíróság, törvényszék. Az ev. ref. egyházban van egyet. konventi rendkívüli bíróság is. (l. § 275. IV. b. § 291. és 297—298.) Tagjai: a konventen elnöklő püspök és főgondnok elnöklete alatt, a konvent kebeléből 3 évre választott 23 bíró. Ítélelhozatalnál az elnökök nem szavaznak és legalább 15 tagnak kell jelenlennie. Páros szám esetén egy tag kisorsollatik. E bíróság egy fokon végérvényesen csakis a püspökök, úgyszint mint lelkészek és a főgondnokok felett ítél. Az e. megyei törvényszék tagjai: az egyházmegyei gondnok, felügyelő és esperes, mint elnökök és az ev. ref. egyházban a tanácsbírák, az ág. hitv. ev. egyházban (az ev. szász egyházban l. Bezirksconsistorium § 90 sk.) 10 közbíró, kik közül 4 a világiak, 4 a lelkészek közül és 2 a tanári vagy tanítói karból választatik és végül a szavazattal nem bíró jegyző. Az egyh.-megyei törvényszék tagjait és jegyzőjét 6 évre, az e. megyei közgyűlés választja; 3 évenként a fele kilép, de újra választható. Az e. m. törvényszék üléseit sürgősebb esetek kivételével az egyházmegyei közgyűlések alkalmával tartja. Ez az ev. ref. egyházban a teljes tanácsülés; mert sürgős esetekre 3 rendes és 3 póttagból álló időszakos tanács alkottatik. Érvényes határozat hozatalához: teljes ülésben a nem szavazó elnökségen kívül 5, időszakiban 3 tag jelenléte szükséges jegyzője az egyik e. m. jegyző. (Páros számnál kisorsolás helyett a legifjabb tag nem szavaz.) Az ág. hitv. ev. egyházban az elnökökön kívül egy világi, egy lelkészi és egy tanári vagy tanítói közbírónak és a szavazatnélküli jegyzőnek kell jelenlennie.

Az egyházkerületi törvényszék tagjai: A püspök és az egyh. ker. felügyelő, főgondnok továbbá az ev. ref. egyházban az e. m. gondnokok és az egyh. ker. lelkészi és világi tanácsbírák, jegyző, az egyik ek. jegyző; az ág. hitv. ev. egyházban 12 közbíró, kik közül 5 a világiak, 5 az

(egyháziak) lelkészek 2 a tanárok vagy tanítók sorából választatik és a nem szavazó jegyző. Ezeket az egyh. ker. közgyűlés 6 évre választja; 3 évenként a fele kilép, de újra választható. Az egyh. ker. törvényszék üléseit, sürgősebb esetek kivételével, az egyh. ker. közgyűlések alkalmával tartja. Ez az ev. ref. egyházban a teljes tanácsülés; mert sürgős esetekre 5 rendes és 5 póttagból álló időszaki tanácsokat alkot. Érvényes ítélet hozatalhoz: teljes ülésben a nem szavazó elnökségen kívül 7. időszakiban 5 tag jelenléte szükséges (Páros számnál a legifjabb nem szavaz). Az ág. hitv. ev. egyházban az elnökön kívül 2 világi, 2 lelkészi és egy tanári vagy tanítói közbirónak és a szavazat nélküli jegyzőnek kell jelen lennie. Az ág. hitv. ev. egyetemes egyházi törvényszék tagjai: (az erdélyi ev. szász egyházban 1. Landesconsistorium. § 145. sk.). az egyetemes felügyelő és a hivatalára legidősebb püspök. mint elnökség, továbbá 20 közbíró, még pedig 8 a világiak, 8 a lelkészek, 4 a tanárok sorából és a szavazattal nem bíró jegyző. Az egyetemes törvényszék tagjait az egyet. közgyűlés választja 6 évre; 3 évenként a fele kilép, de újra választható. Az egyet. egyh. törvényszék, mint az ev. ref. e. konventi bíróság is üléseit rendszerint az egyetemes gyűlés, egyet. konvent üléséze ideje alatt tartja. Az ev. ref. egyet. konventi rendes bíróság tagjai: a konventelnökei és a konvent kebeléből 3 évre választott 7 rendes és 5 póttag; jegyzője valamelyik elnökségileg bevont konventi jegyző. A határozat (az elnökség nem szavaz) szótöbbséggel hozatik. A konventi bíróság hatásköre csak fegyelmi ügyekre terjed ki; másodfokon csak az egyház ker. bíróságoktól felebbezett ügyekben; harmadfokon csak a hivaltól való elmozdítás és a végleges megfosztás eseteiben ítélt. A konventi bíróság ítélete jogerős. (l. § 292–296.) Érvényes ítélet hozatalához az ág. hitv. ev. egyet. törvényszék tanácsában az elnökökön kívül 3 világi, 3 lelkészi és egy tanári közbirónak és a jegyzőnek kell jelen lennie, és pedig úgy, hogy, mivel a közbírák minden kerületből egyenlő számmal választatnak, a tanácsban is, minden kerületből legalább egy tagnak kell jelen lennie.

Az egyházi törvényszékeknél a határozatok általános szótöbbséggel hozatnak. Mindkét elnök külön bír szavazattal az ág. hitv. ev. egyházi törvényszékeknél. A rendes törv. sz. elnökök az általuk letett hivatali eskün kívül más esküt nem tesznek: a bírák és jegyzők az őket megválasztó közgyűlésben s ha nincsenek jelen a legelső törv. sz. ülésben esküt tesznek le. A közvádloi teendőket minden fokon a püspökök által esetről-esetre megbízott tisztí ügyészek teljesítik. Az á. h. e. egyházban az egyetemes felügyelő nevezi ki a közvádlót, ha az egyetemes törvényszék mint elsőfokú bíróság jár el, vagy az eljárást az egyet. gyűlés rendelte el. A közvádlok megbízójuk utasításait követni s azt az ügyek állásáról értesíteni tartoznak. Az ev. ref. egyházban az előadókat az elnökség nevezi ki. § 332—371.

D) Az egyházi rendes bíróságok illetékessége: a) az egyházmegyei törvényszék, mint elsőfokú bíróság ítél, 1. Rendes hatóságánál fogva: α) az egyházmegyéhez tartozó egyházközségek összes tisztviselőinek, az egyházmegye körében illetékességgel bíró összes egyházmegyei, egyh. kerületi és egyetemes tisztviselőknél; közép- és főiskolák tanárainak egyházi vétségei felett kivéven az esperest, egyházmegyei felügyelőt, gondnokot, püspököt és egyh. ker. felügyelőt, főgondnokot és az ág. h. ev. egyetemes főfelügyelőt; β) az egyházi közigazgatás terén az ág. hitv. ev. zsin. törv. 329. §. az ev. ref. zsin. törv. 300. §-ában felsorolt vitás ügyekben 2. Kiküldetés folytán: α) más egyházmegye elnökségének ügyei felett; β) más az ő rendes hatósága alá nem tartozó egyházi testületek (más e. m. községek, e. megyék, egyházkerületek, e. egyetem. e. testületek) peresügyeiben; γ) az 1. p. alatt említett ügyekben, ha a kiküldetés az illetékes törvényszék tagjai többségének akadályoztatása miatt történik; δ) ha az illetékes e. m. törvényszék, mely valamely ügyben eljárni s itélni volna hivatva az eljárást megtagadja, vagy megkezdeni, folytatni egy évnél tovább vonakodik, (azon ügyben). Az ev. ref. egyházban másodfokon ítél: az egyh. községi bíróságoktól felebbezett fegyelmi ügyekben. § 284. (l. ág. h. ev. zsin. törv. § 345. ev. ref. zsin. törv. § 284. 308.

és 316. §.) A bíróküldés joga az ev. ref. zsin. törv. § 316. az egyh. ker. elnökség joga, az ág. hitv. ev. egyházban más egyh. megyék elnökségének ügyeiben az egyh. kerületi, különben pedig az egyetemes törvényszéket illeti. Ez intézkedik az eljárni vonakodó törvényszéki tagok ellen megindítandó bírói eljárás iránt is, hivatalos kötelesség megszegése címén.

b) Az egyházkerületi törvényszék: az ev. ref. egyházban § 289. elsőfokon ítél: a püspökök és egyh. ker. főgondnok kivételével, az esperesek, e. m. gondnokok, egyh. ker. főgondnok, gymnasiumok, tanítóképzők tanárai, tanítók, hivatalnokok és az összes e. ker. tisztviselők fegyelmi vétségei felett; másodfokon: úgy az ev. ref., mint az ág. hitv. egyházban mindazon ügyekben, melyeket az e. megyei törvényszék elsőfokon ellátott és elébe felebbezett; harmadfokon az ev. ref. egyházban azon fegyelmi ügyekben, a melyekben az e. községi és e. megyei bíróság ítélete egymással nem egybehangzó. (L. ev. ref. zs. t. § 289. ág. hitv. ev. zs. t. § 347).

c) Az egyetemes egyházi törvényszék az ág. hitv. ev. egyházban (l. § 348, 349.) mint első és utolsó fokú bíróság jár el az egyh. kerület. elnökségeknek és az egyetemes felügyelőnek egyh. hivatalukból eredő ügyeiben; és mint harmadfokú bíróság jár el, mindazon ügyekben, melyek elsőfokon az e. megyei, másodfokon az e. kerületi törvényszékhez tartoznak. Az egyetemes konventi rendes bíróság az ev. ref. egyházban (l. § 295) csak fegyelmi ügyek felett ítél és pedig: másodfokon az egyh. ker. bíróságoktól elsőfokon ellátott és felebbezett ügyekben; harmadfokon, ha az egyh. tisztviselő elmozdítására vagy hivataltól való végleges megfosztására vonatkozó e. megyei és egyh. kerületi bíróságok ítélete nem egybehangzó.

Az egyházi törvényszékek a feleket a vizsgálatnál vagy tárgyalásnál elkövetett rendzavarás, a jelenlevőknek s különösen a bíróságnak sértegetése (széksértés) esetében rendreutasíthatják, vagy 100 K-ig, terjedhető pénzbírsággal büntethetik; esetleg fegyelmi eljárás alá vethetik (l. ág. hitv. ev. zsin. törv. 351. §. ev. ref. zsin. törv. 324. §.) Ezen határozat ellen felebbezésnek nincs helye.

E) Birói eljárás: 1. Általában. Törvényszéki ülésekre az elnökség az illetékes tagokat 15 nappal előbb, előzőleg meghívja. Érdektelt bíró nem vehet részt az eljárásban, ítéletben. A birói eljárás az első fokon szóbeli és közvetlen, nyilvános de a közérkölciség szempontjából zártülés is tartható; felsőbb fokokon írásbeli. A tárgyalás nyilvános, úgyszintén az ítélet kihirdetése is, de az ítélet zárt ülésben hozatik. A panaszlottnak joga van magát a vizsgálatnál őt illető jogok tekintetében ügyvéd által képviseltetni, úgyszintén a tárgyalásoknál az ügyvédek sorából választandó védő segítségével élni. Panaszlott a tárgyaláson oly tanúkat is állíthat, kik meg nem idéztettek. Az ügy érdeme ítélettel, minden más kérdés végzéssel döntenek el. Bizonyítékul alkalmaztatnak a bíróság belátása szerinti bizonyítási eszközök (az eskü kivételével); a törvényszék azonban a bizonyítékok szabad mérlegelése útján szerzett meggyőződése szerint határoz s ítéleteinél az egyh. törvényeket és szabályrendeleteket, valamint a polgári anyagi magánjognak ezekkel ellentétben nem álló szabályait alkalmazza. A törvényszék határozatát annak meghozatala után az elnökség azonnal kihirdeti. Az ítélet alapjául a dologi perekben felperes kérelme szolgál, melyen túlterjeszkedni a bíróság jogosítva nincs. Fegyelmi ügyekben ezen korlátozás elesik. 2. Különösen: a) Egyházi vétségek esetében: A fegyelmi eljárás vagy magán-panasz alapján vagy hivatalból indíttatik meg. Agostai hitv. ev. E. A. § 352. szerint, az egyházi tisztviselőnek saját kérelmére is. A fegyelmi eljárást mindig azon közigazgatási hatóságnak u. m. (ev. ref. ev. szász. presbyterium,) e. megye, e. kerület, egyh. egyetem, e. konvent elnökségének, illetve főtisztviselőjének: egyetemes felügyelő, püspök, esperes (ág. h. ev. zsin. törv. 354. §.) kell panasz, vagy kérelem alapján megindítania, a ki a panaszlottnak, közvetlen főnöke, s a kinek fegyelmi hatósága alá tartozik. Az van hivatva az illető törvényszéket felhívni az eljárásra. vagy esetleg a panaszt elutasítani. Az e. megyei, e. kerületi és egyetemes közgyűlések is elrendelhetik a hatóságuk alá tartozó egyh. tisztviselők ellen az eljárást, a vizsgálatot (ág. h. ev. zsin. törv. § 360.). Az elnökség az ügyész meghallgatása után a bíróság kebe

léből (ág. h. e. zsin. törv. § 362.) egy, illetve ev. ref. zsin. törv. § 368. két, egy egyházi és egy világi, tagot küld ki, vizsgáló biztosul, illetve vizsgáló küldöttségül. Ezek a tényállást alaposan és részletesen kideríteni tartoznak s az összes ügyiratokat a bíróság elé jegyzőkönyvvvel terjesztik fel az elnökség útján. Az elnökség ezeket mind az ügyészhez s illetve az ev. ref. egyházban (zsin. törv. § 371.) az előadóhoz teszi át. Ezek áttanulmányozván az ügyet, vagy az eljárás megszüntetése, vagy a tárgyalás megkezdése iránt tesznek javaslatot. A bíróság dönt. Tárgyalásra minden érdekelt fél, tanuk, esetleg szakértők stb. az elnökség által hivatalnak meg. A tárgyalást az elnökség a kitűzött ügy megnevezésével s a felek szabályszerűleg történt megidézésének igazolásával nyitja meg. A tárgyalásról jegyzőkönyv veendő fel, melyet az elnökség és a jegyző ír alá. Az ítélet, indokaival együtt, 8 nap alatt annyi példányban adandó ki, hogy mindegyik fél egy példányt kapjon. Az ítélet az illető törvényszék elnökségének hivatalos pecsétjével lálandó el. Az ev. ref. egyházban (zsin. törv. § 381.) az ítéletet indokaival együtt legfeljebb 3 nap alatt a bíróság jegyzője írásba foglalja, melyet jogosítva vannak a felek másolatban kivenni. Az ítéletben a vádlott vagy felmentetik, vagy vétkesnek nyilvánítatik. Ha az ítéletben felmentés mondatik ki, a panaszos az összes költségeknek 15 nap alatti megfizetésében marasztaltatik el. Ha az ítéletben vétkeség mondatik ki, a vétkesnek nyilvánított büntetése is megszabandó s a vétkes köteleztetik az összes költségeknek 15 nap alatti megfizetésére. Az ítélet jogerőre emelkedése esetében, a bíróság elnöke az ítélet végrehajtásáról intézkedik. A panaszlott hivataláról való lemondás folytán kimondott megszüntetés esetében is kötelezendő a perköltségek megfizetésére. A felfüggesztés kimondható: a) a büntető bíróság jogerejű vádhatározata alapján, b) súlyos fegyelmi vétség esetén, c) ha az első folyamodású bíróság vádlottat nyugalomba helyezésre, vagy hivatalvesztésre ítélte, d) ha ellene csőd nyitvatott, vagy ha pazarlás miatt gondnokság alá helyeztetett. (Ev. ref. zsin. törv. § 398.) A felfüggesztést az mondja ki, a ki a fegyelmi eljárást megindíthatni van hivatva. A felfüggesztés megszűnik, ha: a) a

vádolt a büntető bíróság által büntetlennek nyilvánítatik, b) ha az egyh. törvényszék az eljárást beszüntette, vagy a vádlottat felmentette és c) ha az elnökség által elrendelt felfüggesztést a bíróság megszüntette. A felfüggesztő határozatot írásba kell foglalni, indokolni s a felfüggesztettnek kézbesíteni. A felfüggesztett, de felmentett vádlottnak teljes kártérítés jár, melyet a bíróság határoz meg. A felfüggesztés $\frac{2}{3}$ fizetés visszatartásával azonnal hatályba lép s annak tartama alatt a felfüggesztett semmiféle hivatalos teendőt nem végezhet és más egyházi hivatalt sem láthat el.

b) Közigazgatási bírói eljárás, vagy is eljárás az egyházi közigazgatás terén felmerült s az ág. h. ev. zsin. törv. 329. §-ában s az ev. ref. zsin. törv. 300. §-ában meghatározott ügyekben. (l. fent B) alatt) a 329. §. b) c) d) esetében a keresetlevél két példányban az illetékes a) esetén kiküldött törvényszék elnökségéhez adandó be. A keresetlevél beadására: 329. §. a) b) c) d) esetében csak közvetlenül érdekelt felek, vagy azok törvényes képviselői vannak jogosítva; e) esetén vagyis választási ügyekben nemcsak az illető egyházközség tagjai, de az esperes által kirendelt tisztiügyész is; f) esetén az illetékes egyházi testület, melynek az illető tagja; g) esetén az, a kit az illetékes közgyűlés arra utasított. — A keresetlevélnek mindent fel kell ölelnie, amivel bizonyítani kíván. (A régi: „quis, quid, coram quo, quo jure petatur et a quo?” utasítás szerint.) A törvényszék elnöksége az ügynek előadót rendel. Az ev. ref. zs. t. 326, 327 §-a értelmében az elnökség előbb vizsgáló bizottságot (egy egyh. egy vil. tag) küld ki s azután bíz meg egy előadót az ügy előadásával. § 332. Az előadó a felek között az egyességet kísérti meg; ha ez létre nem jött, vizsgálatot tart. A vizsgálat alkalmával köteles az előadó, illetve vizsgál. bizottság (ev. ref.) a tényállást hivatalból kinyomozni, esetleg szakértői szemlét tart. Tárgyalás megnyitása (de megkezdése előtt) után az elnök a felek közt az egyességet kísérti meg. A törvényszék tagjai a jelenlévők mindenikéhez, a felek vagy megbízottak a tanúkhöz kérdéseket intézhetnek. — Ha a felperes a tárgyalás kezdetén keresetét vissza-

vonta, vagy sem személyesen, sem ügyvéd által meg nem jelent, az eljárás megszüntetése mellett a felmerült eljárási és alperesi költségeknek 15 nap alatt való megfizetésére kötelezendő; ugyanez áll azon esetre is, ha egyik fél sem jelent meg a tárgyalásra, de akkor (közösen) egyenlő arányban fizetnek. Választási ügyekben a választás (szavazás) vagy megerősítendő vagy megsemmisítendő, s ez utóbbi esetben az ítélet által új választás (szavazás) rendelendő el. — A választás érvénytelenségének okozója ellen a költségek megtérítése iránt a kereseti jog fenntartatik. A pervesztes fél rendszerint a perköltségek fizetésében is elmarasztalandó, azonban méltánylást érdemlő esetekben a bíróság, meghatározott arányban az összes peres feleket kötelezheti a fizetésre. Az elmarasztaló ítéletben a kötelesség teljesítésére 15 napi határidő tűzendő ki, mely az ítélet jogereje beálltával, a jelen nem lévő felekre nézve a kézbesítés napjától számíttatik.

F) Perorvoslatok. A szabályszerű időben, 15 nap alatt, nem felebbezett ítélet jogerős. A felebbezés az első fokú törvényszék elnökségénél adandó be. A felebbező hátrányára az ítélet meg nem változtatható. Az igazolási (ha meg nem jelent, ha lekéselt felebbezésével) kérelem azon egyházi törvényszék elnökségénél adandó be, 15 nap alatt, melynél a mulasztás történt, illetőleg, a melyik a visszautasító végzést hozta. Perújításnak van helye, ha a felek alapos okot tudnak az igazolás tekintetében bizonyítani, de az igazolási határidő már elmúlt, vagy új tényeket és lényeges bizonyítási adatokat hoznak fel. A perújítási kérelem az alperben eljáró elsőfokú törv.-szék elnökségénél adandó be. — Perújításnak birtokon kívül, csak egyszer van helye. — (Az ev. ref. zs. t. § 358. igazolásnak — egyházi bíróságok előtt — helye nincs. — Perújításnak § 358, s. k. közigazgatási bíróság előtt egy ízben: anya- és társ-, leány- vagy fiók-egyházak közti vitában (§ 300 3. p.) alakuló egyházközségeknek más e. k.-kel közösen használt egyh. és isk. vagyona megosztásánál § 300. 4. p. hat hónap — legkésőbb 5 év alatt. Fegyelmi ügyekben 90 nap alatt, hivatalvesztésnél minden időben, büntetőbíróági ítéletek esetén 30 nap alatt.)

G) Kézbesítés. A birói határozatok kézbesítése

azon egyházközség előjárósága (ev. ref. zs. t. §. 331. lelkészi hivatala) útján történik, a melynek kötelekébe az illető fél tartozik. A kézbesítés vétbizonyítvány, kézbesítési ív mellett történik, vagy esetleg posta útján s erről az előjáróság (a lelkész) az illetékes egyházi hatóságnak (a megkeresőnek) azonnal jelentést tesz. Az idézés a tárgyalásra a félnek saját kezéhez kézbesítendő, úgy szintén a határozat, a nyilatkozatra való felhívás is. — A tárgyalási határnapra való idézés, a fél honn nem léteben, két tanu előtt alperes lakásán hagyandó, vagy kifüggesztendő s erről, ha alperesnek háznépe van, a háznép értesítendő s ez a vevényen megjegyzendő. — Ha alperesnek az első bíróság gondnokot rendelt, ennek kézbesítetik.

H) Végrehajtás. Az ev. ref. zsin. törv. szerint az ítélet jogerőre emelkedése esetében a bíróság elnöke az ítélet végrehajtásáról intézkedik. (§ 385 fegy. eljár.) A jogerőre emelkedett ítélet a közigazgatási birói eljárásról szóló 348 §. értelmében „lelkészválasztási esetekben az e-peresnek, egyéb esetekben az esperes útján az illetékes presbyteriumoknak további törvényszerű eljárás, végrehajtás végezt kiadatik. — A pénzbírságok a 305. §. szerint a bíróság által megjelölt egyházi és iskolai célokra fordíttatnak. — A fegyelmi eljárásban ítéletileg kimondott hivataltól való elmozdítás és végleges megfosztás végrehajtása tekintetében a világi hatóságok segélye is igénybe vehető.“ § 306. Az ág. hitv. ev. zsinati törv. szerint § 438 - 443. ha a hozott ítéletek jogerőre emelkedtek és a költségek fizetésében elmarasztaló végzések az elmarasztaltaknak kézbesítettek, azoknak végrehajtását az elsőfokú törvényszék elnöksége hivatalból rendeli el s a végrehajtás foganatosításával a bíróság egyik tagját bízza meg s ezzel egyidejűleg a jogerejű ítélet hiteles másolatát az ítélet által érdekelt felek közvetlen felsőbb egyházi hatóságának (e. megye, egyh. kerület, e. egyetem,) a pénzbüntetésről szóló ítéletek pedig ezen felül az egyetemes egyházi közalap kezelőjének, (mert a pénzbüntetések oda folynak be) megküldi. — Ha az e. megyei elnökség ezen köteletségének teljesítésében késedelmeskedik, vagy vonakodik, bármely érdekelt fél kérelmére, vagy bármely egyh. hatóság panaszára

a másodfokú törv.-szék elnöksége s ha ez is kése-
delmeskednék, vagy vonakodnék, az egyet. felügyelő
intézkedik az ítélet végrehajtásáról s rendel kikül-
döttet. A kiküldött a végrehajtás foganatosításában
haladék nélkül eljárni tartozik s arról a kiküldőhöz
adja be jelentését. — Ha bármely érdekelt fél a
kiküldött eljárása által magát sértve érzi, 8 nap
alatt a kiküldőnél előterjesztést adhat be, mely
felett az végérvényesen határoz. — Ellenszegülés,
vagy pénzbeli elmarasztalás behajtása esetén a
karhatalom kirendelése, illetve az államhatalom
segélye és eljárása végett a világi hatóság keresendő
meg. A megkeresést, a kiküldött jelentése alapján
a kiküldő egyh. törv.-szék elnöksége eszközzi. Ha a
pénzbüntetés a szabályszerű 15 nap alatt meg nem
fizettetett, a pénzbüntetés összege, a mennyiben az
illető egyházi fizetést élvez, fizetéséből való levonás,
illetve fizetésének a pénzbüntetésre fordítása útján
hajtandó be; a mennyiben pedig ily fizetése nincs,
vagy van ugyan, de annak egy évi összege nem
fedezi a kiszabott pénzbüntetést, ezen esetben az
illető tisztviselő, az ítéletben megállapított határidő
eltelte után, hivatalból azonnal elmozdítandó és
mindaddig míg a pénzbüntetést meg nem fizette,
egyházi vagy iskolai hivatalra másutt sem alkal-
mazható. § 441. — Ha törv. széki tárgyalás közben
zavargás, vagy széksértésért, pénzbírság rovatott ki
valakire, a bírságösszeg a fizetéséből való levonás,
illetve fizetésének a bírságra fordítása által hajtatik
be. § 351. 442. A végrehajtás után azon tisztviselő,
a ki (azt foganatosította) az iránt intézkedett, az
illetékes e. megyei, e. kerületi, vagy egyetemes
közgyűlésnek jelentést tesz.

VII. Egyházi vagyon.

Pénzügyek. (Külső létföltétel.)

A) Általában a magyar prot. egyházak egyházi vagyonáról, az erdélyi ev. száz egyház tekintetbe vétele nélkül.

A magyar prot. egyházak e. vagyona két forrásból keletkezett: u. m. a) a hivek önkéntes kisebb-nagyobb adományaiból, a melyekhez számítandók nemcsak az offertoriumok, colledák, legátiók, supplicációk s minden néven nevezendő könyöradomány gyűjtések útján szerzett összegek, az önkéntes önmegadóztatások, de a tekintélyes vagyont képviselő s egyes egyházszerető patronusok részéről adott nagyobb alapítványok is. — Az erdélyi ev. ref. egyházban ezen utóbbiak közé számítandók, az ev. ref. erdélyi fejedelmek is, kiktől az ev. ref. tiszántúli kerület egyes egyházai, intézményei is sok támogatásban, alapítványban részesültek, mert akkor Erdélyhez tartoztak. Származik a magyar prot. egyházak vagyona: b) a r. kath., gör. kath. (Erdélyben gör. kel.) s a felvidéken részben huszita, tehát más ker. egyházak vagyonának átörökléséből. — Ez pedig úgy történt, hogy a hol az egész községi, városi lakosság a reformáció zászlaja alá szegődött. — ott megtartván a templomot és annak minden tartozékát, az egyházi vagyont is átvitte magával az új egyházba. — Az 1576. év körül Magyarországot (és Erdélyt is) protestáns országnak lehetett volna mondani. — Jött az üldözés. Fájdalom ezen üldözés,

elnyomás idejében jó formán mind elveszett az átöröklött vagyon, sőt még az előbbeni módon összezerült vagyonnak nagy részét is magával vonta. Majd a birtokos hívek, a compossessorátusok jogán, később a tagosításkor s főleg II. József 1781. október 25-diki türelmi rendelete alapján, mindentűtt, a hol csak protestáns egyház keletkezett, a templomnak, parochiának és iskolának szolgáló belső telken kívül, egy egész külső telek (mansus integer) a parochiának és egy egész telek a templomnak és iskolának számára lett kihasítva. A telekhez járultak a telek után járó jogok: szabad fa, legeltetés, örletés stbi, s mivel időközben s mai napig sem halt ki a protestáns buzgóság, áldozatkészség, — lassacskán némi vagyonra teltek szert a protestáns egyházak. — De a sok, nagy szükséglettel szemben bizony — csak koldus — szegények maradtak azok! — A vagyon: alapítványokból, telkekből, biztosított jövedelmekből, úgynevezett hasznos jogokból, házakból — és tőkékből állott és áll; — de azért voltaképen az önmegadóztatás útján tartják fenn magokat a prot. egyházak. A hívek a sok teher alatt már-már roskadozván, — rendkívüli segélyül — fájdalom, még mindig nem törvény útján biztosítva, mert az 1848. XX. t. cz., mely ezt biztosítani akarta, még nincs végrehajtva, — jött az állam segélye. — Ez különböző alakban és különböző czímeken segített az egyházak terhein, úgy: hogy a tanítói fizetéseket kiegészíti, a tanítóknak korpótlékot ad, a tanítókat és tanárokat (kivéven a hittanárokat) nyugdíjban részesíti, az egyes prot. középiskoláknak államsegélyt ad, — a kerületeknek évenként bizonyos összegeket bocsát rendelkezésre, — az egyházi közalapokat évről-évre segíti s végül legújabbban (1898. XIV. t. cz.) a prot. lelkészek fizetését is kiegészíti 1600 koronára. — A protestáns egyházak legújabbban, t. i. az 1891—1894-diki zsinatokon, közalapokat teremtetek, melyek az egyetemes egyházi nyugdíjintézeteket vannak hivatva biztosítani s régi segélyegyleteiket, ápoldáikat, egyházi, egyházmegyei és egyházkerületi özvegy-árva intézeteiket, itt-ott magtáraikat és 1861-től a gyámintézeteket is megalapítván, — törvényileg szabályozott módon ezeket is fejleszteni törekszenek. — (L. ev. ref. özvegy-árva gyámintézet.)

Az egyházi vagyon mindenkor az egyes egyház-alapító vagy iskolaalapító testület tulajdonául tekintetett, és csakis az 1891—1894-diki zsinatok óta tekinthető az egyházi vagyon a prot. egyházakban s különösen az ág. hitv. ev. egyházban az egyetemes egyházénak, vagyis testületi birtoknak Magyarországon. — Ma tehát az egyházi birtok jogalanya a magyar prot. egyh.-ban nem az egyes, de az egész (összes) egyház.

B) Különösen az egyes magy. prot. egyházakban.

a) A szűkebb értelemben vett magyarhoni á. h. ev. egyházban a vagyon és pénzügyek tekintetében az 1891—1894-diki zsin. törv. V. R. § 224—238-ig általános határozatokat tartalmaz § 239—282-ig az egyházközségi, — 283—292. §. az e. megyei, — 293—303. §. az egyetemes-háztartásról, a 304—311. §. az egyházi közalapról s végül a 312—322. §. az ezekre vonatkozó intézkedések végrehajtásáról szól. (L. E. A. § 224—322. § V. Rész. „Az egyházi háztartásról.“)

1. Alt. határozatok. Az egyh.-község, egyh. megye, az e. kerület s az e. egyetem, az országos és egyházi törvényeknek és a felsőbb e. hatóságok törvényes intézkedéseinek korlátai között vagyonukkal önállóan rendelkeznek s ezen korlátok között a szükséges jövedelem előteremtéséről és hováfordításáról, valamint a háztartás kezeléséről és ellenőrzéséről, önkormányzati jogkörükben szabadon intézkednek. — Az ellenőrzést s illetőleg a felülvizsgálatot a legközelebbi felsőbb egyházi hatóság gyakorolja. Az egyházegyetem háztartását az egyet. közgyűlés által, tekintettel az egyes. e. kerületekre, választandó bizottság ellenőrzi és vizsgálja felül, mely bizottság 4 tagból áll, s az egyetem. egyh. számvevőszék elnökségének vezetése alatt működik. — Rend- és szabályellenes kezelés, valamint hiányos ellenőrzés és felülvizsgálat okozta károkért, a kezelő, ill. ellenőrző- és felülvizsgáló hatóságok és közegek felelősek és kártérítéssel tartoznak. — Az egyh. értékek szükség esetében a kezelési jog elvételeivel is biztosítandók. — Az alapítványoknak akár ingók, akár ingatlanokból álljanak, kezelése, biztosítása,

gyümölcsösztetése és jövedelmüknek mely célokra fordítása tekintetében az alapítók akaratára szolgál zsinórmértékül. — Az alapítványok és alapítvány-szerű értékek kezelésével megbízott testület, azok kezeléseért, a befolyó tiszta jövedelemből annak 6%-át még nem haladó kezelésidőjét vonhat le, ha ez az alapítók határozott akaratával, vagy a felügyeletet gyakorló egyh. hatóság intézkedéseivel nem ellenkezik. Tartozik azonban annak a testületnek, melynek céljaira az alapítvány rendeltetett, az alapítvány kezeléséről évenként kimerítő, számszerű kimutatást rendelkezésére bocsátani; viszont követelheti attól a testülettől, hogy a kiszolgáltatott jövedelemnek az alapítvány céljaira való fordítását igazolja. — Minden egyh. testület köteles ingó- és ingatlan vagyonát pontosan összeállítandó, évenként, a változásokkal kiegészítendő s illetőleg módosítandó, leltárban nyilvántartani. — Ugyanezen leltárban az adósságok és egyéb az egyh. vagyont illető terhek is kimutatandók. — Kötelesek továbbá az egyh. testületek évi szükségleteiket s az azok fedezésére szolgáló jövedelmeket rendes előirányzat alakjában összeállítani s a fedezetről gondoskodni. — Az egyház tőkési kivételes esetekben, de csak is a felsőbb egyh. hatóságnak helybenhagyásával és csak is biztosítékkal rendelkező ev. egyh. községeknél, — árvaszerű biztosíték nélkül is elhelyezhetők. — Az egyh. vagyont, bármely célra szolgáljon is, a felsőbb egyh. hatóság beléegyeztése nélkül tulajdonjogilag másra átruházni nem szabad. — Az egyh. vagyon az egyház tulajdona marad és jövedelme kizárólag az ág. hitv. ev. egyház céljaira fordítandó, még azon esetben is, ha azon intézetek, célok, melyekre jövedelme addig fordított, a magy. á. h. ev. egyház kötelékén kívül álló tényező rendelkezése alá kerülnek is. — A magy. ág. hitv. ev. egyház kötelékébe tartozó minden nagykorú, keresetképes, vagy vagyonnal bíró egyén tartozik azon e. község szükségleteinek fedezéséhez járulni, melynek területén lakik, illetőleg egyenes államadóval van meg róva. Minden egyh. testület köteles tisztviselőinek illetményeit, az erre hivatott kezelők közvetítésével beszederíteni: az illetőknek a megállapított mennyiségben, minőségben és időben kiszolgáltatni; a nekik lakásul, haszonélvezetül, vagy más célra rendelt

épületeket és telkeket jó karban tartani; az utóbbiakat esetleg rendszeren megmunkáltatni s az épületekre és telkekre eső összes közterheket, valamint az azok fentartására és biztosítására szükséges intézkedések megtételére szükséges költségeket viselni. A felsőbb egyh. hatóság jóváhagyása nélkül tett minden intézkedés, melynek következménye a lelkész vagy tanító híványilag megállapított illetményének csökkenése, érvénytelen; még abban az esetben is, ha ahhoz az érdekelt akár az illető testület kebelében történt alkalmaztatását megelőzőleg, akár tényleges hivataloskodása idején önként hozzájárult is. Rendes lelkésznek hivatala után járó évi összes illetménye tisztes lakáson és kerten kívül 1600 K-nál kisebb nem lehet. Az egyház által fentartott fő- és középiskolákban alkalmazott rendes tanerők fizetésének és nyugdíjazásának szabályozása érdekében az egyet. közgyűlés intézkedik.

2. Az egyházközség összes évi jövedelmeit és szükségleteit feltüntető előirányzatot az egyháztanács (presbyterium) állítja össze, s az egyházközségi közgyűlés állapítja meg véglegesen. Az egyházi rendes szükségletek fedezésére alapul szolgálnak: a) az e. község vagyonának jövedelme; b) az e. tagok önkéntes adakozásai; c) a kivetés. Kivetés alapjául szolgál a nagykorú, keresetképes e. községi tagok száma s az e. tagokra kivetett egyenes állami adó. Munkára képes minden e. községi tag, ha önálló, ill. életének 24-dik évét betöltötte, személyes járandósággal terhelhető. Ennek mennyisége aránylagosan, tekintettel a tagok keresetére, társadalmi állására s egyszersmind vagyoni állapotára, állapítandó meg. 50 K-t meghaladó évi személyes járandóság fizetésére egy e. k. tag sem kötelezhető. Személyes járandóság fizetésére nem kötelezhetőek a keresetképtelen s egyuttal vagyon-talan e. tagok, továbbá a keresetképesek sem azon e. községben, melynek területén nem tartózkodnak állandóan, feltéve, hogy állandó lakóhelyükön a személyes járandóságot rendszeren fizetik. Ha a személyes járandóságok czimén befolyó jövedelem az e. k. szükségletek fedezésére nem elégséges, az e. k. tagjai az előző évi egyenes (de nem pót) állami adó alapján is megadóztathatók. Ez alapon egyházi adót fizetni köteles minden az e.

község területén egyenes állami adóval megrótt ev. egyén, bizonyos meghatározott százalék arányában; de ugyanazon adótárgy csak egy helyen szolgálhat egyházi adóalapul; az $\frac{1}{4}$ részben alapul vett állami adóra eső egyh. adó 100 K-nál, a felerészben alapul vett állami adóra eső egyh. járandóság 200 K-nál nem lehet nagyobb. Azon járulékok, a melyek oly egyh. tagoktól folynak be, kik közvetlenül valamely leány-egyházközséghez csatolt községben adóznak, felerészben az anya e. k., felerészben a leány e. k. javára esnek. Vegyes házasságban élő ág. h. ev. egyén, egyházi adóval csak azon összeg erejéig terhelhető, mely az ő saját adóalapjának (és nem a közösnek) felel meg. Azon egyh. községeknek, melyekben az egyh. adót az adóhivatalok szedik be, az ill. egyh. megye megengedheti, hogy az egyh. tagok járandóságainak kivetésénél kizárólag az egyh. tagok egyenes államadója szolgáljon alapul. Ugyanezen intézkedések szolgálnak alapul az egyh. tisztviselők terményekben járó illetményeinek kivetésénél is. A terményekben járó fizetés készpénzben is leroható az egyh. közgyűlés és az érdekelt fél beegyezésével s az ill. e. megye jóváhagyásával. Az egyh. községi tagokat a lelkes és tanító érdekében terhelő földművelési munkák, fuvarok és személyes szolgálmányok megválthatók. Az e. tagok e. járandóságának kivetését az egyháztanács eszközli, de úgy, hogy ez részletes kimutatásban az egész költségvetéssel együtt kellő időre közgyűlésileg végleg megállapítható legyen. A kik sérelmesnek tartják magokra nézve a kivetést az egyházi közgyűléstől számítandó 30 nap alatt az e. megyei számvevőszékhez felebezhetnek. Ennek határozata ellen egyh. község és elégedetlen fél az e. megyei közgyűléshez folyamodhatik. Az egyh. tagok járulékaiknak beszédése az e. községi gondnokok kötelessége, kik az adózó feleket a szedés idejéről előre értesíteni s a beszédett összes járulékokat nyugtázni kötelesek. Azon feleknek, kik hátralékban maradtak, újabb határidő tűztik ki, s ha ekkor sem fizetnek, az e. község elnöksége az ill. polgári hatóságot keresi meg, hogy a hátralékoknak végrehajtás útján leendő behajtását eszközölje. A gondnok, ill. pénztáros kezeli az e. községnek vagyonát és vezeti háztartását. A gondnoki és pénztárosi kezelést közvetlenül ellenőrzi

az egyháztanács, mely a kezelők felelősségében osztozik. Az egyh. községi számadást, esetleg számadásokat, az ill. kezelők állítják össze s meghatározott időre az egyh. tanács elé terjesztik. Az egyh. tanács a számadást, esetleg számadásokat megvizsgálja és észrevételeivel s javaslatával együtt a közgyűlés elé terjeszti, de úgy, hogy észrevételeit a számadókkal azonnal közli. Ha valamely gondnok, vagy kezelő hűtlen kezelés, vagy rendellenes számadás miatt elmarasztaltatott, hivatalában nem maradhat és egyh. vagyonkezeléssel soha többé meg nem bízható. A lelkésznek és tanítónak egyházközsége vagyonát kezelnie nem szabad; köteles azonban mindakettő az egyh. tanácsal az ellenőrzés és felügyelet munkájában osztozni, a számvitel munkájába befolyjni s a levéltárt kezelni. Az egyházközségnek csak akkor van joga az e. község terhére adósságot fölvenni, ingatlan vagyont eladni, ingatlanokat vásárolni, új építkezéseket eszközölni, meglévő épületeit gyökeresen átalakítani és vagyonát csere útján változtatni, ha erre vonatkozó közgyűlési határozatát az e. megyei közgyűlés helyben hagyta; sürgős és kivételes esetekben megadhatja az engedélyt felelősség terhe alatt az e. megye elnöksége is, köteles azonban erről az e. megyei közgyűlést utólagosan értesíteni.

3. Az e. megye a maga háztartási ügyeit részletesen szabályrendelettel, melyet az e. ker. közgyűlés erősít meg, szabályozza. Az e. megye hatásköréhez tartozó háztartási ügyeknek közgyűlési tárgyalás végett való előkészítése s esetleg elintézése egy szakbizottságra, az e. megyei számvevőszékre ruháztatik át. Az e. megyei számvevőszék az e. megyei közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz. Az e. megyei vagyonnak kezelése az e. megyei pénztárosnak, esetleg pénztárosoknak, a kezelés közvetlen ellenőrzése pedig az e. megyei ellenőrnek, esetleg ellenőröknek kötelessége. Az egyh. megye a szükségletei fedezésére megkívántató összegeket a mennyiben erre más jövedelmi forrása nincsen, kivetí az e. megyei e. községekbe. Az érvényben lévő kivetési kulcsnak megváltoztatása s az e. községekbe kivetetni szokott évi összeg felemelése tárgyában hozott e. megyei közgyűlési határozat csak abban az eset-

ben válik jogérvényessé, ha ahhoz az érdekelt e. községek többsége szavazatával hozzájárult. Havalamely e. község az e. megye kivetését magára nézve sérelmesnek találja, ügyét, birtokon kívül, az e. kerületi s ettől az egyetemes e. közgyűlésre felebezheti és pedig a végzés napjától 30 napon belül. Az e. megye köteles esperesének tiszteleldíját s iroda átalányul, esetleg segédlelkész tartására, megfelelő évi összeget utalványozni.

4. Az egyházkerületek és az egyh. egyetem hatáskörébe tartozó háztartási ügyeknek közgyűlési tárgyalás végett való előkészítése s esetleg elintézése két szakbizottságra bízatik. Ezek: az e. kerületekre vonatkozólag az e. kerületi, az e. egyetemre vonatkozólag az egyetemes egyh. pénzügyi bizottság és számvevőszék. E szakbizottságok egyházi és világi elnökeit és tagjait, kiknek számát a választó közgyűlés határozza meg, az illető e. kerületi, illetve egyetemes közgyűlés választja. A pénzügyi bizottságoknak tagjai a kezelők és ellenőrök is. A szükséglet fedezésére megkívántató összeget kivetí az egyházkerület az e. megyékre, az e. egyetem az e. kerületekre. Az érvényben levő kivetési kulcsnak megváltoztatása s az e. megyékre, ill. e. kerületekre kivettetni szokott évi járulékok fölemelése érdekében hozott közgyűlési határozat csak abban az esetben emelkedik jogerőre, ha ahhoz az érdekelt e. községek többsége szavazatával hozzájárult. Az e. kerületi kivetést sérelmesnek találó e. megye orvoslás végett, birtokon kívül, az egyetemes e. számvevőszékhez felebbezhet. Úgy az e. kerületek, valamint az e. egyetem háztartásuk részletes szabályozását szabályrendelettel eszközlik. Az egyházkerület köteles püspökének tiszteleldíját és irodaátalányul, valamint irodavezetőjének díjazására megfelelő összeget utalványozni. A püspök mellé egyuttal másodlelkész is alkalmaztatik. § 140.

5. Az ág. hit. ev. egyházi közalapnak célja: hogy az egyház egyetemének fejlődése, megerősödése, vallási, közművelődési és közjótékonyági intézményeinek fölvirágoztatása érdekében anyagi támogatással való megvalósítását mozdítsa elő mindazon intézkedésekre, melyeknek saját körükben való fogantatására az e. községek, e. megyék és e. kerületek a maguk erejéből képtele-

nek. Célja nevezetesen: a) oly szegény egyházak gyámolítása, melyeknek önálló fennállását az egyet. egyház érdeke kívánja, ha fennállásuk sem a maguk erejéből, sem az e. megyei és e. kerületi hatóságok anyagi támogatásával nem eszközlhetők; b) új egyh. községeknek. ill. missiók szervezésének és fentartásának, főleg pedig oly ág. hitv. evangélikusok lelki gondozásának előmozdítása, kik az anyaegyh. község oltalmától távoleső helyen laknak; c) egyházi, iskolai s emberbaráti, különösen ev. nőnevelő és árva-intézetek felállításának és fentartásának és az ág. hitv. ev. ifjúság hitünkben való oktatásának és vallásos nevelésének előmozdítása, ill. eszközlése oly tanintézetekben, melyek az egyház intézkedési jogköréhez nem tartoznak. d) előregedett vagy hivataluk folytatására képtelenné vált lelkészek vagy ezek özvegyei és árvái számára nyugdíj-intézet szervezése és gyámolítása; e) egyéb, a közalap céljával összhangban álló célok előmozdítása. Az egyházi közalap jövedelme a következőkből áll: a) az e. községek részéről tagjaik egyenes államadójának félszázaléka erejéig beszolgáltatandó évi járulékokból. A közalaphoz való járulás kötelessége kiterjed a lelkészekre, tanárookra és tanítókra is. A mely családfő évi egyenes államadója félszázalékának huszszorosát a közalap javára egyszerre befizeti, az saját személyére nézve a közalaphoz való járulás kötelezettsége alól fölmentetik. b) Kegyes adományokból és hagyományokból. c) Az alaptőke kamataiból. d) Egyéb rendkívüli bevételekből, melyeket az egyetemes egyház a közalaphoz csatol. Az alaptőke javára fordítatnak: a) az első évi összes jövedelmen kívül, b) a második évtől fogva az alaptőke kamatainak husz százaléka; c) a családfők részéről évi egyenes államadójuk félszázalékának huszszorosa fejében befolyó összegek; d) a tőke gyarapítására szánt adományok, hagyományok és alapítványok, és e) a pénzbüntetésekől befolyó összegek és pénzbírságok § 326. és 351. (és végül f) a nyugdíjintézetre a lelkészi állomások intercalaris jövedelme § 75.)

Az egyházi közalap kezeléséről, a járulékok kivetéséről, a tőkék elhelyezéséről, az ellenőrzés gyakorlásáról és a segély kiosztásáról az ezekre

vonatkozó szabályrendelet intézkedik, melyet az egyetemes közgyűlés állapított meg. A mely e. község járulékait pontosan be nem fizette és mulasztását alapos okokkal nem igazolta, vagy a mely e. község háztartási bajait más úton-módon is orvosolhatja a nélkül, hogy a közalap támogatását kellene igénybe vennie, — az a segélyezésből kizáratik. A szegény egyházak és iskolai tápintézetek (alumniumok) javára gyakorlatban levő adománygyűjtés (supplicatio) ügye az e. közgyűlés hatáskörébe utaltatott.

6. Az egyh. háztartásra vonatkozó intézkedések végrehajtásánál fel kell említenünk, hogy még maga a zsinat, a mely e törvényeket hozta, alkotott egy törvényt a magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes nyugdíjintézetről. Ez 4 §-ból áll. E nyugdíjintézet a r. lelkészeknek, önálló vallástanítóknak és énekvezéreknek, (kántorok), valamint a theologiai és önálló vallástanároknak munkaképtelenné válásuk esetére nyugdíjat, elbaltuk után pedig özvegyeik és árváik részére ellátási díjat biztosít. A nyugdíjintézet alapjához és fentartásához az egyet. egyház, az e. községek, ill. az egyházi intézeteket fentartó testületek és a nyugdíjra jogosultak meghatározott arányban kötelesek hozzájárulni. Ezen arányt, a nyugdíjintézet szervezetét, nevezetesen a nyugdíjintézetbe való belépést és felvételt, a nyugdíjigények összegét, a nyugdíjaztatás feltételeit, valamint a kezelés és kormányzás módját az egyetemes közgyűlés szabályrendeletileg állapította meg 1897-ik évi okt. 20–23-diki közgyűlése jkvi 70-dik pontjában. Az egyetemes nyugdíjintézet a fenállott és fenálló részleges, ilyen célú intézetek létét nem alterálja. Törvény értelmében (§ 4) ezen nyugdíjintézet 1897. évi január 1-jén lépett életbe.

Fel kell említenünk továbbá, hogy az összes politikai községek, telepek és puszták valamely egyházközségbe kebelezettek be; (l. 1868. 53. t. cz. 20. és 24. §. E. A. 315. §. — 234 §.) hogy a lelkészek fizetései újabban a congrua törvény alapján rendezettek; s végül, hogy a zsinat, ugyancsak egy 5 §-os külön törvény megalkotásával gondoskodott az egyet. egyh. evang. gyámintézet fentartásáról. Ennek feladata § 3. mindazon egyh. céloknak

segélynyújtás általi előmozdítása, melyek az egyházi közalapból kielégítően nem támogathatók. Jövedelmi forrásai: alapítványi kamatok, adományok, offeratoriumok, évenként egyszer eszközrendő gyűjtések.

Jegyzet: Az egyetemes nyugdíjintézetéről és az e. e. e. gyámintézetéről szóló törvényeket Ő felsége a király 1894. okt. 10-dikén jóváhagyta és megerősítette.

b) Erdélyi evang. (szász) egyház.

Midőn a szász nemzeti egyetem az universitas nationis saxonicae 1550-ben azon törvényt hozta, hogy az egyes városok, mezővárosok és falvakban a „Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen“ értelmében reformáltassanak az egyházak — s ez meg is történt, — akkor az összes az erdélyi szászok kezén volt s az előtt, a r. kath. egyházhoz való tartozásuk idején, ama egyház szükségleteire szolgáló egyházi vagyon is átment az új, az ágost. hitv. ev. egyházra. — És ezen egyház azt a vagyont, mint nemzeti egyházi vagyont azóta, a később beállott nyomatások, üldöztetések daczára is megtartotta, — s ma is bírja s önállóan kezeli. Volt pedig minden egyes egyházközségnek, Bezirknek (egyor káptalan) és a nagyszebeni prépostságnak is vagyona s mivel a gyulafehérvári püspök joghatóságának voltak alávetve, olyan vagyon, illetve jövedelem is, melyből ezen viszonyból folyó (püspöki adók) kiadásait fedezték. Innen van, hogy ma is van: egyházközségi, egyh. megyei (Bezirk) és egyetemes vagyon, illetve jövedelem; sőt az egyes egyházas intézményeknek: iskoláknak, szegényházaknak, kórházaknak stbi is külön vagyona, jövedelme van. A középkori r. kath. egyházi szabály, mely szerint minden parochiának egy egész telekkel (mansus integer) a templomnak külön, később a tanítóval közös, egy egész telekkel kell birnia a telekkel vele járó jogokkal, (szabad fa a közös közs. erdőből, szabad legeltetés a közlegelőn stbi, stbi) — itt bőven be lett tartva. Ebhez járult a parochiák tizedjoga, a decima, dézsma, stolaré, ingyenmunka stb. stbi. A dézsmát az 1848-diki törvényhozás megszüntetvén,

dézsma váltság czímén az egyes papiállomások tete-
mes összegeket húznak a kincstárból. Az állam is
hozzájárul ezen egyház egyetemes szükségletei
fedezéséhez és pedig nemcsak a 19-dik század közepe
óta 1887-ig megadott évi 32 ezer koronával, (azóta
a brassói magyar esperesség is részesülvén belőle)
1887-től 30.622 korona 24 fillérrel, hanem külön-
böző czimeken és a szükséghez képest.

A mi ezen vagyon állagát illeti: az fekvősé-
gekből, épületekből, alapítványokból és tőkékből áll
és bizonyos biztosított jövedelmekből. A jövedelem
egyik forrása az adományok és a meghatározott
célokra szedhető egyháziadó is, mely utóbbi két
évnél tovább, vagy az egyetemes egyházból csak
felsőbb engedéllyel szedhető § 8. Verf.

Az egyes egyházak községek vagyonát
a presbyterium ellenőrzése mellett s annak meg-
bízásából a „Kirchenväter“, („Kirchenmeister“) a
templomatyák, egyházatyák kezelik § 38.
Verf., s év végével annak számolnak be, § 36.
Verf., ők kezelik az egyházi, parocbiai (papi) iskolai,
és jótékonyintézeti vagyont és az alapítványokat,
mindezt a presbyteriummal közös felelősség mellett,
annak ellenőrzése és utasításai szerint. (§ 36., 13.,
14., 15., 16., 17. pont.) A szegényekről, hasonló fel-
tételek mellett, az „Armenpfleger“-ek a sze-
gények, árvák-atyái, (szegények gondnoka, árva-
atya) gondoskodnak, azok gyűjtik az adományokat,
beveszik a jövedelmet és fedezik a kiadásokat s
mint a fentebbiek bármikor kötelesek magokat a
pénztár vizsgálatnak alávetni. Csak ovadékképes
egyének választatnak templomatyáknak, árvaatyák-
nak stb. 2—2 évenként. § 40.

Az egyes (Bezirk) esperesség közgyűlése
ellenőrzi az esp. és az egyes egyházak vagyon- és
jövedelem kezelését; gyűjtéseket eszközöl a segély-
és nyugdíjintézetre, melyek az egyházi tiszt-
viselők: papok, tanárok, tanítók javára, özvegyek
és árvák, szegény egyházak segélyezésére alapít-
tattak vagy alapíttatnak, § 78., az ellenőrzést a
Bezirksconsistorium útján eszközli § 95.
pont 6., 7., gondoskodik egy theol. könyvtárról
s arra adományokat és évi járulékokat szed a papok,
tanárok, tanítóktól § 96. A kezelő a consistoriumnak
felelős, az esperesség által 4 évre választott egy,

vagy több „Bezirkskirchenmeister“ = esperességi gondnok (pénztárnok), kinek eljárásáért azonban a Bezirksconsistorium felelős, mert az vizsgálja meg évről-évre számadásait § 95. 6. p., melyek az esperességnek évről-évre betérjesztendőik és az által az egyetemre felterjesztendőik.

Az egyetemes egyház (Landeskirche) közgyűlése (Vertretung) gondoskodik a szegény egyházak és iskolák segélyezéséről, külön alapot gyűjt a papjelöltek, tanár- és tanítójelöltek gyámoltására, ellenőrzi és kezelteti az egyetemes alapokat és alapítványokat. § 116. 7., 8., 10. pont, választ egy vagy több Landeskirchenmeistert egyetemes (gondnokot) pénztárnokot 4 évre; gondoskodik egy egyetemes nyugdíj- és segélyező-intézetéről. Az ellenőrzést az esperességek felett e tekintetben a Landeskonsistorium által eszközli, mely az egyetemes pénztárosok által kezelt egyetemes alapok és jövedelmek helyes kezeléseért a pénztárosokkal együtt felelős, mert azok neki számolnak be. § 152 16. pont; ezen számadások az egyetemes közgyűlésnek évről-évre betérjesztendőik, és (épen úgy mint az esperességek) az esperességek útján az egyes egyházak presbyteriumaival közlendők. (§ 85. § 152.)

c) Az országos ev. ref. egyházban.

Az ev. ref. zsin. törv. két külön részben szól a pénzügyekről u. m.: a 238—257. §-ig, az egyházi adóról, (IV. Rész) és a 258—272. §-ig az egyházi közalapról (V. Rész) intézkedvén; az iskolák vagyonának kezeléséről az illető autonóm egyházi testületek gondoskodnak, t. i. az e. község, az e. megye, az e. kerület, melyek mindennemű iskolákat, a legalsóbbtól a legfelsőbbig, jogosítva vannak felállítani, fenntartani, de az egyetemes konvent mint közoktatási hatóság 496. §. p. 4. felüggel, hogy minden tanintézeti vagyon és alapítvány biztosan elhelyezve gyümölcsözőtessék és rendeltetési céljaira fordítottassék stb. (Lásd III. Köznevelési és közoktatási szervezet. I—V. R. § 405—496.)

α) A magyar orsz. ref. egyházi adó kétféle természetű: a) a helybeli egyház és iskola

fentartására, b) a központi: egyházmegyei, kerületi, konventi és zsinati költségek fedezésére szolgáló adó. a) Helybeli: Az adók, melyek (különösen az a) alattiak) továbbra is terményekben, szolgálmányokban és készpénzben fizetendők, kivételése, beszedése, esetleg behajtása és beszolgáltatása a presbyterium kötelessége. E czélból: 1. minden presbyterium egy rendes vagy onkönyvet készített, melyben mindenféle egyházi és iskolai épületek, ingóságok, házbirtokok, földek, tőke-pénzek, alapítványok, hasznos jogok s azoknak remélhető évi jövedelme legyen kitüntetve s egy teherlap legyen, melyben az egyháznak terheijegyeztetnek fel. 2. Összeállíttatja egy külön rovatos kimutatásban feltétlenül fedezendő szükségleteit. Ezen vagy onkönyvet és rovatos kimutatást helybenhagyás végett felterjeszti az egyházmegyéhez. Az egyház vagy on állagában vagy rendes szükségleteiben beálló változásokat a vagy onkönyvbe, r. kimutatásba bejegyezvén, jelentést tesz erről az esperesnek. Ezek alapján a presbyterium elkészíti a jövő évi „rendes költség előirányzatot.” Ezen előirányzat magában foglalja a feltétlenül teljesítendő kiadásokat, fizetéseket, költségeket stb. a fedezet rovatában pedig a vagy on, a perselyek, az adományok jövedelmét, és a hivekre kivetett személyes évi járandóságból befolyó értékeket. Az utóbbiak szedhetők a régi szokás, vagy osztályokba sorozás útján. Az osztályokba sorozás a hivek vagy onára és keresetére való tekintettel, de esetleges terheiknek figyelembe vételével történik. Ezen osztálybasorozás ellen az egyházmegyére lehet felebbezni. Adót, a kivetés szerint tartozik fizetni: minden adóképes, ott illetékes egyháztag; ha más községben illetékes, de ott lakása, üzlete van, a lakásbér értékének megfelelőleg; ha másutt fizet rendes egyh. adót, csak felét fizeti a reáeső adónak; ha sem nem illetékes, sem lakása nincs ott, ingatlana után a reáeső adónak $\frac{1}{4}$ -dét fizeti, de csak, ha az egyháznak felekezeti iskolája van. Rendkívüli szükségletek esetén (javítások, új építések) a költségszámításokat, építési terveket, fedezeti forrásait terjeszse fel az egyh. megyei hatósághoz, mely feljogosíthatja az egyházközséget, hogy a hivekre osztályba sorozás útján rendkívüli

adót vehessen ki, melynek mértékét az egyes adózóra nézve a rendes adó mértéke szabályozza. b) Az egyházmegyei, e. ker. stb. központi adó magasságát lélekszám szerint kivette: az e. megye, illetve az e. kerület határozza meg és közli az egyes egyh. községekkel, a presbyterium pedig beilleszti azt a rendes évi költségvetésbe. A presbyterium által kirótt fizetési kötelezettség ellen 8 nap alatt a presbyteriumhoz s azután 15 nap alatt az e. megyei bírósághoz appellálhat minden egyháztag. Feljebb nem mehet a felebbezés. Ha valamely e. tag nem fizet, nem akar fizetni, a polgári hatóság segélye veendő igénybe. Elkészítván a presbyt. a rendes, esetleg a rendkívüli költségvetést, felterjeszti azt az espereshez. Ha ezt tenni elmulasztja, az esperes küldöttséget nevez ki, mely a presbyterium költségére készíti azt el. Ellenszegülés esetén az e. megyei, felfolyamodás esetén az e. kerületi bíróság dönt véglegesen. Ha a presbyterium a díjlevelet, melyet csökkenteni nem szabad, meg akarja változtatni, nagyobb adót, új adózási rendszert akar behozni, határozatát indokolással az egyházközség elé terjeszti, honnan az az e. megyei közgyűlés elé s felebbezés esetén végeldöntés céljából az e. kerületi közgyűlés elé megy. Az új díjleveleket mindig föl kell terjeszteni az e. ker. közgyűlésre, mert azok végleges megerősítésének joga az e. kerületé. Az egyházi adók kivétele céljából a presbyterium a fizetőket jegyzékbe veszi, a fizetést egyházi adókönyvükbe bejegyezteti; fizetésre határnapot tűz ki. Az adóbeszedést a gyülekezeti gondnok (gazda, curator) vagy megbízottak eszközlik nyugtázással. A beszedett pénzt stb. a megbízott gyülekezeti pénzkezelőnek haladéknélkül kézbesítik. Lelkész, tanító, énekvezér az őt illető fizetést egyháza tagjaitól közvetlenül nem szedheti § 255. Az év végével a gyülekezeti gondnokok számadásaikat lezárni s azokat a presbyteriumhoz beterjeszteni tartoznak, mely azokat megvizsgálja, eredményeket az egyház közönségének tudomására hozza és hitelesítő okmányokkal az espereshez felterjeszti, ki azokat az egyházmegyei számvevőszékhez teszi át, melynek jelentése alapján az e. megyei közgyűlés a számadó gondnokokat vagy felmenti vagy elmarasztalja. A hátralékokat a presbyterium a

következő év olyan szakában, mikor a nép fizetni képes, köteles behajtani.

β) A magy. orsz. ref. egyházi közalap (V. R. § 258—272.) rendeltetése azon célok megvalósításának elősegítése, melyeket az egyes e. községek, e. megyék, e. kerületek saját erejükből megvalósítani nem képesek, — s ennél fogva feladata: a) oly szegény e. községek felsegélése, melyeket az illető e. megye, e. kerület segélye fenn nem tarthat, — melyek legyenek ilyenek? a felett a konvent dönt az e. megyék, e. kerületek meghallgatásával; b) új egyházközségek alakulását, templomok és iskolák építését előmozdítani; c) csekély díjazású lelkészeket segélyezni; az idő s a mérték felett a konvent határoz; d) elszórva élő magyar ref. hazai és szomszéd államokban lakó hitfelek lelki gondozása s e célból missiók, utazó lelkipásztorok fentartása; e) addig is, míg egyetemes lelkész nyugdíjintézet állíttatnék fel, a lelkészek özvegyei és árvái számára egy országos gyámintézet megalkotása. — A közalap évi tiszta folyó jövedelme közelkezőleg osztatik meg: $\frac{1}{4}$ része az alaptőke gyarapítására, $\frac{1}{4}$ része missiói célokra, $\frac{2}{4}$ része a többi célokra fordíttatik, úgy, hogy a konvent jogosítva van, nem csak időről-időre segélyezni, de hosszabb idő tartamára biztosított évi járulékot is nyújtani. A felosztásnál felmaradó összeg a jövő évi folyó jövedelemhez csatoltatik. — A mely egyházközség semmi, vagy igen csekély rendes egyházi terhet visel, vagy azon célra, a melyre kér, semmit vagy keveset áldozott, vagy közalapi tartozását ki nem fizette, nem segélyezhető. A közalapra minden családfő köteles vagyona, illetőleg államadója való tekintettel megállapítandó osztályok szerint reá eső évi járulékot fizetni, mely 20 fillérnél kisebb és 100 koronánál nagyobb nem lehet. 16 ilyen osztály van a szerint a mint az illető családfők: 100 K, 80 K, 40 K, 20 K, 16 K, 12 K, 8 K, 4 K, 2 K, 1·40 K, 1·20 K, 1 K-át, vagy 80 f, 60 f, 40 f-t, vagy a vagyontalan cselédek és napszamosak 20 fillért fizetnek. Keresetképtelenek, vagyontalanok nem fizetnek. Ezen osztályokba sorozást évenként a konvent utasítása szerint a presbyteriumok eszközlik a bevallási ívek alapján,

a végleges helyesbítés az e. megyét illeti. — Az e. megye fölterjesztésére az e. kerület megengedheti az öt-öt évenkénti kivetést is. — Egy egyházközség sem menthető fel a közalapi fizetés alól; még az sem, mely a közalap pénztárából állandó segélyt húz. — A családfőnek jogában áll évi járulékát egyszersmindenkorra megváltani, ha osztályszerinti évijárulékának húszszorosát készpénzben a közalapba befizeti. — A megváltási összegek tőkésítendőek s csak évi kamataik fordíthatók a közalapi évi kiadásokra. A közalap tőkéje gyarapítására szolgálnak: a) az alap évi jövedelmének $\frac{1}{4}$ -e; b) egyes egyh. testületek felajánlott haszonczélú tőkéi, adományai; c) alapítványok; d) hagyományok (végrend.); e) évenként a reformatió évfordulóján, egyszer, a templomi hirdetések jövedelme; f) esetleg más jövedelmi források. — A közalapot az állandó végrehajtó bizottság kezeli. Ennek tagjai: az e. kerületek által választott 2—2 rendes és 1 1 póttag. Tisztikarát maga választja. A konventi utasítás szerint jár el. A jövedelem felosztására vonatkozólag évenként javaslatot készít és ellenőrzi, hogy az előző években kiosztott összegek megfelelő céljaikra fordítottak-e? Általában ellenőrzi a külső kezelést: megvizsgálja az e. megyei, központi és közalapi számadásokat s mindent megtesz, hogy a közalap felvirágozzék. Jelentéseit a konventhez, a konvent üléseit legalább 8 nappal megelőzőleg, a konventi elnökséghez teszi át.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyvtárustól megszerezhető:

Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet 30 kr. = 60 fillér.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. 2. kiad. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Számítási példatár. 2. kiad. Irta Dr. Lévy Ede.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. 2. kiad. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institúciók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévy Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarország oknyomozó története. 2. kiad. Irta Cseh Lajos.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 18–20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Lévy Ede.
24. A római nemzet irodalom története. Irta Márton Jenő.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27–30. Árdisme-lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31–34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
35. Számítási. Irta Dr. Lévy Ede.
36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.
- 37–38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.
- 39–40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
- 41–42. Büntető perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
43. Kis növénygyűjtő. Összeállította Cserey Adolf.
44. Algebra. Irta Dr. Lévy Ede.
45. A magyar helyesírás törvényei. Irta Gaal Mózes.
46. Ábrázolástan. I. füzet. Irta Dr. Kolbái Arnold.
47. Ábrázolástan. II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz.
- 48–49. Növényhatározó. Irta Cserey Adolf.
50. Stereometria. Irta Dr. Lévy Ede.
51. Világtörténelem. I. rész. Ó-kor. Irta Cseh Lajos.
- 52–53. Stillisme. Irta Boros Rudolf.
54. Levelező gyorsírás. Irta Bódogh János.
55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 57/57a. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Barthá Béla.
58. Általános földrajz. Irta Hegedűs István.
59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódog.
60. Ásványhatározó. Irta Cserey Adolf.
61. Zeneművészettár. Összeállította Goll János.
62. A görög irodalom története. Irta Márton Jenő.

- 63-64. A zománcz. Irta Mihalik József.
65. Vita-gyorsírás. Irta Bódogh János.
66. A magyar váltójog. Irta Dr. Berényi Pál.
67. Világtörténelem. II. rész. Közép-kor. Irta Cseh Lajos.
68-69. A rajzolás vezérfonala. Irta és rajzolta Boros Rudolf.
70-72. Mythologia. Irta Dr. Losonczi Lajos.
73. Általános zene-tan. Irta Goll János.
74. Államzárványviteltan. Irta Dr. Berényi Pál.
75. Jogbölcsélet. Irta Dr. Somló Bódog.
76. Rovargyűjtő. Irta Dr. Cserey Adolf.
77. Szervetlen kémia. Irta Dr. Schwicker Alfréd.
78. Mechanika. Irta Dr. Léway Ede.
79. Szociológia. Irta Dr. Somló Bódog.
80. Logika. Irta Dr. Schmidt Márton.
81. Akusztika. Optika. Hőtan. Irta Dr. Léway Ede.
82. Árúüzleti szokások. Irta Matavovszky Béla.
83. A német irodalom vázlata. Irta Albrecht János.
84. Kereskedelmi jog. Irta Dr. Berényi Pál.
85. Elektromosság és mágnesség. Irta Dr. Léway Ede.
86. Kosmografia. Irta Dr. Bozóky Endre.
87-89. Lepkehatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
90-91. A testgyakorlás alapelemel. Irta Dr. Ottó József.
92. Kis fizikai földrajz. Irta Dr. Bozóky Endre.
93. Szerves kémia. Irta Schwicker Alfréd.
94. Világtörténet. III. rész. Új-kor. Irta Cseh Lajos.
95. Analitikai síkmértan. Irta Dr. Léway Ede.
96-98. Bogárhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
99. Meteorologia. Irta Dr. Bozóky Endre.
100. A magyar művelődés tört. Irta Dr. Bartha József.
101. Astronomia. Irta Dr. Wonaszek Antal.
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba. Irta Dr. Kun Béla.
103. Banktechnika. Irta Juhász K.
104. Kereskedelem-isme. Irta Dr. Berényi Pál.
105. Gyakorlati olasz nyelvtan. Irta Dr. Papp József.
106. Fotográfálás. Irta Sajóhelyi Béla.
107. Dramaturgia. Irta Rakodczay Pál.
108. Anthropologia. (Embertan) összeállította Lósy J.
109. Lélektan. Irta Dr. Schmidt Márton.
110. Fizikai zsebkönyv. Irta Dr. Bozóky Endre.
111. Német helyesírás. Irta Albrecht János.
112. Matematikai szűnórák. 1. füzet. Irta Mikola Sándor.
113. Aesthetika. Irta Dr. Bartha József.
114. Matematikai szűnórák. 2. füzet. Irta Mikola Sándor.
115. Algebrai példatár. 2. kiadás. Irta Dr. Léway Ede.
116. Görög régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
117-118. Az állatok fejlődése I. rész. Irta Dr. Perényi József.
119-120. Protestáns Egyházjog. Irta Hörk József.

A „Tudományos Zseb-könyvtárban“ legközelebb,
de időhöz nem kötötten, a következő kötetek megjelenése
van tervbe véve:

Egészségtan	Keresk. földrajz	Pedagógia
Építési enciklopédia	Keresk. számtan	Pénzügytan
Fogalmazványok	Könyvviteltan	Polg. perrendtartásan
Földrajz (politikai)	Közjog	Statisztika
Földtan	Művészet története	Természettan
Galvanoplastika	Nemzetgazdaságtan	Állattan
Galvanostegia	Népisme	Nővénytán
Geológia	Oktat. módszertan	Ásványtan
Jogtörténet	Orosz nyelvtan	
Képzőm. története	Ötvösségtan	

Minden egyes szám 60 fillér.

